

SZIBÉRIA

KÉPEK
A MAGYAR HADIFOGLYOK ÉLETÉBŐL

ÍRTA:
VÁRY REZSŐ

LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSA, BUDAPEST.

A szövegben található rajzokat Berger Róbert birodalmi német hadnagy, Mészáros Jenő, Mezey László István és Kotzig Sároly hadifogoly honvéd tisztek készítették a fogolytáborban.

Kenténben. (A cári uralom alatt.)

A foglyok sorsa a forradalomig.

A hazájához és katonai esküjéhez hű legénység sorsa a fogságbaesési pillanatától kezdve szorosan egybekapcsolódott a tisztkeivel. Együtt szenvedtek, reméltek és várták a békét, a szabadulást, a hazatérést, és míg el nem érkezik az, kölcsönösen vigasztalják és segítik egymást.

A legénység legtöbbször tisztjeivel együtt esett fogságba és az orosz bár elkülönített csapatokban, de egy tömegben hajtotta őket a számlálóhelyre és onnan a gyűjtőtáborokba – gyalog. Elképzелhető, mennyit kellett koplalaniok és az idő viszontagságaitól szenvedniök ebben a szomorú és kegyetlenül erőszakolt marsiban, ha meggondoljuk, hogy az orosz; katonák mindenkit kifosztottak mindenükből és a hatóságok hírhedt adminisztrációjuk folytán m első napokban nem tudtak kellően gondoskodni a foglyok számára sem élelelről, sem szállásról. Aki télen esett fogságba, az napokon át fagyoskodott és koplalt. Még jó szerencse volt, ha meghagytak zsebében egy kis dohányt, mert akkor legalább elkeseredettem füstölt és apátiával várta, mikor végezi vele a fagy, vagy az éhség,

1916. óta. a Kiew melletti Darnica volt a központi gyűjtőtábor. Minden foglyot ide hurcoltak és itt határoztak sorsa

felől innen irányították európai vagy ázsiai táborba. Itt hetekig kellett vesztegelniük, mert az oroszok mindig megvárták míg négy-ötezerre szaporodott a foglyok száma. Ennél fogva ez az egyébként kies fekvésű, község, mely ismert fürdő- és nyaralóhely, hol Tolsztoj is szívesen üdült, lassanként hatalmas fogolyteleppé alakult át. Ez a tábor a vasúti vonal mentén torpadt, egy közepén kiirtott erdőben. A környezet romantikus volt, de az erdő belseje ordító nyomortanya. Mindössze néhány sötét barakkból és körülöttük kifesztett számtalan sátorból állott. Ezeknek nem volt semmi belső felszerelésük, barakkban-sátorban egyaránt a pusztta földön kellett lefeküdniük a ruházatukból teljesen kikopott foglyoknak. Volt azonban bennük annyi féreg, hogy hemzsegett tőlük a szennyes talaj.

A fogoly mégis örült, miikor idekerült,, mert tudta, hogy itt legalább megpihenhet. A sok gyaloglástól, kemény földön fekvéstől, tüskétől-ágtól, muszka cirógatástól megfaggatva – ruhája már rongyokban lógott testéről, arca pedig a mosdatlanságtól hamuszínű lett. Haja, szakálla bozontos, mint egy trogloditáé. Szerencsére nem volt tükre, hogy megutálja magát.

Alig hogy elhelyezkedtek a vászonsátrak alatt – nyolc személyenként, mindjárt híre futamodott az egész környéken, hogy új foglyok érkeztek. Csakhamar megjelent az első érdeklődő honfitárs. Nehéz volt hamarosan megállapítani, hogy katona-e vagy cibil, orosz-e vagy más nációbeli. De amint megszólalt, eloszlott minden kétség,

– Hol estek fogságba!

– Hogy állunk a fronton!

Az utóbbi kérdésre rendszerint bizakodó volt a felelet.

– Éhesek-e a tiszturak!

– Igen... Hiszen két hét óta nem is ettünk, csak rágicsáltunk –

– Akkor jöjjenek az urak velem. Nekem van jó konyhám! Húsz ember számára lesz még enivaló.

Mentünk utána fölérző ösztönnel, nyáladzó ínnyel, csillogó szemmel és ujjongó lendülettel. Egy messzebb eső barakkba vezetett minket a mi magyarunk. Ott olvastuk a bejárat fölött:

– Magyar csárda. Egy ebéd negyven kopek.

Amint beléptünk, láttuk, hogy a sarokban tűzhely és körülötte három-négy ember sürgölődik. Magyarok. A tűzhely előtt hosszú kecskelábú asztal. Letelepszünk és eszünk sajká-

ból vagy a födeléből; akinek ez sincs, az vár, míg készen lesz a többi. Edénymosás fölösleges, mert az előbb jóllakott tentars tükörsimára kitörölte kenyérrel. Az ebédhez cigánya muzsika is szólt. Sapkájával gyűjtötte a kopeket. A magyar cigány a fogságban is a humor és az élelmesség kiapadhatatlan típusa maradt. Ha nem volt hangszere, csinált magának és csikorgó hidegben, összegémberedett ujjakkal végighegedülte Oroszországot és Szibériát. Mindvégig hű magyar volt és a legnagyobb nyomorban ő vigasztalta társait tréfával, hegedűszóval.

Evés közben elmondták a szakácsok, hogy ők már ősfogylok, de úgy intézték sorsukat, hogy itt maradhattak. Egyszer azt kérdezte a muszka az éhes foglyoktól, hogy tud-e főzni valaki közülök. Ha igen, akkor lesz mit enniök, de ha nincs, akkor nem tehet róla. Kilépett a magyarok közül egy színész, néhány altiszt, közlegény és cigány. Ők lettek az első szakácsok. Összegyűjtöttek néhány száz rubelt amerikai konzultól, magyar tisztektől és bementek Kiewbe vásárolni húst, lisztet és egyebet. Ezentúl ők főztek azoknak, akik nem bírták lenyelni a dohost kását. És a magyar szakácsok szépen kerestek. Néhány hét múlva már elfeledte a muszka, hogy ők is foglyok. Ugy szerepeltek, mint kiewi vállalkozó kantinosok. A fő az volt a tábor parancsnoka előtt, hogy hetenként beszolgáltassák neki a haszon egy részét. A magyar csárda példájára keletkeztek később becsi, müncheni, prágai és szerb konyhák. Az orosz tábornoknak pompás jövedelmei voltak ezekből.

Ugyanezek a magyar legények beszéltek nekünk, hogy Kiewben ezrével élnek magyarok, kikről nemi is tudják a hatóságok, hogy foglyok. Kerestek és találtak maguknak foglalkozást. Lesik az alkalmat, mikor szökhetnek haza.

Mikor visszatértünk sátrainkba és leheveredtünk a kiszáradt gyepe, két-három barátságosan mosolygó embert sompolygott be hozzánk és kérdezte tőlünk:

– Nemi vesznek a tisztarák ruhát, fehérműt, cipót, fogkefét, szájvizet, fogpasztát!

Hogyne vettünk volna! Mindjárt fölírták a rendelést. Közben óvatosan súgták:

– Hozhatunk civilruhát is. Abban könnyű szökni, Csáki pénzt szerezzenek az urak. Ha van ötszáz rubeljük, akkor könnyen elintézzük a többi.

De kinek volt ötszáz rubeljei Mégis sikerült némelyiknek pénzt szereznie a kiewi zsidóktól és megszöknie a ma-

gyarok segítségével. Ezekről tudtuk meg, hogy Kiewben már önálló üzleteik is vannak magyar foglyoknak orosz firma alatt. Hihetetlenül csodálkoztunk szavaikon mire nevetve magyarázták:

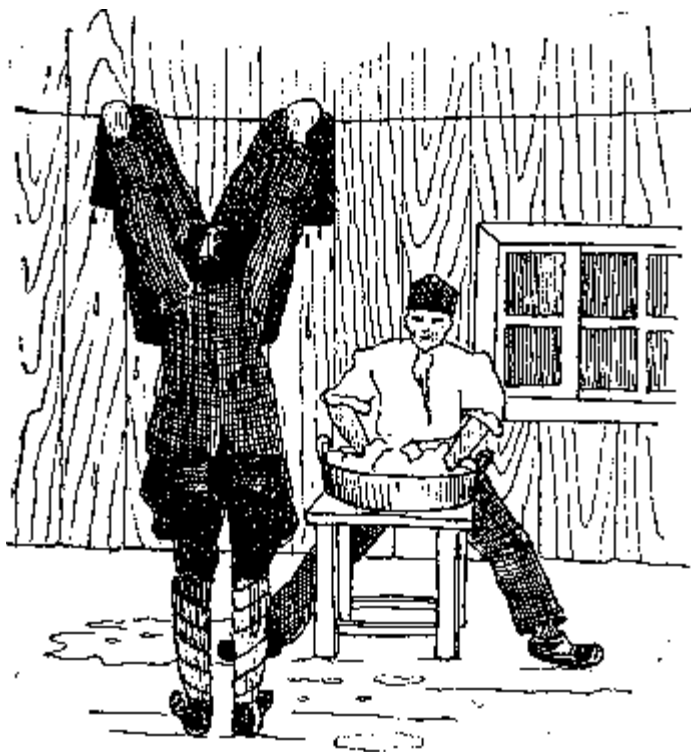
– Nem rossz nép az orosz, csak buta és kapzsi. Mindenkint meg lehet vesztegetni vagy becsapni. Mikorra kiismertük őket, már túljártunk az eszközön.

Már ennyi tapasztalat és hallomás után is megnyugodtunk, hogy nem kell félteni a mi népünket. Hamarosan föltalálja magát az ellenség között is. Csak a cseh árulókra panaszkodtak nagyon. Ezeknek a cseh kémeknek gyalázatos üzelmeit mi is megfigyelhettük! a táborban. Mihelyt elhelyezkedett a legénység, máris megjelentek közöttük a Júdás-pofák és sima beszéddel tudakozódtak a szlávok és szlávul tudók után. Ezeket átvitték egy másik barakkba és ott maszllagolták őket fényes Ígéretekkel, hogy csapjanak föl az orosz hadseregbe „dobrovolíc”-nak. Sajnos, sokan akadtak a szlávok közül tisztek is, akik eladták magukat, de a magyarok között nem akadt áruló. A szláv tisztek oly arcátlanok voltak, hogy nem átalították új orosz egyenruhájukban megjelenni elhagyott legénységük között és az ő példájukkal buzdítva csábították őket. A cseh árulók voltak legvadabb ellenséged a magyaroknak, mert ezek megvetették őket és ezt nem titkolták előttük a fogságban sem.

A legénység élelmezése nyomorúságos: volt. Ez a koszt járt a tiszteknek is, mert a muszka nem főzetett külön tisztimenázsit; de mi tudtunk pénzt szerezni és ehető élelmet venni. Mégis sok tiszt volt, aki pénz híjján a legénységi kosztot ette. Minden nap halvány lilaszínű hajdinakása olajjal főzve és földszínű kenyér volt az ebéd. Egyszer megkóstoltuk, többször nem kívántunk belőle. Óriási kondérokban hozták a gyanús illatú ételt és nagy kanalakkal mérték ki, a földön hosszú sorban sajkája mögött kuporgó legénységnek. Borzasztóan elszomorító volt nézni az agyoncsigázott népet, hogyan eszi farkasétvágygyal és mégis undorodva az avasizú eledelt, melyhez hasonlót kapnak nálunk otthon a sertések. Fölháborodtunk azon, hogy lehet ilyen kotyvalékot tálalni embereknek. És elérkezett számiunkra is az idő a bolsevik forradalom után, (mikor rá kellett fanyalodnunk erre az utált ételre. Leszoktunk az úri finnyáskodásról ...

Nappal olyan képet mutatott az óriási terjedelmű sátoortábor, mint bélpoklosok tanyája. A sátrak között alig

lézengett néhány vánszorgó alak. A rongyok; úgy fityegtek róluk, hogy a szemlélő azt hihette volna: ezek emberlárvák fölhámlott burkolatukból csak ezután fognak előbújni az igazi emberek. A legtöbben szomorúan vagy teljesen elfásultan heverték a sátrakban. Még beszélni sem volt kedvük. De

Tisztek mossák ruháikat.

nyári estéken, (mikor kigyúltak a csillagok, megmozdult a tábor. Mintha most ébredtek volna föl. A foglyok kiültek a sátrak elé pipaszó mellett beszélgetni. Előkerült egy-egy hangszer és fölsírt a szomorú magyar nóta és eleinte csak itt-ott, lassan és tartózkodón, majd erősebben fölcsendült a magyar dal. A gályarabok éneke lehetett ilyen jajgaitóan szomorú . . .

De a csehek között vidám és pajkos zene szólt és kéről-kézre járt a kvaszos üveg. Ők örültek a fogságnak,

mert mint maguk mondogatták, végre megszabadultak a hősi halál és a megsebesülés veszedelmétől.

Az orosz katonák mégis a magyar legények köré gyülekeztek, őket hallgatták. Kiérezték a magyar dalból ennek a népnek évszázados nagy bánatát, mely rokon az övékkel... Aztán jött az őrség és bekergette a népet sátraiba. Négykézláb kúsztak be a hetek óta almos és mégis álmatlan emberlárvák a ponyvasátrak alá. Mintha lába kelt volna valamennyi rögnek . . . Sietett mindenki eltűnni a fülledt sátor alá, mert már dolgozott a puskatus az örök kezében . . . És reggelig álmatlanul virrasztott mindenki. Hosszú idő telt belé, míg meg bírtuk szokni a tormenteién férget, a göröngyös kemény földet. Minden harmadik embert gyötört már valami nyavalya, mely ellen nem volt orvos ós orvosság az orosz táborokban. Egész éjjel halkán beszélgettek az otthonról, a harctérről, szökési tervekről és hajnal felé elszenderedtek félálomba, mely azonban nem hozott pihenést.

A reggel, az ébredés volt a legborzasztóbb, mert a gyászos valóságot mutatta. Minden reggel újra kellett eszmélnünk a lesújtó valóságra, hogy fogságba, estünk. Félálomban otthon vagy a harcterén voltunk bajtársaink között, de álmaink hazudtak. Ez a kiábrándulás volt a legkeserűbb.

Ébredés után csak úgy megszokásból mosakodott az egész tábor. A nyomor leleplezése volt ez a jelenet... Azután sűrűn egymás mellé, mint a nyáj, leült a mezítelen nép a gyepre. Testek és sebek, ruhák és rongyok voltak láthatók, melyekre csak egy pillanatig lehetett nézni, aztán szemet kellett hunyni az iszonyattól és undortól . . . A bibliai Jób a szemétdombon nem lehetett nyomorultabb. Ezeknek a száználmas alakoknak most csak egy gondjuk volt: kiböngészni és pusztítani azt az átkozott férget ruhájuk ráncaiból és varraiból, mely éjjel-nappal emésztette és marta őket.

Néhány heti táborozás után végre elkészült az oroszok elosztó listája. Most megtudtuk, ki hova megy. Ekkor következett el a válás pillanata a legénységtől. Megható jelenetek játszódtak le. Derék altisztek jöttek hozzánk kérő szóval, hogy vigyük el őket magunkkal tisztiszolgául. önként leszedték csillagjaikat, csak hogy ne legyen altiszti rangjuk akadály az orvosok előtt. Őrmesterek, önkéntesek, sőt hadapródjelöltek és hadapródok ágy csempészték be magukat közibénk, hogy megmeneküljenek rettegett sorsuktól. 1916 előtt ugyanis még a hadapród is legénységnek számított az

oroszl előtt. Sok tisztet kellett a mi vöröskeresztes megbízottainknak utólagosan igazolni és kiszabadítani.

A legénység közül azokat, akik önként jelentkeztek gazdasági munkára, azonnal útnak indították. Ezek jártak a legjobbban. Az orosz paraszt hamar megszerette és megbecsülte a magyar földmívést, aki nálánál értelmesebb és ügyesebb volt. Alig akadt fogoly, ki panaszkodott az orosz gazdák ellen. A lakosság is szívesen elfeledte, hogy foglyok és úgy bántak velük, mint szabad emberekkel. Ha megérkezett egy fogolytranszport a faluba, sorakoztatták őket és válogattak belőlük – az asszonyok, kiknek háctéren voltak férjeik. Természetes hogy a fehérlép előtt a szemrevaló és nyalka legényeknek volt nagy keletjük. A csinos legényt tejbe-vajba fürösztötték, hogy el ne hagyja őket, mert a fogoly bármikor visszakeredzhetett a táborba, ha nem volt megelégedve helyével.

Egyszer láttam egy jelenetet, mely minden nemzetközi egyezménynél és vöröskeresztes ellenőrzésnél megnyugtatóbb hatással volt ránk. Meleg nyári nap, éppen vasárnap volt. A folyómenti réten gyülekezett a falu mindkét nembeli fiatalsága, amint az már ősrégi orosz szokás. A közelben volt egy kis nyírfaerdő is. A folyóban fürödtek, a mezőn cicázta- és táncoltak, a nyírek árnyékában hűsöltek és falatoztak. Amint lassan járkálva és kíváncsian nézelődve elvegyültem a nép között, egyszerre magyar dal hangja ütötte meg füleimet. Odamentem és meglephetve láttam, hogy néhány legény orosz leányzókkal vígan járja a csárdást. Egy legény játszott nekik harmonikán. Mikor abbahagyták, megszólítottam őket.

– Úgy-e kendtek magyarok?

– Azok vagyunk, hadnagy ur.

– Mikor estek fogságba!'

– 1914 telén.

– És azóta itt vannak!

– Igen, százhuszan.

– És mit dolgoznak!

– Amit otthon ilyenkor. Mezei munkát végzünk.

– Hogy megy a dolguk!

– Jól. Nem panaszkodhatunk. Élelmünk, lakásunk, mint otthon. Nem is kell sokat dolgoznunk. A bérünk nem sok, 50 kopek egy napra, de nem is tudjuk elkölteni. Mind-egyiknek van már egy kis megtakarított pénzecskeje.

– És így élnek őrizet nélkül, egészen szabadon?

A fogoly honfitárs nevetett:

– Ki vigyázna ránk! Minden orosz legényt besoroztak már katonának. Volt eleinte velünk néhány kozák, de azokon túladott a nacsalnik . . . Aztán úgy sem lehetne megszökni innen, elcsípnék az embert a vonaton, a országúton.

Az orosz lányokra célozva megjegyeztem!:

— Amint látom, jó barátságban élnek a fehérnéppel.

— Azokkal a legjobban . . . Innen is elvitték a legények elejét, csak mi maradtunk nekik, foglyok.

Nagyot sóhajtott és gyanakodva kérdezte:

– Nálunk is így van?

– Nem hiszem. Odahaza tilos a barátkozás. Miért kérdi?

– Sokunknak van: mátkája odahaza . . . És itt azt látjuk, hogy nem sokat törődik a lány az ő Gligorjával, ha már elvitték katonának.

Megnyugtattam, hogy nálunk vigyáznak az emberek egymásra, a vászoncelédre is.

– Az már az utolsó, ha vigyázni kell . . . Mi itt egészen másat látunk. Némelyik pajtásom már meg is nősült. Takaros, módos leányt vettek el. Mindegyik orosz legény menyasszonya volt előbb. Kutyabajuk . . . Szépen gyarapodnak vagyonban és gyermekben . . . De ha nálunk is így találna lenni . . .

Nem mondta tovább, hanem fújta egyet, hogy kieressze magából a harag gőzét.

Másról kezdtem beszélni, mert eléggé értésemre adta, hogy neki is van mátkája és a féltés bántja. Ez ellen pedig legjobb orvosság, nem gondolni rá. Mikor leláltam tőlük, sokáig elmélkedtem azon, hogy milyen hűséges szíve van a mi népünknek. Többször versznyi távolságban él bajzajától a fogságban, de a lelke mégis azok körül repdes állandóan, akiket szeret.

Kivételes előnyöket élveztek a fogságban az iparosok: szabók, cipészek, borbélyok, asztalosok, vas- és fémmunkások; de főleg az órák. Ezekre nagy szükségük volt az oroszoknak és azonnal elhelyezték őket. Busásan kerestek. Sok pénzt gyűjtöttek, úgy hogy később ők lettek a mi bankárjaink, csak úgy biztosíthatták pénzüket, ha kölcsön adták nekünk, mert különben elkobozta volna tőlük a muszka.

A legrosszabbul járt a legénységnek! az a része, mely nem jelentkezett munkára, vagy mert nem akart az ellenségnek dolgozni, vagy mert gyöngének érezte magát. Az ilyen foglyokat táborokban helyezték el, ahol nem különben bán-

tak velük, mint az állatokkal; úgy hogy az agyonsanyargott legénység mihamar munkára jelentkezett, csak hogy szabaduljon a tábori élettől. A tábortól irtóztak . . . Örökös enni, elegendő ruha nélkül, fűtetlen barakkokban fagyoskodni, a cseh altisztek komiszkodásait tűrni és végül kellő orvosi kezelés és orvosság nélkül nyomorultan elpusztulni: ez a sors várt a táborokban rekedt legénységre. A tábortól úgy irtóztak! hogy az orosz később azzal fenyegette a hanyag vagy engedetlen fogolytársakat, hogy visszaküldi a táborba. És végül az örökös leselkedő gyilkos járvány mindig ott szedte legsűrűbben áldozatait, ahol foglyok éltek együtt nagy tömegekben. Ha kiütött köztük a tífusz vagy dizentéria, minden ötödik ember áldozatul esett.

A legkegyetlenebb sorsban éltek azok, kiket erőszakkal hajtottak (munkára bányákba, gyárakba, vasútépítéshez, erdőkre . . . Ezeket szintén táborszerűen helyezték el összetákolta pajtákban, minden emberi érzésből kivetkőzött kozákcsendőrök őrizete alatt. A hitvány és elégtelen élelmezés, fűtetlen szállás és hiányos ruházat folytán elgyengültek, elbetegesedtek a foglyok és nem bírták a kemény munkát. A vad kozákok és munkafelügyelők ólmos nagajkával fenyegették őket, míg összerogytak a teljes kimerüléstől és fájdalomtól. Az orosz vörös kereszt egyik főmegbízottjának: Subinka grófnőnek kiáltványa égbekiáltó dokumentum; azokról a borzalmas kegyetlenségekről, melyeket az orosz hatóságok elkövettek a szerencsétlen hadifoglyokon. Ez a kiáltvány 1917 telén érkezett meg Szibériába, az orosz társadalomhoz intézve, hogy könyörületre indítsa őket a foglyok iránt. A Murman-vasút építésénél csak magyar és birodalmi német foglyokat alkalmaztak munkásoknak, mert ott százával pusztultak el az emberek a legnyomorultabb halállal a fagy, éhség és korbács alatt. Leírhatatlan szenvedéseket kellett kiállaniuk a magyar és német foglyoknak, míg megszabadította őket a halál vagy Isten csodája.

A sziklakeményre fagyott földben előbb mély gödröt kellett robbantani, hogy ázni lehessen benne. Elképzeltetni, mily emberfeletti fáradságba került ilyen talajban vasúti töltés építeni. A szerencsétlen foglyok befűrték magukat a jeges föld alá, alagutat ástak egyik gödörtől a másikig és úgy hányták ki a töltéshez a földet. Mikor már kiásták az alagutat, akkor ismét robbantással bedöntötték a felső kérget. Ha aztán kijöttek a mélyből, ahol nedves volt a talaj, a szabadban néhány perc alatt rájuk fagyott a ruha. Csak

enni és aludni volt szabad főjönniök. Mialatt megették a halzsírral főtt hajdinakásáit, lefagyott a kezük és lábuk. Iszonyú kínok között vergődtek a töltés tövében. Mozdulni sem bírtak helyükről. Az orosz nem törődött velük. Orvos és kórház nem volt számukra. Sorsukra hagyták őket ... A megfagyott fogoly napokig vonaglott elüszkösödött lábaival és karjaival, míg végre kimúlt.

A vasút minden egyes táviróoszlopa egy-egy magyar vagy német martirnak a fejfája ... Az Ural-menti bányákban dolgozó foglyok barlangokban laktak. Mikor kiütött köztük a tifusz, eltorlaszolták a barlang nyilasát, hogy ki ne jöhessenek a fertőzött foglyok és ne terjedhessen a gyilkos járvány tovább. Orvosok csak eleinte mentek be hozzájuk, de aztán azok is magukra hagyták őket. Az élelmet egy résen keresztül adogatták be nekik hosszú lapátokon. Egy napon senki sem szedte le a lapátokról a kenyeret „ . . . Erről tudták meg, hogy már mindnyájan meghaltak . . . És temetlenül hagyták őket egész télen át . . . Ezt a rémséges tömeghalált Subinka orosz grófnő örökítette meg kiáltványában!

Az északoroszországi őserdőkben magyar és német hadifoglyokkal vágatták a fát a legcsikorgóbb téli időben is. Csattogott a fejsze a jegeskérgű törzseken és a korbács a kékre fagyott didergő testeken. A rengeteg visszhangzott a medvebőrökbe öltözött kozákok vad üvöltésétől és a foglyok jajgatásától. Az erdőbe hajtott magyar végső kétségbeesésében fejszéjével vágta agyon hiénaszívű kinzóját, aztán felkötötte magát . . . Megtörtént az is, hogy az agyongyötört foglyok az erdőben föllázadtak hóhérjaik ellen. Élet-halálharc kezdődött a fejsze és puska között. Ha győztek a fejszés foglyok, menekülniök kellett a boszú elől az őserdő mélyébe. És ott pusztultak el. Csak megfagyott holttestüket találták meg nagysokára . . . Olykor a falu népe lázadt föl a kozákok ellen – a foglyok védelmére. Sok ilyen hajmeresztő kegyetlenséget beszéltek el nekünk szemtanuk, együtt szenvedő¹ bajtársak, kik túléltek ezt a golyótai vértanúságot.

Hasonló sorsuk volt a gyárakba befogott foglyoknak.

Aztán jött a forradalom) . . . Azt hitte minden fogoly, hogy most ütött a szabadulás órája! De mily keservesen csalódtak! A forradalom nyomában járt mindenütt a barbár; bolsevizmus. Alig ábrándultak ki az emberek a forradalom „vívmányai”-ból, már torkukba harapott a vörös rém. És a szerencsétlen foglyok sorsa még túrheterlenebbé vált, mint

volt a cári uralom alatt. A zaklató orosz katonák helyébe jöttek az osztrák, német és a mindezeknél vadabb magyar illetőleg zsidó vörösgárdisták. Az orosz parancsnokokat pedig fölváltották a Kun Bélák, Szamuely Tiborok, Rabinovicsok, Lusztigok és a többi internacionális proletár-komiszárok, akik előbb Oroszországban, aztán hazatérve, itthon irtották a magyart.

A fogolytáborokban hallatlan terrort, éreztetéssel, ütlegekkel és halálos fenyegetésekkel kényszerítették a magyar legénységet, hogy lépjen be a vörös hadseregbe. Aki fölcsapott, az egyszerre úr és szabad lett, mint zsvány az erdőben. Aki becsületes katona és hü magyar maradt, annak még többet kellett szenvednie, mint eddig. Kirabolták mindenéből, éhezették és otthagyták rongyos ruhájában heverni a kemény fapriccsen, negyven fokos hidegben¹, hadd pusztuljon el. De minden testi kínnál elviselhetetlenebb volt nekik az a megaláztatás, hogy ezt az embertelen bánásmódot áruló honfitársaiktól kellett elviselniök.

Szibériai taliga.

A magyarok az égben laknak.

1916. Augusztus.

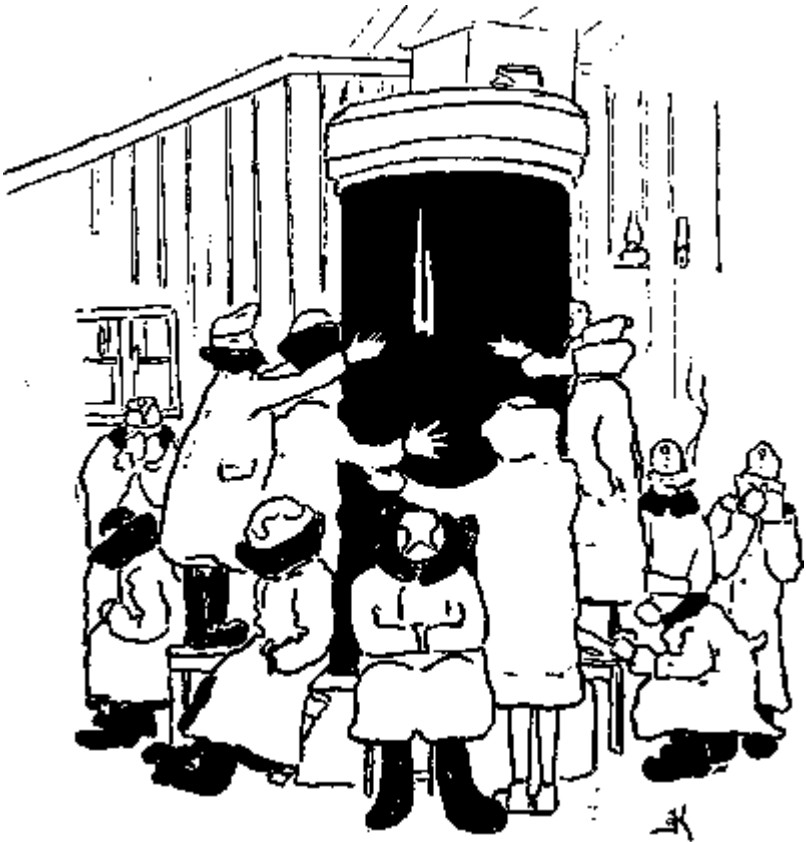
Már tizenegyedik napja utazunk az ismeretlen, a rettengett Szibéria felé. Borús, hűvös idő volt. Nem messze jártunk Ufától, mely hír szerint szép nagy város, egyeteme is van. A látóhatáron kék hegyek látszanak, az Ural hatalmas gerince. Azokon innen beláthatatlan erdők, örökös kék fátyolba burkolva; még közelebb hozzánk bokros ligetek, virágos rétek, zöld mezők, melyeken tarka csoportokban legegész a nyáj, gulya vagy ménes. Kolompjuk mélabús hangja ide is elhallatszik. A vasúti töltés mentén itt-ott pirosruhás, fehér vagy babos kendős lányok, báránysüveges pásztorok állanak, bámész arccal néznek ránk s amint tovább rohog vonatunk, barátságosan integernek esi búcsúzó szavakat kiáltoznak utánunk. Minél közelebb érünk az ázsiai határhoz, annál kevésbé félünk már tőle. Itt is ugyanolyan a föld, a természet, mint nálunk és egyebütt. Itt is laknak emberek, csak éppen a szavuk, a beszédük és a muzsikájuk más ...

Éjfél után fölébredtem. Már kiderült s gyönyörűen világított a hold. Fölkeltem a kemény fapricsról s kinéztem dohos alomszalmiával szőnyegezett marhakocsinkból. Egy elegánsan öltözött hölgyet pillantottam meg a kis állomás perronján. Mit keres ez az előkelő hölgy éjjel, egyedül és Szibéria közelében?! Vonatunk megállott, tehát leszállottam és alkalmat kerestem, hogy beszélhessek veje. Jól megnéztem. Szép arcú, karcsú termetű fiatal nő volt, legfeljebb huszonnégy éves. Legújabb divat szerint volt öltözve, minden ruhája finom, ízlésű, remek szabású és kellemes illat áradt belőle. Fázósan beburkolódzva prémes kabátkájába állott ott és szomorúan meredt nagy szemével a fehér éjszakába. Beszívtam magamba a körülötte illatozó friss levegőt. Mivel nem akartam tovább várni a kínálkozó alka-

lomra, mert tartottam tőle, hogy vonatunk csak rövid ideig vesztegel itt, udvariasan anegszólítottam.

– Goszpodinia, melyik állomás ez?

Mosolyogva felelt, mert megsúgta női ösztöne, hogy engem bizony csöppet sem érdekel ez a nyomorult állomás

Melegedés a kályha körül.

mást. – Úgy-e ön fogoly tiszt?

– Igen, az vagyok.

S bemutatkoztam. A hölgy törve beszélt németül, de folyékonyan franciául, így hát hamarosan megértettük egy-

– Hogy kerül., goszpodina, erre az elhagyatott állomásra éjnek idején?

– Szibériából jövök, utazom haza Novgorodba. Itt ágazik el a vasút, várom a vonatomat.

Csodálkozva néztem rá, hogy mit kereshet egy ilyen fiatal, gyöngé, előkelő hölgy Szibériában. Megértett anélkül, hogy szóltam volna.

– Évenként kétszer teszem meg ezt az utat. Férjem öt év óta számúzve van Szibériába... azóta háromezer verszt (távolság választ el tőle. Mivel politikai vétség miatt ítélték el, engem nem volt szabad magával vinnie. Csak azt engedték meg, hogy évente kétszer meglátogathatom fogságában.

Halkan sírni kezdett.

– Én is Szibériába megyek, fogságba...

Csak ezzel tudtam vigasztalni és gyöngéden megfogtam kezét. Hálásan emelte rám leányos szemét és. aztán ő vigasztalt.

– A háborúnak nemsokára vége lesz és ön boldogan haza fog térni.

– Elhittem neki, hisz oly jól esett ezt hallanom.

– A háború után goszpodina férje is ki fog szabadulni. Akkorra megváltoznak a politikai viszonyok és kegyelmet fog kapni.

Mohó örömmel kérdezte az ifjú asszony:

– Honnan gondolja?

– Mindig így szokott történni, – feleltem oly szilárd meggyőződéssel, hogy az asszony elhitte nekem.

Boldogok voltunk, hogy sikerült a másikban reményt ébresztenünk. Egészein fölvidultan beszélgettünk még néhány percig. Megnyugtató, hogy ne rettegjek Szibériától, nem olyan vad tartomány az, mint Európában hiszik. Még jól is fogom érezni magam ott. Csak az a rettenetes távolság ne volna... Fájdalmasan sóhajtott.

– Képzelve, nekem két hónapig tart az utazás ide-oda és csak három napig lehetek együtt férjemmel... Egész éven át hat napot töltök vele együtt.

Vonatom sípolni kezdett. Megragadtam kezét, egy pillanatig melegen összenéztünk, aztán lehajoltam kis keztyűs kezéhez, egy csókot nyomtam rá és ennyit mondtam búcsúzóul:

– Nekem is van hitvesem és ki tudja, mikor fogom viszontlátni. Sorsunk hasonló. Bízzék, goszpodina, a szabadulásban és a boldog viszontlátásban. Isten vele!

A fiatal asszony erős szorítással viszonzta az enyémét...

Reggel kilenc órakor megérkeztünk Ufába. Remek fekvésű város. Körülbelül 300 méter magas hegy lejtőjén épült s onnan lépcsőzetesen ereszkedik le a völgyibe. A várost a Pellar folyó kanyarogja körül, azon háromnyílású, karcsú vashíd vezet keresztül. Óriási pályaudvarán egyik ételmisszerbódé a másik mellett és abból csábítóan kacérokodnak velünk az ízletes falatok. De az orosz örök nem bocsátanak ki a marhakocsikból.

Az állomásépület falain öles plakátok vereslettek. Megütkezéssel olvastuk róluk, hogy Oláh ország háborút üzent nekünk!... Nem hittük el, hanem azt következtettük ebből, hogy az oroszok nagy vereséget szenvedhettek. (Hiszen Szizranban maguk az oroszok beszéltek nekünk, hogy Bukovínát ismét visszafoglaltuk és nekik óriási veszteségeik voltak. Az oláh hadüzenet bizonyára csak afféle élesztő injekció a csüggedő orosz népbe...

Az itteni pályaudvarról egymásután mennek tovább katonavonatok nyugat felé. Különösen feltűntek nekünk a munkásvonatok, mert ezek mandzsu és kínai férfiakkal, asszonyokkal voltak telezsúfolva. Leírhatatlanul rútak és piszkosak ezek az állatemberek, örökösen vakaródnak és veszekednek. A beszédjük kiállhatatlan kaffogás, mely az orrból és gégeből hangzik.

Mind több tiszt betegszik meg vérhasban a komisz és hiányos ételmezés, miatt. Itt is négy tisztet adtak le, mert már napok óta kínlódtak 40 fokos lázban. Fehérnemünk olyan már, mint a drótos tótoké és nem tudunk tisztát váltani, mert nincs más. Mosnunk se lehet, mert nincs elegendő vizünk, be vagyunk zárva a marhakocsikba, senkise szállhat ki. Félnék az oroszok, hogy elszökünk; eddig még minden forgalmasabb állomáson eltűnt néhány tiszt.

Délben, miután minden tiszt kapott egy kis fölmelegített káposztalevet, – ha személyesen elment érte sajkájával – éhesen korgó gyomorral elhagytuk a pompas és gazdag Ufát és jóllakott, kövér polgárait. Ettől fogva a Pellar folyó mentén haladt vonatunk. A pályatest meredek hegy oldalába van bevágva. Fölöttünk az őserdő zúgása, alattunk szédületes mélységben a Pellar folyó morajlása kísérte harmonikus akkordként vonatunk dübörgését. A hegy oldala a bevágás helyén csodaszépen érezett mintát mutat, mintha csiszolt karneol, achát áspis és márvány lapokkal volna

kirakva. Az alattunk meredeken lejtő hegyoldalt szintén őserdő borítja, a folyón túl pedig hullámszó, zöld vetések és ezüsttörzsű nyírfák zárták be a látóhatárt. Minél inkább közeledünk Szibériához, annál vadregényesebb lesz a vidék. Kultúra mindenütt van, a föld sehol sem hever parlagon. És minden állomáson találkoztunk magyar foglyokkal, akik vasutat építettek vagy azt javították. Ezek azonban keservesen panaszkodtak, hogy nem tudnak megélni az ötven kopek napi bérből. Nyáron még megvannak valahogy, de télen kidőlnek, sorra halnak a fagytól, éhségtől és ragálytól. Ruhájuk alig volt, csak rongyok lógtak róluk...

A lakosság nagyobb része tatár és ezek kegyetlenül bánnak a foglyokkal. Pedig áldott föld ez, nem is aratják le mind, ami terem rajta. A parasztnak tízéves gabonája is van még, mert nem bírja fölélni; eladni pedig nem érdemes, mert többbe kerül a fuvar, mint amennyit ér a gabona. És ezen a kellemes éghajlatú, termékeny vidéken szívtelen pogány nép lakik.

Az állomásépületek többnyire emeletesek és feltűnően csinosak. Fődíszük a fából művészileg faragott párkányok, ablakráámák és erkélyek. Az épületek színe sárga, vörös, barna vagy festetlen. Nagyon kedvelik a természetes téglaszint és ezt fehér festéssel cifrázzák, vagy fehér terméskövekkel rakják ki a falat az ablakok körül és a szögleteken. Sűrűn érkeznek vonatok kelet felől, melyek újoncokat szállítanak. Minden állomáson várt már egy-két vonat, mikor mi odaérkeztünk. Nekünk különösen az élelmiszert szállító vonatok kötötték le figyelmünket. Hatalmas és ízléses hűtőkocsikból állanak, a rájuk festett ábrákból vagy felírásoktól látni, mi van bennük. Vasfalakkal ellátott külön kocsik vannak hal, husi és vaj számára. Találkoztunk amerikai vonatokkal is, megcsodáltuk szörnyeteg mozdonyaikat és páncéllapokból épített vagonjaikat. Gépeket és muníciót hoztak.

Az állomások közötti távolság egyre növekedik. A lakosság mind ritkább lesz, órákig haladunk, míg találunk egy-egy kis tanyát vagy falucskát. A lakosok itt már mélyen a földbe ásott, fedezékszerű viskókban laknak. Így védekeznek télen a rettenetes hideg, nyáron a perzselő hőség ellen.

Délután öt órakor Saksa állomásra érkeztünk. Tatár falu, ide látszott mecsetjének karcsú minaretje. Egy óráig állottunk itt, tehát kiszállottunk. Ilyen pusztai állomáson nem félhetett az orosz attól, hogy megszökünk. Ehhez soka-

dalom és mozgás kell. Itt pedig alig lézengett néhány tatár Kissé távolabb a mellékvágányon egy tehervonat állott. Oda mentünk és érdeklődve néztük végig, hogyan vezetik be épen a csökönyös lovakat a vagonokba. A korláton kívül még jókora falka csikó ficáncolt, alig bírták tartani a tatár fiuk. A korláthoz támaszkodva két ember állott, egy cserkesz és egy tatár. A mint rájuk néztem, szinte meggyökeredett lábain a csodálattól, mert a tatár szakasztott olyan volt, mintha a Jászságból pottyant volna egyszerre ide. Az arca, nézése, tartása, még a ruhája is magyaros volt. A cserkesz Zrínyimente-szabású „rozsdavörös kabátot és bő lovagló nadrágot viselt, a szélein aranyzsinórozással. Fején szürke bárányprémes kalpag, lábán rámásszára csizma volt sarkantyúkkal. A mellén jobbra-balra sorakozó töltények és az övében csillogó remekművű tör mutatták, hogy harcos ember. A tatár tetőtől-talpig úgy volt öltözve, mint egy jómódú magyar gazda vasárnapi kimenőben.

Nagyon érdekelt a két tagbaszakadt férfi s azért egy horvátul beszélő társammal hozzájuk léptem.

– Drasztujtye! – köszöntöttem őket.

(Miután barátságosan fogadták, a cserkeszhez fordultam.

– Laknak erre cserkeszek is?

A cserkesz tagadólag rázta fejét.

– Akkor hogy kerültél ide, oly messze hazádtól!

– Katona vagyok. Lovat jöttem vásárolni ide a sergeknek.

Eközben a mellette álló tatárra mutatott, ezzel jelezvén, hogy tőle vette a lovakat. Aztán ő kérdezett:

– Hát te ki vagy?

– Magyar vagyok – feleltem.

A cserkesz, aki eddig kényelmesen állott a korlátnak dőlve, fölegyenesedett, komolyan rámnézett, jobb kezét törökösen a homlokaihoz emelte és tisztelete jeléül meghajolva mondta:

– Magyarorszki officéri geroi.

Tolmácsom magyarázta, hogy azt mondja: a (magyar tisztek hősök. Aztán elbeszélte a cserkesz, hogy harcolt ő is magyarok ellen Galíciában. Egy ízben váratlanul rajtaütöttek egy menetelő honvéd századon. Kezével mutatta, hogy utolsó emberig lekaszabolták őket, mert nem adták meg magukat, hanem elszántan védekeztek. A tiszteket szereték volna élve, elfogni, de nem lehetett, mert dühösen vere-

kedték s ezért levágták őket is. Szotnyájuk fele elesett a véres harcban.

Most a tatár fele fordultam, akit eddig lopva figyeltem!. Fogadni mertem volna, hogy fogoly magyar katona, mert hallottam, hogy sok magyar fogoly terjesen elsajátítván az orosz nyelvet, önállóan gazdálkodik az oroszok között. Többen meg is nősültek és családot alapítottak. Csak az a körülmény ütött szöveget a fejembe, hogy a gyanúm szerinti ál-tatár hamisítatlan) orosz élvezettel rácsálta a napraforgómagot és szaporán köpkölte ki a héját. Ha magyar ember volna, gondoltam:, akkor pipáznék és attól köpködnék. De, hátha éppen ezzel akarja tanúsítani orosz voltát! Tudni kell ugyanis, hogy kivétel nélkül minden orosz eszi a napraforgó magját. Láttam később úri osztályhoz tartozó férfiakat és hölgyeket is, akik az utcán séta közben csemegezték tökmagot és napraforgómagot.

Hitemben kissé ingadozva, megszólítottam tehát a tatárt:

– Úgy-e te magyar vagy!

– Nyet – felelte és nagyot nézett.

– Pedig egész külsőd magyar embert mutat. Még a bajuszod állása is magyaros.

A tatár egykedvűen vonogatta vállát és nyugodtan rácsálta tovább az olajos magot.

– Hát azt hallottad-e már – folytattam – hogy ti tatárok a mi rokonaink vagytok!

– Da... dai, goszpoda – felelt a tatár és a cserkesz is élénken bólintott.

– Tudjátok-e, merre laknak a magyarok?

Mindketten némán néztek rám. Végre a tatár abba hagyta a magevést, főlegyenesegett a korlát mellől és jobb-jával az égre mutatott, ünnepélyes komolysággal mondván:

– A magyarok az égben laknak...

Megütközve néztem rá, első pillanatban azt gyanítván, hogy a tatár gúnyolódni akar, a háború folyamán szenvedett nagy veszteségeinkre célozva. Talán azt akarta szépen kifejezni szavaival, hogy a magyarok már mind elestek ... Világosságot akartam a dologra deríteni.

– Hogy mondod? Hol laknak a magyarok?

– Az égben, laknak.

– Miért mondod, hogy az égben laknak!

– Mi úgy tudjuk... – felelt a tatár nyugodtan rám

nézve álmos szemével és nyugat felé mutatva kezével, így folytatta:

– Öseinktől szállott ránk a hír, hogy arra messze a nagy folyón túl élt régesrégén a magyar nép... Hatalmas, nagy országuk volt, de igen sok ellenségük... Mikor már nagyon megfogyatkoztak az örökös harcban, az utolsó életben maradt királyfi úgy mentette meg őket a pusztulástól, hogy fölvezette őket az égbe... így hallottam ezt apáimtól és így beszéli ezt nálunk mindenki...

Meglepetve hallgattam a tatár csodálatos beszédét és ő hitetlenül csóválta fejét., mikor mondtam:

– Azt a hunokról tartja a monda. Azok a mi elődeink voltak. !De a magyarok élnek még és ma is uralkodnak a nagy folyón túl.

Mennem kellett, mert az orosz örök harsányan ordítottak az állomás felől:

– Szagyity! Szálljatok föl!

Mozdonyunk indulási jelt adott. Búcsúzásul kezet fogtam a tatárral és cserkeszszel és siettem vissza a vonathoz.

A cserkesz még utánam jött egy szóra.

– Goszpoda, igaz-e, hogy a törökök ellenünk harcolnak?

– Igaz. A padisah kibontotta a próféta zászlaját és szent háborút hirdetett az oroszok ellen.

A cserkesz elszomorodó vált el tőlem, mert igazhivő muzulmán lelke nehezen értette a dolgot.

Én pedig napokig tűnődtem magamban a tatár szavain és sokat tanakodtam társaimmal útközben afölött, hogy mennyire hasonlít a tatár beszéde a Csaba-mondához... Van a kettő között valami összefüggés!

Versenyfutás a kiptatokért (teavíz).

Az orosz leány.

Az Ural tövében, a végtelen szibériai puszták határán, egy otromba orosz-tatár fészekben találtak egymással az orosz leány és a magyar ifjú. A világháborúig sokezer mérföld távolságban éltek egymástól és a sors rendeléséből itt kereszteződött szomorú életük útja, hogy Örökké összekapcsolódják egymással és párosan vezesse őket rajta a boldogságiba.

Az egész városban egyetlen háznak nevezhető épület emelkedett, az is fagerendákból összeróva. Ennek emeletén lakott a nacsalnik, a polgármester, földszintjén Luda, a ház elhalt urának árván maradt leánya egy öregasszony rokonával és néhány tatárocseléddel. A ház léckerítésén túl szalmafödeles viskók terjeszkedtek az Uralig, mint egy óriási tanyaváros, melynek széles terein örökké nyüzsgött, zibongott és kalmárkodott Ázsia legmaszatosabb és legkörmönfontabb népe. A szalmazsuppos tetők közül magasan kinyúlt az orosz templom retekformájú zöld kupolája és a tatár-mecset aranyfélholdas karocsú minaretje.

Az agglegény nacsalnik háztartását egy idevetődött hollandusi vénleány vezette, kinek az orosz szakácson kívül

még egy- fiatal magyar hadifogoly, segített a konyhai munkában. Ez utóbbi végezte a fűtést, takarítást, mosogatást és favágást.

Mikor a fogoly a rozoga, nyitott falépcsőn lement az udvarra, fáért vagy vízért, el kellett haladnia a földszinti lakás ablakai előtt. Mindig sietett, fűtta a körmét, mert nagyon fázott. Visszatérőben lihegve görnyedt a nehéz vödörök vagy a hatalmas nyaláb fa terhe alatt, szomorúan lehorgasztotta fejét és eszébe se jutott benézni az ablakon. Egyszer azonban mégis odaesett pillantása a zúzmarás ablaküvegre és úgy tetszett neki, hogy onnan belülről egy szőke női fej néz ki reá szelíden, bánatosan. Olyan volt az a reátekintő arc, mint egy elfakult, ódon és mégis csodaszép Mária-kép, amelyet régi templomokban látott valamikor. Hálásan, szomorúan nézett ő is vissza és némán köszönt. Ettől fogva sohase mulasztotta él, hogy ne köszönjön az ablak előtt, mert mindig megjelent ott az az ismeretlen glóriás' kép és maga se tudta, hogy spkszor ok nélkül is leszaladt az udvarra, csak hogy elmehessen az ablak előtt, láthassa azt az arcot és köszönhessen neki. Kissé szégyenlősen ugyan, de jobb kedvvel és sokkal tovább vágta, aprította a fát a z udvaron, mint azelőtt, mert eközben alkalma nyílt arra, hogy lopva többször odapislanthasson az ablakra.

Egy verőfényes téli napon, éppen hogy odaért a nehéz vaskondérral az ablak elé, kinyílt egyik szárnya. A meleg szobából sűrű, fehér párafelhő tódult ki a csikorgó hidegbe és az ablaknyílásban, mint tömjén füsttől övezett jelenség, fiatal szőke leány állott; oly szép, hogy az ifjú ámulatában letette a kondérokát és mélyen meghajolva köszönt.

A leány barátságosan viszonzta és kissé elpirulva szólt:

– Már sokszor láttalak ... Ki vagy te?... Hogy hívnak! ...

– Magyar fogoly vagyok ... Béla a nevem.

A leány néhányszor halkan ismételte a nevet és sajnálkozva vizsgálta a kopottgúnyás fiút.

– Béla... Béla... Ezt a nevet még sohase hallottam ... Nálunk nem használják ... úgy-e te úr vagy? Látom a nézéseden és tartásodon ...

– Önkéntes vagyok. Éppen elvégeztem az egyetemem, hogy kitört a háború.

A leány sóhajtott, aztán melegen mondta:

– Ne búsulj, nemsokára meglesz a béke. Akkor hazamehetsz szüleidhez. Úgy-e élnek?

– Igen.

– Látod, te boldogabb vagy, mint én. Nekem már nem él se apám, se anyám.

A fogoly mondani akart valami vigasztalót, de hívták felülről. A leány sietve kérdezte:

– Mikor vagy szabad? ·

– Este kilenc órától kezdve.

– Akkor gyere le egy csésze csajára.

Az ifjú sarjadzó örömök érzése között cipelte föl a kondérokot az emeletre. Alig bírta kivárni az estét. Összeférelcelte szakadt ruháját, megborotválkozott és fésülködött a tenyérszi tükörcserép előtt és lement. A leány már várta. Ingszabású, tarkaszegésű fehér ruha volt rajta, derekán fekete öv, gazdag szőke baja kontyba kötve és a homlokán körül fekete szalaggal átkötve. Amint végignézett a kopott ruhás csinos fiún, elmosolyodott, de oly arckifejezéssel, hogy az nem bánthatta az ifjút, sőt mosolyra készítette őt is.

– Ez a ruha sehogy se illik ehhez a fejhez... Majd adok neked zöldbársony ruháskát, sárga szarvasbőr nadrágot és egy pár csizmát. Maradt az apámtól elég. Holnap reggel felküldöm.

Az ifjú pirulva szabódott, de Luda nyájasan leintette.

– (No hallod?... Ez csak természetes.

Aztán leültette vendégét és meggyújtotta a szamovárt. Míg felforrt a víz, elmondta, hogy atyja barin, dúsgazdag földbirtokos volt, de elesett a háborúban; anyja utána halt bánatában és ő most egyedül van. Nagy vagyon maradt rá, ez a ház is az övé, de nem tud velük mit csinálni. Gimnáziumot végzett, már egy évet hallgatott is az ufai egyetemen. Legjobbam szeretne elmenni innen messze, minél messzebb nyugatra... Eközben felforrt a víz, a leány teát töltött, süteményt kínált és csevegett tovább természetes, feszelen bájjal, ahogy csak orosz nők tudnak teaivás közben. Az ifjú hallgatta, mert még nehezen beszélte lázi orosz nyelvet, de annál többet nézte, gyönyörködve csodálta a kedves, szokatlanul szabad, közvetlen viselkedésű és mégis ártatlan leányt. Majd a háborúról és a magyarokról beszéltek. Luda elmondta, hogy rólunk alig olvasott valamit könyvekből, de igen jól ismer dalainkból. El tudja képzelni, milyenek a magyarok. Szeretik a Szabadságot, a dáridót is a nőket.

– E két utóbbi tulajdonságban hasonlítanak az oroszokhoz – jegyezte meg mosolyogva.

Az ifjú lecsüggesztette fejét hazája említésekor és egy könnyet törült le szeméről. Luda észrevette és gyöngéden kérdezte:

– Ti nagyon szeretitek hazátokat?

– Nagyon ... Mindennél jobban.

A leány megihatva nézett rá, fölállt és a zongorához ült.

– Játsszom valamit, ami jól fog esni neked.

És elkezdte játszani bravúrosan, érzéssel Liszt Ferenc egyik rapszódiaját. Az ifjú melléje állt és úgy figyelt a rég nem hallott dallamokra. Mikor a leány befejezte, némán összenéztek, aztán megragadta a leány kezét az ifjú és forrón megcsókolta... Majd ő ült le és játszott kesergő magyar dalokat, amíg bírta, de egyszerre abbahagyta, a zongorára hajtotta, fejét és sírt...

Luda lassan simogatta az ifjú haját és melegen, mély hangon mondta:

– Imádom a magyar zenét... Szeretem a magyarokat. Későre járt az idő, a fogolynak haza kellett mennie.

Mikor kezét fogott Ludával, az nem eresztette el. Némi zavarral küzdött, de aztán szinte tolt ki az ajtón és mikor már kánt volt, kérdezte:

– Úgy-e nem vagy nősz?

– Nem.

– Menyasszonyod sincsen!

– Nincs.

Luda ujjongó hangon kiáltotta utána:

– Gyere el holnap este is!... Várlak!

Béla mindennapos vendég lett a földszinten. Kettesben zongoráztak, beszélgettek és Luda tanította a fiút oroszul. A gyakori találkozásnak az lett az; eredménye, hogy Béla mélyen, fogoly szívének őszinte melegével megszerette a leányt. De nem merte mutatni. Hogyan remélhette a szegény fogoly, hogy viszonzza szerelmét a gazdag orosz barin leánya! Talán csak szórakozó pajtást keresett benne, akivel együtt tölthetik bús téli estéket. Talán csak sajnálja őt és azért halmozza el ajándékaival, azért beszélt a nacsalnik lelkére addig, míg föl nem mentette őt a szolgálai teendőktől. Mégis kételkedett. Minél inkább növekedett szerelme, an-

nál szomorúbb lett és egyre ritkábban járt le. Aztán nem is ment le többé és még az alkalmat is körülte, hogy találkozassék Ludával.

De a leány folyton leste őt az ablaknál és a kapuban. Egyszer elfogta őt.

– Miért nem jössz már hozzám! – kérdezte izgatottan.

– Beteg vagyok.

– Nem igaz. .. Ha beteg volnál, a nacsalnik már elküldött volna kórházba...

Az ifjú látva, hogy nem boldogul füllentessel, megmondta az igazi okot.

– Nem akarok veszedelmet hozni rád. Neked tiltva van, mint minden orosz nőnek, ellenséggel barátkozni... Aztán mire vezetne ez!

Béla zavartan lesütötte szemét. Luda megértette, amit nem mondott ki és hevesen megszorította kezét.

– Estére biztosan várlak. Beszélnem kell veled. Eljössz?

– Igen.

Mikor este benyitott a leány szobájába, az már ott állott az ajtó előtt és szó nélkül nyakába borult, A meglepett ifjú boldogan simogatta a haját, arcát, kezét... Erre a leány durcásan ellökte magától és sértődötten rászólt:

– Miért nem csókolsz meg?

A fiú szédülve engedelmeskedett. Most megengesztelődött Luda és parancsoló hangon mondta:

– Szeress!

– Szeretlek... De nem félsz, hogy megtudják? A leány büszkén mosolygott.

– Annál inkább szeretlek, mert veszéllyel jár. Ezzel mutatom meg neked, mennyire szeretlek ... De te is szeretni fogsz, akármi történik!... Nem leszel hűtlen hozzám so-hase?

– Örökre szeretni foglak.

Luda ettől fogva szinte tüntetőleg mutatta szerelmét. Nem törődött a veszéllyel, sőt játszott vele. Hiába kérlelte az ifjú.

Egy ünnepi napon délután Luda befogatott és legdrágább prémesbe öltözve, fölszaladt barátjához az emeletre.

– Gyere szánkázni.

A fiú rémülten nézett rá:

– De Luda ... az egész város szeme láttára?

A leány dacosan toppantott:

– Hát nem szeretsz?

– De szeretlek.

– Akkor gyere!

És a fiú karjába fogódzva vitte őt le magával. A kapu előtt állott a könnyű, elegáns trojka, a tüzes pejmen türelmetlenül kapálta a havat, csakúgy csilingelt rajta az ezüstcsiengős szerszám. Luda kacagva felugrott a bakra, visszaküldte a tatár kocsist és maga mellé ültetve Bélát, átadta neki a gyeplőt.

– Hajts!

De nem volt megelegedve a fiú lassú hajtásával.

– Gyorsabban hajts! – nógatta.

Aztán kivette kezéből a gyeplőt, az ostort és ezüst hangján nagyokat rikkantva pattogtatta az ostort, hajszolta a lovat, hogy az repült velük a havon. Gyönyörű téli nap volt. Az égbolt azürkék, a föld szikrázón fehér. Luda arcát kicsípte a hideg, hermelin kucsmája alatt aranyként ragyogott szőke haja és fehér fátyla kacérul libegett-lobogott utána. Az egész város kint hullámozott az utcán. Villámgyorsan siklottak tova a trojkák és a bennük ülők harsányan kurjongattak. A legtöbb szem a szépséges Ludat bámulta ... A férfinép keserű irigységgel látta a mellette ülő fiatal, csinos foglyot.

– Gyerünk haza – súgta az ifjú.

Luda csak nevetett és még gyorsabban hajtott. Mikor kiértek a városból, eleresztette a gyeplőt és szorosán az ifjú mellé ülve, átölelte őt. A ló szárnyaikat kapott... így úsztak a levegőben, egymást átölelve, csókolva. Hagyták a lovat, menjen, amerre akar. Nem törődtek többé semmivel se,, csak az ő végtelen boldogságukkal. A tüzes mén szédületes iramban ragadta magával a pehelykönnyű trojkát a beláthatatlan hómezőn ... A szerelmesek úgy hitték, hogy most szállnak a végnélküli, boldog jövő felé...

Hirtelen nagyot zökkent a szán és ők messze kivágódtak a hóba. Csak most látták, hogy elborult az ég és dühöng a hózivatar. A ló utat tévesztett. Hiába hajtották, nem moccant helyéből. Hiába kerestek kivezető nyomot. Hosszú kutatás után egy ajtó és ablak nélküli viskóra bukkantak. Itt

kellett bevárniok az orkán végét. Dermesztő hideg volt. Szerencsére a viskóban nagy halom szalmát és rőzsét találtak. Tüzet raktak. A száraz fa pattogva égett, lángja felcsapott magasra, bevilágítva és melegítve menedékhelyüket. Oda-kuporodtak a tűz mellé és átölelkezve szótlanul nézték a lángok játékát. Kint dühöngött a hóvihár, ordítottak a farkasok és nyihogott, szűkölt a mén... A fiatalok szívében pedig édes, mennyei béke volt.

Egyszerre fejugrott Luda. Kihúzta karcsú termetét és kissé hátravetve fejét széjjeltárta karjait. Úgy nézett a tűzről az ifjúra. Szemei égtek, arca piroslott, hőszerű nyaka vakítóan ragyogott, fölbomlott haja vörhenyesen fénylett és ajkai (sóvárogva kinyíltak. Oly szép volt a tűz világításában, mint egy démon. Aztán megragadta az ifjú karját és szenvedélyes, parancsoló hangon szólt:

– Esküdjél meg itt... A kint tomboló orkán, az üvöltő farkasok és ez a tűz legyenek tanúink... hogy elveszel feleségül ... Örökre enyém leszel!

Az ifjú szíve egyet dobant a lányéval, magához szorította őt és úgy fogadta többször ismételve:

– Esküszöm... Elveszlek... Tiéd leszek...

Luda boldogan hunyta be szemét és mejejen suttogetta:

– Szeretlek... Te is szeress ...

Azután az ifjú karjai közé hanyatlott. Leültek egy rőzsecsomóra és Luda úgy aludt el vőlegénye ölébe fektetve fejét. Az ifjú hajnalig virrasztott fölötte.

Mikor megvirradt, már elmúlt a vihar és kilépve a viskóból ámulva látták, hogy a város temetőjébe tévedtek és a halottaskamrában töltötték az éjszakát... összeborzongtak... De ekkor vidáman fölnyerített mögöttük a ló, és türelmetlenül toporzékolt a mély hóban. Összenevettek és elszállt lelkükből minden sötét sejtalem. Hiszen övék az élet, a jövő, az örök boldogság!...

De alig érkeztek haza, fegyveres katonák jöttek a fogolyért, hogy börtönbe hurcolják, mert orosz lányra merte vetni szemét. Ludat sikerült megmentenie a nacsalniknak a száműzetéstől. Mikor a katonák levitték a foglyot az emeletről, Luda ablaka előtt kellett elmenniök. A leány ott állott halványan a függöny mögött, mint egy szál megtört, hervadó liliom. Az ablakfába fogódzva nézte, hogyan szakítják el tőle vőlegényét. Az utolsó pillanatban félrerántotta a

függönyt, de csak egy erőtlen kézmozdulattal bírt búcsút inteni... Aztánkirohant a szobából és a katonák után kiáltott.

– Gyertek be egy pohár vodkára!

Még az az orosz is, aki féllábbal már a sírban van visszafordul, ha egy ital pálinkára hívják. A katonák fakó arca széles mosolyra tágult és megálltak. Míg a cseléd kitöltötte számukra a vodkát, Luda halkán odaszólt szomorúan álló jegyeséhez:

– Ne csüggedj... Utánad megyek ... Kiszabadítlak...

A katonák kiitták a vodkát és elvezették foglyukat.

Csak egy pillantást válthattak még a szerelmesek, de abban annyi bizalom és elszántság volt, hogy azt nem is lettek volna képesek szóval kifejezni.

Bélát büntető táborba vitték több száz versztnyi távol-ságra. Kőházba zárták, keskeny szobába, melynek még az ablaka is be volt szögezve deszkával. Senkivel sem érintkezhetett, csak az őrrrel, egy szolgálóval, aki takarított és élel-mét hozta, meg a kínai mosónővel. Hébe-hóba beeresztettek a táborba egy-egy tatár házaló kereskedőt, vagy kínai vándorkomédiásokat, bűvészeket. Ilyenkor egy nagy terembe kísérték az összes foglyokat, akik csak itt beszélhettek egymással, rövid ideig. Egyébként üres, dermesztően hideg egyhangúságban teltek a hónapok.

Közeledett húsvét. Az orosz húsvét kiváltságos ünnep, akkor örülhet a legnyomorultabb muzsik, még a fegyenc is. A feltámadás napján a birodalom minden lakója egyenjogú és egyformán részeg. A templomokban, az utcákon, a tereken válogatás nélkül összecsókolóznak és ölelkeznek úr és paraszt. A börtönöket meglátogatják a jámbor hívek, ajándékokat visznek és csókkal köszöntik! a rabokat.

– Chrisztosz voszkresz!

– Vaisztinu voszkresz !

Aki tudja ezt a köszöntést, az testvér.

A magyar fogoly börtöne is megnyílt húsvét napján. Egymás után jöttek a könyörületes látogatók. Az örök már alig álltak és láttak az ittasságtól. Az utolsó látogatók közt egy öreg asszony lépett be Béla szobájába, miután előbb egy üveg, pálinkáit nyomott a kívül álló őr kezébe,. Amint becsukta maga mögött az ajtót, hátravetette kendéjét, lerántotta, álarcát és a meglepett ifjú előtt ott allott üdén, merészen és még sokkal szebben – Luda, a menyasszonya, csak egy rövid öleléssel üdvözölte vőlegényét, aztán ruhákat vont elő subája alól.

– Siess ... Át fogsz öltözködni... A kapu előtt vár a szán ... Menekülünk ..

Néhány percig tartott, míg átöltöztette, átfestette az ifjút. Aztán kézen fogta és vitte ki magával.

– Ne félj... Az örök semmit se fognak észrevenni... Ha megállít valamelyik, borulj a nyakába...

Szerencsésen kijutottak a táborból, felültek a szánba és az előre megfogadott, megvesztegetett kocsis röpítette őket a húsvéti havon... a részegek közül... a városból... a fogságból... a szabadságba... a feltámadott boldogságba ...

Szibériai kórházban.

I.

Mandzsuk és tunguzok között.

1916 augusztus vége.

A Kiew melletti Darnicá-n hajtott be minket az orosz – csürhe módjára – a vonatba és onnan huszonegy napig utaztunk ezerkétszázán, fogságba esett tisztok, marhako- csikba zárva, puszta deszkáin heverve, míg megérkeztünk Szibéria határára. Ez idő alatt csak nyers ételmen tengőd- tünk, amiit éppen összevásárolhattunk az állomásokon, mert az orosz nem törődött azizal, hogy van-e mit ennünk. Naponta fizetett fejenként másfél rubelt és ebből meg kellett élnünk. A legtöbb tisztnek nem volt edénye sem, tehát evett a mar- kából. A rajtalevő ruháján kívül nem volt senkinek semmi- féle egyéb ruhája vagy fehérműje sem, ennél fogva szó sem lehetett tisztalkodásról vagy éjjeli alvásról. Különben is már Darnicán fölszállott velünk együtt két siralmasan lesová- nyodott, szenvedő arcú, sovány útitárs: a Tífusz és a Vérhas, akiknek abban telt kedvük, hogy sorra látogatták a kocsikat és senkit sem hagytak nyugodni. Mire bevánszorgott vona- tunk az Ural rengetegei közé, már csak hétszázegynehányan voltunk a kocsikban, a többiek lemaradtak.

Magam is több nap óta lázasan, «étlen vergődtem a vag- gon fenekén, miikor egy orosz altiszt leemelt a hátán társaim közül, ami nem volt könnyű dolog, mert harmincketten szo- rongtunk egymás mellett. Alig bírtam megállani labamon. Felületes orvosi vizsgálat után fölraktak egy gyékénysátoros rozoga parasztszekérre, melyet borzasszörű, szurtos vén gebe húzott. Hideg, szeles augusztusvégi nap volt. Délre járt az idő, de beillett volna estének. Dideregve ültem a szalmazsu- pon és budhista türelemmel vártam, mikor indulunk, végre

a csupa szakáll, csupa haj és bozontos süvegű kocsis megcsapkodta lovát és hatalmas zökkenések között megindultunk. Bajtársaim biztatva utánam kiáltottak. Kissé összeszorult a szívem, mikor a mozdony is túlkölkő hangon jelt adott az indulásra. Úgy egymáshoz szoktunk abban az istállószerű marhakocsiban, mint egy család gyermekei. Ki tudja, hová kerülök, talán el is pusztulok az ismeretlen emberek között! Nem is találkoztam többé velök; (szegény társaim még mindig Szibériában vannak, ha ugyan élnek.

Őket vitte a vonat tovább kelet felé, engem pedig a szekér egy előttem még ismeretlen nevű szibériai fészekbe. Az ő útjokat kormos, fekete füstfelhő, az enyémet fölkaavart por és szemét mutatta. Döcögős utón haladtunk. Sehol sincs kövezet, az országút, az a gidres-gödrös ősi talaj, amelyet talán évezredek óta taposott ki magának ember és állat. Micsoda sár lehet itten, ha esik az eső! A kísérő orosz altiszt, mogorva legény, szótlánul ült a kocsis, mellett. Én beljebb a sátor alatt és érdeklődés nélkül olykor kinéztem a gyékény szlakadásain keresztül. Egy óriási kiterjedésű, csupa szalmafedeles faházakból álló nagy faluhoz közeledtünk. De itt városnak tisztelik és sikerült leolvasnom egy útjelző tábláról, hogy Kurgan a neve. A közepéből magasan kiemelkedett a tatár mecset aranyfélholdas karsú minaretje. Mellette hivalkodott a zöldbádogtetejű, retekforma kupolájú ortodox templom.

Nagy faház előtt megállottunk. Ez volt a kórház, afféle beteggyűjtő állomás. Bizalmatlanul néztem a vastag fenyőtörzsekből összerótt emeletes épületre. Rácsos kapuja fölött magas póznán függött egy tábla, fekete alapon ezzel a fehér cirillbetűs fölírással:

– Vojeny hospital. –

Ez tehát hadi kórház. Udvarát fölverte a gaz, a háttérben néhány fehérkergű nyír szomorkodott és a kapu tövében egy bokor ösztövé napraforgó üdvözölt, bánatosan himbálva tányérfejüket. Ami az arabnak a pálma, azt a szibirjárnak a napraforgó. A bejárat előtti tér ki volt rakva téglával, ezen most száraz levelek forogtak karikába, valami bold szélről üzetve. Amint beléptem a pitvarba, ott egy barátságosan; arcú öreg asszony fogadott, jelekkel mutatta, hogy menjek be a fülkébe és vetkezzem le. Haboztam. Az altiszt, ki fitt se tágított mellőlem, rám kiáltott, betolt és durván fölgombolta köpönyegemet, hogy a gombok fele leszakadt. Aztán bevezettek egy réteges piszokkal kárpitozott fürdőszobába, ott meleg tust zúdítottak rám és onnan kilépve ér-

desszövésű fehérneművel ruháztak föl. Így kellett állnom a hideg kövezeten a láztól dideregve, míg átmotozták ruháimat ott előttem a földön és nagykegyesen megengedték, hogy magamhoz vehetem pénztárcámat és zsebkendőmet. Többi holmimat batyuba kötve bedobták egy fészerbe, ahol már nagy halom volt effélékből.

Most végre fölnyitottak előttem egy; magas, kettősszárnyú ajtót és orosz; udvariassággal betuszkoltak egy tágas homályos terembe, melynek küszöbén orrfacsaró bűz és fülzsongító légyzűmmögés fogadott. Négy sorban állottak benne az ágyak, mint egy gyalogsági, század szakaszai oszlopban. Volt vagy hatvan ágy összesen. Kettő üresen állott, az egyiket kijelölték számomra. Mikor többheti utazás óta magam előtt láttam az első emberséges fekvőhelyet, nem gondoltam többé semmire, fölhajtottam a takarót, gerjedező (örömmel belevetettem magam és azt hiszem, azonnal elaludtam.

Alkonyat fele járt az idő, mikor fölbredtem. Az egyik falon homályos üvegű olajlámpa égett, mely piszkos-sárga fényt terjesztett. Az alvás igen jól esett és én elégedetten körülnéztem. Nem tudtam arra sem eszmélni, hol vagyok. De amint a szomszédos ágyakra esett tekintetem, majd fölkiáltottam az iszonyattól. Csupa borzas, hosszúhajú, ráncos, gesztenyeszínű, kérgesarcú és copfos, utálatos, sárgaképű, vigyorgószájú, szúrós ferdeszemű állatfejek rajzolódtak ki a fehér párnákon. Olyan félelem és undor fogott el, hogy ki akartam ugrani ágyamból és menekülni innen. Szomszédaim észrevették, hogy fölbredtem. Kiszálltak ágyukból, körülülték-állták az enyémet és orrhagon hadaró nyelven szólítottak. Talán most láttak először európai embert. Úgy rémlett nékem, mintha majomketrecbe zártak volna és most kíváncsian körülállanak, ugrálnak, bámulnak a nevetséges és utálatos majompofák – bámulva, vigyorogva és vihogva rajtam. Fejemre húztam takarómat, hogy ne lássam őket. Pedig már láttam efajta népet a harctérre menni ... de kellő távolságból. Az oroszok csordaszámra vitték őket lövészárkot ásni. Ezekből rekedt meg itt egy csapat betegen. És most a legintimebb közelségben vagyok hozzájuk! Itt lélekzenek melletttem, röhögnek, állati hangon ugatnak és kiállhatatlan testszaguk miatt az orromat is be kell fognom. Sohasem éreztem magamat ilyen nyomorultnak és elhagyatottnak, mint ezek társaságában. Ezek nem felebarátim, ily emberek között csődöt mond a felebaráti szeretet szép elmélete.

Később megtudtam, hogy mandzsu és tunguz hadimunkások közé kerültem. Ezek a földkerekség legszennyesebb és legkegyetlenebb emberfajtái.

Valaki megérintette vállamat, összerázkódtam, azt hívnék, hogy: valamelyik szomszédom nyúlt hozzám... Aztán lehúzta fejemről a takarót. Ekkor láttam, hogy egy feketébe öltözött,, főhérkötös, csinos barna leány áll ágyam előtt. Elkergette a körém sereglett utálatos népet és barátságosan fölé hajolt.

– Kak vi szpali?... Hogy aludt?

– Nye ponyimáju ... Nem értem.

Az ápolónő jelbeszéddel értésemre adta, mát akar tudni. Fejemmel intettem, hogy jól.

Aztán szájára miutatott.

– Vi gólodni? ... Éhes ön?

Fölnyitotta orosz nőket jellemző duzzadt piros ajkait, melyek közül kivillantak egészséges fehér fogai. Szép szája és foga van., úgy találtam. Aztán végigsiklott tekintetem karcú termetén, aranyosi idomain, egészen megfeledkezve, hogy feleljek kérdésére. Észrevette, hogy nézem, mert elpirult, de azért kiáltotta nézésemet

– Nye... – válaszoltam elkésve.

Mivel láttam, hogy jóindulatú teremtés, jelentősen szomszédaimra néztem és kértem tőle kéz- és arcjelekkel, hogy vitessen el engem innen. Csak nem hagynak itt ebben az ázsiai csordában! Sajnálkozva rázta fejét és fitos orrát fin-torgatva mutatta, hogy ő is utálja ezt a népet, de nem tehet róla.

– Nye mozsno... Nem lehet.

De aztán megvigasztalt, hogy ezek már üdülők és pár nap múlva elhagyják a kórházat. Mennek tovább nyugatra, a harctérre...

Feljűk fordulva beszólt és egyszerre elkezdett hango-san kacagni, integetve nekem, hogy nézzem a kínaiakat. Ezek éppen sorban felültek ágyaikban és fűrge ujjakkal újra fonogatták varkocsukat. Eközben pedig olyan parázs traccsot folytattak, hogy túltettek legpergőbbnyelvű vénasszonyainkon is. Nevetnem kellett. Hosszú idő óta először és ez oly jól esett, hogy ebben a kellemes érmésben kéjelegye kacagtam tovább, míg észre nemi térített egy fájdalmas görcsroham, hogy nemcsak ennem és innom, de kacagnom is csak diéta szerint szabad.

Az ápolónő szánakozón nézett rám és én önkéntelenül megfogtam kezét és megszorítottam. A hála néma kifejezése volt ez tőlem az első orosz iránt, aki nő volt és akin oly régóta először láttam a szépet, a jót, a, gyöngédet. Féleszendő óta egyebet se láttam, mint katonát, mélabús arcú, piszkos rongyos katonát, százával, ezrével, eleveneket, holtakat és sebesülteket...

Míg ezen gondolkoztam, a leány eltávozott és lázmérővel tárt vissza. Hónom alá dugta és mosolyogva megfenyegetett, hogy nyugodtam viseljem magam, mert nagyon beteg vagyok. Mikor leolvasta a lázmérőt, ijedten nézett rám. Elővette lázlapomat, egy görbe vonalat rajzolt rá és megmutatta, 39.5°-os lázam volt. Csakugyan rosszul éreztem magam és belső fájdalmaim is voltak. Lázam rohamosan emelkedett. Valósággal sütött a homlokom. Kértem az ápolónőt, hogy adjon jeges borogatást és vizet, vizet... sokat. Jeget hozott gummitömlőben, de vizet nem. Csak keserű meleg teát. Ettőlfogva reggelig nem emlékezem vissza semmire sem, csak arra a féltudatos képre, hogy ágyamból menyezetig érő piros lángok csapkodtak föl és nem messze tőlem fehér ruhás fiatal nő állott, aki ki akart menteni, de valahányszor kinyújtotta kezét, ágyam egyre távolabb esett tőle...

Már besütött a nap a terembe, mikor fölébredtem és tikkadt szájjal vizet, kértem. Egy másik idősebb, bánatos képű nő jött hozzám egy pohár langyos teával. Egy hajtasra kiittam és újat kértem.

– Harasó?... Jó? – kérdezte.

Fejemmel intettem, hogy igen, csak hozzon, de ne langyosat, hanem hideget. Azt nem szabad... Aztán elmondta, hogy az előbbi ápolónőnek ma szabad napja van. Kevert orosz-német nyelven biztosított, hogy gondomat fogja viselni. Az éjjel nagyon rosszul voltam. Folyton félrebeszéltem, hanykolódtam, néha majd kiugrottam ágyamból. Nem mozdult el ágyam mellől, folyton rakta fejemre a jogét. Neki is van fia a harctéren...

Ekkor egy idegen férfi lépett ágyamhoz a szanitéc kíséretében, aki felém se nézett eddig. A kórház orvosa állott előttem. Miagas, szőke, középkorú, szakállas, polgári öltözetű férfi volt, mellén hadijelvény. Durva vonásai és hideg, szürke szemei éppenséggel nem voltak biztatók. Erősen és sokáig szorította csuklóm és úgy mutatta, mintha olvasna az erve-
résem. Brutális ember lehet, gondoltam.

– Csto vam bolit?... Mi fáj? – kérdezte.

Az ápolónő tolmácsolta feleletemet Erre fontoskodva elővett egy szívhallgatót, tudákosan fűlelt és aztán a bokámat tapogatta, jobban mondva, marta göbös hosszú ujjjaival. Mit akar ez az ember? Hiszen ott nem fáj semmim se! Aztán lázlapomra nézve megcsóválta fejét és ott akart hagyni. Méltatlankodva szóltam:

– Orvos úr, vitessen át más kórházba.

Bambán rámbámult.

Az ápolónő megmagyarázta, hogy mit akarok. Valamit sűgött az ápolónőnek és elment, anélkül, hogy rendelt volna valami orvosságot. Nem szabad ennem csak bulkit (fehér kenyeret) és keserű meleg teát: ez volt a rendelése. Mikor távozott, elárulta az ápolónő, hogy nem is orvos, hanem felcser. De itt nincsen más, mert mind elvitték őket a harctérre.

Ettől fogva két hétig kevés dologra emlékezem, mert folyton magas lázaim volt és sokat aludtam. Csak dél felé ébredtem föl rettenetes lármára; mikor kiosztottak az ebédet. Nagy kondérban, rúdon cipelte be két orosz a levest és egy kisebbben másik kettő a főzeléket. A mandzsuk kiéhezett állatok módjára csődültek a kondérok köré bögréikkel, oly bődületes zajt csapva, mint a fenevadak az állatkertben etetéskor. Lökdösődtek, dulakodtak, egymás kezéből kikapták a teli bögréket és mohón habzsolva kiitták egy hajtásra a levest. Egyik sem elégedett meg egy porcióval. Addig kunyoráltak vagy ordítottak, míg újból kaptak. Telt bőven a szürkeszínű kásaléből. Mellettem egy öreg mandzsu feküdt Ez igen hálás volt irántam, mert mindig neki adtam a részemet. De terhemre volt hálálkodásával. Folyton beszélt hozzám és simogatni akarta a fejem és fogdosni a kezem. Én pedig undorodtam tőle, mivel visszataszítóan rút, piszkos, szagos és férges volt.

Ebéd után az éhes had maga mosogatta bent a teremben az edényekét és teleöntözték a pallót moslékkal, ami másnap reggelig takarítatlanul maradt. Délután a terem egyik sarkában a szanitéclegény buzgón beretvált és nyírt orosz katonákat és parasztokat, akik úgy jártak ki-be a betegszobába, mint nyilvános borbélyműhelybe. A várakozók azzal mulatták az időt, hogy durván kötekedtek és tréfálództak a copfos néppel. A szennyes szappanhab és kócos haj estig halomra Szaporodott a pallón, a levegő pedig megtelt mahorkafüsttel.

Az ápolónő, a csinosabbik, esténként vendégeket fogadott; hetyketartású és pomádészagú, fiatal legényeket. Ezek késő estig nevetgéltek, énekeltek és muzsikáltak. Nem volt ebben a kórházban semmi katonai felügyelet, semmi rend.

Két hét alatt úgy lesoványodtam, hogy a jegygyűrűm nem maradt meg egyik ujjamon sem. Egy reggel zsinórra akasztva találtam meg a nyakamon.

II.

Vándorlás egyik kórházból a másikba.

Szeptember eleje.

Átvittek másik kórháziba. Gyalog kellett mennem és magamnak vinnem hátizsákomat.

Oly gyöngye voltam, hogy majd eldőlt az utón. Heves északi szél fújt, csak úgy rázott a hideg. Az orosz katona megsajnálta, átvette batyumat és karon fogva vezetett. Az új kórházban félnapig kellett várnom a szellős folyosón a föl-vételi iroda előtt. Mikor átestem a hosszadalmas hivatalos eljárásokon és motozáson bevezettek egy nagy rideg terembe. Dél volt, de itt alkonyati homály pislogott álmosan. Elkese-redve sóhajtottam, hogy csöbörből-vödörbe estem. Ez is legénységi kórház volt, csak éppen nem mandzsuk és tungúzok feküdtek benne, hanem kozákok, cserkeszek és oroszok, valamennyien súlyos betegen. Ellenséges pillantásokkal fogadtak, de aztán nem törődtek többé velem. Ez a kórház fenyítő kaszárnya volt előbb, valamennyi ablakát vasrács borította.

Három napig orvost se láttam. Koplaltam s teát ittam, ebből állott a kúra. Itt is nők ápoltak. Az én ápolónőm csúnya személy volt. Alig feküdtem le, már ott termett ágyam mellett és nagyot bámult, mikor kibetűzte fejlapomat.

– Oficéra! – kiáltott ostobán.

És összecsapta húsos, vörös kezeit Nyilván nem értette, hogyan kerülök én ide. A cári uralom alatt a tiszt felsőbbrendű lény volt, kit még az ellenségben is megbecsültek. Megsajnálta, mindjárt hozott teát és néhány kocka cukrot dugott párnám alá. Ne lássák a többiek, mert azok nem kapnak.

Betegségem még rosszabbra fordult. Egész éjjel virasztottam. Kint dühös szél tombolt, a fák gallyjai recsegték-

ropogtak, az ablakokon dobolt a szél és a fák koronái zord gyászindulót búgtak. A teremben senkisémet aludt, mindenki halódott. Nyöszörögtek, sóhajtoztak, némelyik: fájdalmasan fölajdult Mellettem egy jámborképű orosz feküdt, a hold fénye éppen rávilágított halovány, beesett arcára. Szemgolyói egészen kidülledtek s a rájuk eső holdsugártól kékes opálfényben csillogtak. Szája szüntelen mozgott. Hanyatt feküdt és karjai kétoldalt lelógtak. Néha, összerándult s gyorsan lihegett. Mártírokat láttam! így ábrázolva szent könyvekben. Már hajnalodott, mikor a kimerültségtől elaludtam. A reggeli takarítás zajára fölébredtem. A szomszédos ágy már nem állt a helyén. Mikor megkérdeztük, hova vitték, az ápolónő jelentősen legyintett a kezével. Meghalt. Síri csönd lett a teremben. Mindegyik beteg mereven bámult a mennyezetre és talán azon tűnődött, hogy legközelebb rá kerül a sor. Ebben a kórházban nem gyógyul meg senki...

Harmadnapra mégis csak betévedt egy orvos. Már a folyosón harsányan ordított, szidta az öröket és a léhűtő szanitéceket Fölszakította az ajtót és berobogott. Minden ágynál megállott és kiabálva kérdezte a beteget, mi a baja. Mikor hozzám ért és elolvasta fejlapomat, elcsöndesedett. Megtapintotta ütőeremet s aztán olyat mordult, mint egy medve. De a szeméből láttam, hogy ennek a robusztus vad embernek jó szíve van. Mégse kértem tőle semmitse, beletörődtem sorsomba, csináljanak velem, amit akarnak.

Még aznap délben elszállítottak tarantaszon másik kórházba, mely a város másik végén volt. Ekkor láttam a város belső részét, Csak a közepén, a templom körül voltak modern épületek, azontúl csupa szalmafedeles faviskó. Az ortodox templom mellett föltűnt nekem egy primitív stílusú ódon diadalkapu. A vakolata nagyrészt lehullott már, ami még rajta maradt, kormos és repedezett volt. Orosz felírását nem tudtam elolvasni, de az évszámot megjegyeztem: 1780. II. Katalin volt akkor a minden oroszok cárja, az ő uralkodása alatt hódította meg Jermalk kozák vezér Nyugat-Szibériát,

Szénával, szalmával teleszemetelt utcákon keresztül haladtunk a kórházig. Külseje után Ítéelve nyaraló lehetett előbb, talán valamelyik junkeré volt, aki bevonult. A mansardstílusban épült faháznak csinosan faragott erkélye, tornáca és ablakai voltak. Pirosbádóg tetején vöröskeresztes lobogó lengett. Nagy park közepén feküdt, mely most el volt hanyagolva. A fölvételi komédia, motozás és átöltöztetés után bevezettek szobámba. Egyablakos, kertre nyíló kis fülkét

kaptam. A falaik egykor fehérre voltak meszelve, azóta tele-
szótták a pókok a repedezett és füstös vakolatot. Az egyik
ágy már el volt foglalva. Fialat szőke gyerek feküdt benne,
bécsi fiú. Majd nyakába borultam, úgy megőrültem neki
Végre lesz valaki, akivel beszélhetek. Oroszul is tudogatott
már, fél éve múlt, hogy ide került.

Az itteni szanitécek nagyon szolgálatkészeknek mutat-
koztak. Már az első nap jelentkeztek és biztosítottak, hogy
jól fog menni dolgom, csak mondjam, meg, mire van szükségem.
Kell-e finom cigaretta, sütemény, csokoládé, sonka, cu-
kor! Majd ők szereznek. Pedig ezek a dolgok már itt is oly
ritkák és drágák voltak akkor, mint a drágakő.

Szomszédom, a kis zászlós, előre figyelmeztetett:

– Vigyázz, ezek nagy zsarolnak, mint az uzorások.

A szanitécek ott álltak s tartották a markukat.

– Dehogy kell! Hagyjanak békét. Rosszul leszek, ha
ételfélét látok.

Leráztam őket nyakamról. Utánuk jöttek a szesztrák.

Az első nyúlánk, szép, fiatal, szőke leány volt, legfeljebb
tizenhét éves. Ápolónői hivatását még mindig szégyenlősen
teljesítette. Nagy kék szemét alig merte rám emelni. Érzé-
keny, egyenes, finom kis orra és szépvonalú üde szája volt.
Mindjárt láttam, hogy nem tiszta orosz; vér. Mozdulatai s
tekintete elárultak, hogy művelt leány. Rossz német kiejtés-
sel, de eléggé folyékonyan kérdezte, hogy van-e valami kí-
vánságom. Örülne, ha szolgálatomra lehetne. Megköszöntem,
egyelőre nincs másra szükségem., csak orvosra és orvosságra.

A másik szesztra alacsony kis fekete nő volt, tipikus vén
leány. Tőle telhető legbájosabb mosolyával ágyamhoz tipe-
gett:

– Van-e elég fehérműje! Szép ingeket tudok varni.
Társnője megbotrányozva kisietett de az ajtóból még
visszanézett rám. Szemünk egy pillanatra találkozott A köl-
csönös szimpátia önkény telén vallomása volt ez.

A vén leány ezalatt száraz ujjával gondosan megigaz-
gatta párnámat, takarómat, sőt összecsapzott hosszú hajamat
is rendbe hozta.

– Kérek egy tucat zsebkendőt. Majd később meglátom,
mi kell még.

A szesztra csak erre várt, mert szabályszerű pukkedlit
csinált és pipiske lépéseikkel eltávozott.

Szomszédom elnevette magát.

– Surka, a fiatalabbik ápolónő, szép és kedves leány, de nem fogod sokat látni. Nagyon rátartós, tartózkodó, igazi „ne nyúlj hozzám”. De a másik, Szofrónia, annál nyájasabb. Ne légy hozzá nagyon barátságos, mert folyton itt fog lebzselni körülötted. Én már megjártam vele. Hónapokig itt ült ágyam szélén. De legalább megtanultam tőle oroszul.

Az ápolónőkkel majd csak megleszek, gondoltam. Öreg legény vagyok már. A bécsi fiú még gyerek.

– Miféle fickók a szanitécek? – kérdeztem.

– Az a szakállas orosz jóindulatú ember, eltekintve attól, hogy szívesen követ el apró csalásokat. De hát minden orosz ilyen, A másik, az a szeplős nyurga cseh pimasz, cégéres gazember, áruló. A mi katonánk volt, mégis beállott „dobrovolic”-nak, orosz önkéntesnek. Az oroszok még a betegekre is gyanakodnak, hogy szökést vagy összeesküvést forralnak. A cseh kémiszolgálatot teljesít az oroszoknak. Azonkívül szemtelenül lop a gyalázatos. Egy alkalommal alvást színlelve, rajta kaptam, hogy átmotozta ruháimat, fiókomat, írásaimat és ezért a munkáért honorárium; gyanánt huszonöt rubelemet zsebrevágta.

– Majd vigyázunk a körmiére. És milyen ember az orvos?

– Eddig naponta csereberélték őket.

Eléggé tájékozódtam. Közösen teát főztünk és miután megittam egy pohárral, a fal felé fordultam és elaludtam. Éjjel heves fájdalom ébresztett föl. Az egész kórházban mély csönd volt. A hold magasan állott és nappali világosságot terjesztett. Belső fájdalmaim, egyre fokozódtak, de nem volt senki sem mellettem, aki enyhülést nyújtott volna. Csak a hold nézett rám résztvevőn melankolikus arcával. Haza gondoltam ... Messziről kutyaugatást hallottam és az éjjeli őr egyhangú kopácsolását, melyet fából készült kolomp jávai idézett elő, azt rázogotva kezében.

– La-kat, la-kat, la-kat.

Az egyhangú zakatolás idegessé tett és még növelte fájdalmaimat. Mintha harapófogókkal csúrték-csavarták volna belső részeimet. Alig bírtam visszatartani, hogy ne ordítsak és az erőlködéstől kivert a hideg verejték. Tehetetlenségemben elkeseredett panaszra fakadtam a gondviselés ellen... Mintha egyszerre elvágta volna, megszűntek görcseim. De nem bírtam elaludni, mert féltem, hogy ismét visszatérnek és ezt a pillanatot vártam aggódva. Gondolkozni kezdtem... Mi történik most a harctéren! ... Hogy vannak otthon? A

kis család... Hogy áll az ország dolga?... Arra a szükségképpen következtetésre jutottam, hogy most már vége lesz a háborúnak. Meg kell kötni a békét!... És én nemkára haza fogok térni . . . Azt hiszem, minden fogságba esett bajtársnak voltak ilyen gondolatai. Hónapok múlva keserű csalódással nevettem naiv okoskodásomon ... De most jól esett ábrándoznom a békéről, a hazatérésről és ebben a boldog reménységben szép csöndesen elaludtam.

III.

Surka, az én kis ápolónóm.

szept. 18. okt 12.

Reggel szőke kis ápolónóm ébresztett föl. Forró teát és kalácsot hozott. Mosolyogva üdvözölt.

– Jó reggelt –

A teát megittam, de a kalácsot nem mertem megenni. Félttem az utána következő fájdalmaktól.

– Nemsokára jön az orvos. Majd kap orvosságot, amitől elmúlnak fájdalmai –

Jól esett látnom a fiatal szép leányt, aki oly kedvesen tudott beszélni és vigasztalni. Már pusztán látása is fokozta bennem az élet vágyát. Oly szép az élet, az ifjúság! Gyönyörködve néztem, mint a fogság utáni szebb, boldogabb életnek hírnökét. Szemlesütve beszélt tovább.

– Ezentúl én fogom ápolni. Én vagyok önhöz besztva –

Zászlós szomszédom élénken felütötte fejét s féltékenyen figyelt.

Lepleztem örömeimet s néhány udvarias szóval kifejeztem köszönetemet.

– Szeretném, ha minél kevesebb fáradságot okoznék kegyednek, amelyet úgy se hálálhatok meg –

Szerényen elhárította hálálkodásomat.

– Ó ez kölcsönbe megy! Nekem is van egy bátyám fogságban Magyarországon. Úgy-e ön magyar!

– Igen, az vagyok.

– Első látásra sejtettem. Sokan voltak már magyarok ebben a kórházban –

Beszélgetésbe elegyedtünk. Elmondta, melyik városban van bátyja s ki nem fogyott a kérdésekből, hogy milyen az a város, a vidék, az emberek, az időjárás . . . s az ápolónők.

Elmosolyodtam.

– Ilyen kedves, bájos lós ápolónő nálunk sincsen sok . . . De legyen nyugodt, bátyja egészséges, mint a makk. Nálunk hamar meggyógyulnak a beteg hadifoglyok –

Megértette szavaimból az enyhe szemrehányást.

– Ön is meg fog gyógyulni. Igaz, hogy önöknek jobb kórházai és ügyesebb orvosai vannak, de erről mi nem tehetünk –

Szeretetre méltóan csevegve közölte még, hogy atyja kormányzósági tisztviseelő, bátyja mérnök, ő tavaly végezte a gimnáziumot Omszkban és Surkának hívják.

– Ez igazán szép, – szóltam elismerően.

– Bizony . . . Nálunk minden úri leány végez gimnáziumot. Omszkban tizenegy leánygimnázium van, fiúk részére csak kettő –

– Akkor Oroszországban több a tanult nő, mint a férfi... Csengőn, csintalan kedvvel felkacagott.

– Nálunk csakugyan így van. A jobb házakból való leányoknak tanulniuk kell, ez a szokás. Amelyik férfi meg bír élni vagyonából, az nem igen végez iskolákat. Csak éppen írni, olvasni, számolni tanul meg, azt se jól mindegyik –

Csodálkoztam ezen a sajátos szibériai kultúrán, mely a nők műveltségére van alapítva. Sok érdekes dolgot tudtam meg tőle az itteni viszonyokról s beláttam, hogy nekünk európaiaknak, nagyon kevés ismeretünk és hamis fogalmaink vannak Szibériáról.

Beszélgetésünket az orvos szakította félbe. Alacsony termetű, középkorú, kopaszodó férfi volt. Ritkás, vörhenyes haját fölfelé fésülte, ami kissé komikus arckifejezést kölcsönzött neki. Aranykeretes szemüveget viselt. Udvariasan üdvözölt, mire bemutatkoztam.

– Mióta beteg?

– Három hete.

– Melyik kórházban volt előbb!

Elmondtam, hogy már a harmadik kórházat járom.

– Gyógykezelték?

Hamarosan nem tudtam, mit feleljek.

– Megnéztek . . . de orvosságot nem adtak.

Bosszankodva megcsóválta a fejét. Aztán megmérte lázamat s végig tapogatta, kopogtatta egész testemet.

– Szerencsére nem rontotttak sokat baján.

Kitűnő németiséggel beszélt. Nem is orosz talán gondoltam.

– Orvos úr Németországban tanult?

Kurtán fölnevetett.

– Természetes, hiszen szászországi német vagyok. Magam is fogoly katonaeorvos vagyok.

Ennek nagyon megörültem. Most már jó kezekben vagyok. Ez az ember lábra fog állítani.

Az orvos utasításokat adott az ápolónőnek és a felcsernek, ki vele együtt jött be; átvett tőle egy nagy könyvet s beírta rendelését.

– Egyelőre nem szabad ennie levesen és teán kívül semmitse. A dohányzástól tartózkodjék . . . Egyébként hiába tiltom, mégis dohányzik mindenki. Még a halálos beteg is.

Távozás előtt barátságosan kezet fogott velem s biztatott, hogy meg fogok gyógyulni, csak vigyázzak magamra. A zászlóssal hamar végzett, az már úgy is lábadozó volt.

Néhány perc múlva hozta ápolónőm a fáj dalom csillapító cseppeket s egyéb szereket.

Ettőlfogva váltakozva piros és fehér napjaim voltak, aszerint, hogy volt-e lázam vagy nem.

Lázam még gyakran visszatért és ilyenkor haragos-vörös színben láttam mindent és sokat hallucináltam. Arról álmodtam mindig, hogy utálatos kínai, mongol és mandzsu ördögök ugrálnak körülöttem, el akarnak hurcolni és dühösen védekeztem ellenük. Betegségem krízise volt ez, de orvosom és ápolónőm gondos kezelése alatt mind ritkábbak lettek az ilyen lázrohamok.

Ápolónőmet úgy megszerettem, mintha testvérem lett volna. Bajtársam sokszor tett emiatt csipkedő megjegyzésekeit, de hogy ne örüljön, azért se bosszankodtam. Rég föltűnt nekem, hogy feszült viszonyban van ápolónőmmel. Valami történhetett közöttük. Surka nagy öröme hamarosan elbocsátották a kórházból egészségesen. Szívélyesen búcsút vettünk egymástól, de nem búsultam távozásán, mert nagy gyerek volt még, nem is tudtam vele miről társalogni.

Mikor kiment a szobából, a szanitécek már ott állták sorban, mint a pincérek a hotelben s tartották markukat. Szofrónia, a másik ápolónő, szintén hozzájuk csatlakozott, még könynyezett is a lágyszívű hajadon. De Surka nem volt sehol, tőle még el se búcsúzhatott bajtársaim. Mikor elrobogott már az egyfogatú tarantasz, a kis Surka lelkendezve befutott hozzám.

– Hála Istennek ... – szólt örvendezve.

– Talán valami öröm érte, Surka!

– Hogyne, úgy örülök, hogy már elment!

S az üres ágyra mutatott.

– Haragudott rá?

– Négy hónapig volt itt a kórházban. Én voltam az ápolónője. De mindjárt az első hetekben erőszakosan udvarolni kezdett. Folyton szerelmi vallomásokkal ostromolt s azt kívánta, hogy egész nap itt legyek nála. Végre is ráuntam s átadtam Szofróniának. Képzelheti a szerelmes fiút és Szofróniát együtt. Úgy-e összeillenek!

Jóízű nevetésre fakadtam.

– Várjon, még nem tud mindent . . . Mindjárt első este Szofrónia, a jó leány, odaült új betegének ágya szélére és míg az aludt, lassan simogatni kezdte kezét, haját. A lámpa még nem égett, homály volt a szobában. A zászlós fölébredt a csiklandó simogatásra s azt hívén, hogy én ülök mellette, mert még nem tudhatta a cserét, túláradó boldogságában megragadta a simogató kezét és forró csókokkal borította. A boldog kéz nem ellenkezett, tehát merészebb lett, magához ölelte annak tulajdonosnőjét s addig csókolta az olvadozó Szofróniát, amíg csak bírta.

Itt szünetet kellett Surkának tartania, mert egyikünk sem bírta a kacagást visszafojtani.

– A szerelmes zászlós túlboldogan ömlengett és folyton nevemet susogta... Szegény Szofrónia, most hát megtudta, hogy a csókok és ölelések nem neki szólnak. De mivel jól estek neki, hát csak tűrte tovább, szívesen fogadta..

Surka leült a nagy nevetéstől.

– Szofrónia végre kifejtőzött az ölelő karokból, kiosont a szobából s hozzám menekült. Sírva panaszkolta el, hogy éppen az imént élte át életének legboldogabb és legboldogtalanabb perceit... Alig bírtam lecsittítani a zokogó Szofróniát és arra bírni, hogy a tévedésről legalább egyelőre ne szóljon a betegnek, mert még súlyosabbá válhatnék baja. Majd később egy-

szer megmondhatja neki ha éppen akarja... Képzelheti, mily nagy szemeket meresztett a zászlós, mikor másnap Szofrónia ment be hozzá helyettem...

– És megtudta a végzetes tévedést”?

– Szofrónia egy ideig jó barátságban volt velem, de hogy a zászlós mind mogorvább lett hozzá, sőt egyszer ki is utasította a szobából, kifakadt a megsértett leány epéje és fölfedezte előtte annak a bizonyos csókos estének a történetét. Azóta sohasem mert a zászlós a szemeimbe nézni.

Amint Surka befejezte elbeszélését, szabad folyást engedett pajkos kedvének. Együtt nevtünk, míg meg nem sokallottuk.

– Nem hittem volna, hogy ilyen kegyetlen, – mondtam neki színlelt szemrehányással.

Surka komikus komolysággal felelt:

– Úgy kellett neki, megérdemelte! Hadd okuljon belőle, hiszen olyan gyerek volt még.

Ilyen s ehhez hasonló beszélgetések között gyorsan teltek a napok. Míg Surka bent volt nálam, csak úgy repültek az órák, de ha távozott, unatkoztam. Most már egyedül voltam a szobában s nem volt kivel társalognom. Nagyon szerettem volna valamit olvasni.

Megkértem Surkát, hozzon valami könyvet. Nemsokára visszatért egy ócska, vaskos füzettel, s letörölve róla a port, átnyújtotta. Mohón utána nyúltam.

– Die Krankheiten des Darmes.

Ez volt a címe. Elnevettem magam.

– No, ennek a könyvnek tartalmát olvasatlanul is ismerem.

Megmondtam neki, miről szól a könyv. Elröstelte magát s védekezett, hogy ő nem is tudta, mi a tartalma.

– Pedig más nincsen.

Surka gondolkozni kezdett s jó ötlete támadt.

– Hozok újságot, jó?

– Köszönöm, nem értek oroszul.

– Majd lefordítom én, – ajánlkozott – s ha nem érek rá, beküldök egy szanitécet, aki tud oroszul is, németül is.

Így most már a harctéri eseményekről is tájékozódtam. Csak most tudtam meg, hogy az oláhok is megüzenték nekünk a háborút. De annál nagyobb volt örömem, mikor híreket hoztak a táviratok arról, hogy az oláhokat kivertük Erdélyből s üldözzük őket saját országukban.

IV.

Szása, a tizennégyéves menyasszony.

Október 12-14.

A hatodik héten már oly jól éreztem magam, hogy kíváncsítottam a szabadba. Egyelőre azonban csak az ablakot volt szabad kinyitnom délben egy órára és onnan kinézni... Gyönyörű őszutónk volt, ami itt szokatlan, mert más évben már szeptember közepén leesik a hó és erősen fagy.

Egy vasárnap délelőtt különösen szép idő volt. A nap pazarul öntötte be fényét és melegét szobámba. A közeli templom tornyában szorgalmasan verte fék-e a harangot a jámbor harangozó. Egyhangú, primitív zene volt ez, de engem mégis ábrándozásba ringatott. A (harangszó mindig mélabús hatást gyakorolt rám, ilyenkor eszembe jutott gyermekkorom, mert templom mellett laktunk s örökösen hallottam. Emlékszem, hogy minden nap az esti harangozás mély zengése alatt el. Milyen mennyei élvezet volna most harangszó mellett sétálni a park fiái alatt! Nem bírtam ellentállani vágyamnak. Felöltöztem s kimentem.

A kórházait nagy kiterjedésű park vette körül Most el volt ugyan hanyagulva, de nekem mégis paradicsom volt. A fák, bokrok és sövények össze-vissza nőtt gallyakkal meredtek az ég felé, a virágok és dísznövények ki se látszottak a derékig érő gazból. Az utakat belepte a fű, a moh és a száraz falevél.

Csak egyetlen fajta fa volt, mely itt is egyenesen, szabályosan nőtt: a fenyő. Úgy állottak glédában, mintha őrt állának az elhagyott kertben. Eszembe jutott Marko képe: „A száműzött parkja”. Olyan szomorít hely volt ez is. De a nap fénye ma csodaszéppé varázsolta. A fenyőfák halványkék párázatban reszkettek s vízszintesen kiálló lombos gallyaik úgy látszottak a távolból, mintha sötétzöld smaragdbaldachinok volnának; Vörös kérgű törzseik aranyrudakként tartották a nehéz lombcsőnyeget. A többi fák hervadó levelei a rubint és topáz színében égték s a szellő gyöngye érintésére iankadtan hullottak le a földre, olyan halk neszre keltve, mintha apró gyíkok szaladgálnának: a száraz levelek között. A nyírek fehér sudara ezüstösen csillogott s fényes levelei izgatottan rezegtek a nap melegétől. A gypágyak sárgálló, de

itt-ott még dacosan zöld füve a rá hullott vörhenyes falevelekkel színpompás keleti szőnyeg mintáját mutatta s hívogatót pihenésre. A fákon madarak énekeltek elbújva, szomorúan, a fuvola lágy hangján, búcsúdalt zengve az elhagyott tájéknak.

Kívülem senki se volt a kertben. Egy terebélyes tölgy alatt korhadt padot találtam, leültem s megrészesülve a friss levegőtől, elszenderegtem.

Halk, apró lépések keltettek föl. Három kis leány közeledett a templom felőli rácsos ajtón keresztül. Lábaik alatt zörgött a száraz haraszt. Odafigyeltem s láttam, hogy egy almafa irányában haladnak nagy óvatosan. A fán még néhány kései alma piroslott. Csinosan öltözött leánykák voltak, a legnagyobb tizennégyéves lehetett. Ruhájukon látszott, hogy az úri osztályhoz tartoznak. A legkisebbik fölmászott a fára, a másik a fa alatt maradt, míg a legnagyobbik az utón vigyázott. Fölálltam s csöndesen feléjük indultam. Az őrtálló leány meglátva engem, ijedten a fa alá szaladt. Hogy eloszlassam félelmüket, már messziről odakiáltottam hozzájuk:

– Ne féljenek kis lányok, csak segíteni akarok –

S mentem egyenesen a fához. A gallyaik közül három ijedt szempár csillogott felém. Félrehúztam az egyik gallyat. Ére a legnagyobbik kilépett. A karcsú leánykán halványzöld batisztruha volt, alig térden alul érő. Lábain fekete harisnya, sárga cipő. Feje fekete selyem tarkavirágos kendővel oroszosan be volt kötve, mânt nálunk a parasztmenyecskéknek. Háttul a kendő csücskei alól kilátszott egy ágba font fényes gesztenyeszínű haja. A kendő bogárszemű, fitosorrú, egészséges barna arcoskát kerített körül, mely most zavartan fordult felém.

– Hogy hívják kislány? – kérdeztem németül.

Megértette szavaimat.

– Szása a nevem ... s mi itthon vagyunk. Ez a ház és a kert a mienk. Csak mióta háború van, kórház. Most bent lakunk a városban –

Mosolyogtam ezen az igazoláson, nyilván az almaszedés miatt mondta ezt.

Elkezdtem vele beszélgetni mindenféle gyerekségről és a lányka egyre bátrabb lett. Végre annyira nekibátorodott, hogy eldicsekedett nekem, hogy ő már menyasszony és jövőre lesz az esküvője. Gyermekes kacérsággal mutatta ujján a karikagyűrűt. Összecsaptam kezem az ámulattól s végignéz-

tern rajta. Határozottan takaros lányka volt, termete arányos, lábszárai formásak, kezei kicsinyek, arca telt, mint egy alma. De egészen gyermek még! A zöld batisztruha lapos mellett takart, csípőiről függőlegesen esett le a szoknya. Semmi jele a nemi érettségnek, sőt a kezdődő érődésnek se. Arcából, viselkedéséből kiolvastam, hogy még csak homályos sejtései sincsenek az élet nagy titkairól. S ennek a még csak nem is feslő bimbónak ostoba szokásból idő előtt ki kell nyílnia! Ezt a gyermekeleányt egy brutális férfi máról-holnapra asszonnyá fogja tenni, mielőtt hajadonná fejlődhetett volna. Úgy megsajnáltam szegénykét, hogy részvéttel megsimogattam arcát. Talán azt hitte, hogy valami illetlent mondott, mert mélyen elpirult. Bársonyos arcocskája égette ujjaimat. Szerencsére épp ekkor futottak oda húgai, kik eddig a fán böngésztek s egy szép érett almát nyújtottak oda nényüknek. Szása nagyon megörült neki. Néhány pillanatig keskeny ujjai között forgatta s aztán lányos melegséggel rám nézett.

– Magának adom –

Az érzés, mellyel nekem szánta, a naiv gyermeké volt még, de a mozdulat, mellyel átnyújtotta, már Éva lányának oly természetes, utánozhatatlan gesztusa volt, hogy-önkéntelenül meghajoltam a kis menyasszony előtt. Kezemben felejtette kezét, mely remegett...

Ekkor megkondult a templom harangja, kiharangoztak a miséről. Sietniök kellett a kis szökevényeknek, hogy idejében ott várják szüleiket az ajtó előtt, mert különben észrevették volna csínyjüket.

Barátságosan elbúcsúztunk.

– Mi minden vasárnap el szoktunk jönni... – ezzel adta Szása tudtomra, hogy mikor láthatom?

Sose láttam többé. De a kis szibériai Szását, a tizenégyéves menyasszonyt még se fogom elfeledni sohase.

Déli csöngetéskor fölmentem. Mikor a tornáchoz értem, éppen egy beteget hoztak ki ágyastul. Egészen le volt takarva fehér lepedővel, még a feje se látszott ki. Várom kellett, míg elvitték. Bent a folyosón egy szanitéc állott sápadtan.

– Hová viszik a beteget? – kérdeztem.

– A fertőtlenítő kamarába –

– Most hozták ide?

–Igen... ma reggel, s már meg is halt. Félórával előbb bent voltam nála s egész nyugodtan beszéltem vele. Később

ismét bementem hozzá... Már halott volt. A felcser kiütéses tífuszt állapított meg rajta –

Kellemes kilátások, gondoltam magamban. Egy fedél alatt lakom a rettenetes Tífusz öfelségével.

– Ki volt? –

– Egy kozák tiszt.

Elkomorodva indultam szobám felé.

V.

Őrüttl egy szobában.

Október 15-17.

Ápolónóm, a szőke Surka, néhány nap múlva örömhírt közölt velem:

– Még ma lakótársat kap.

Délután csakugyan; megjött az új beteg. Fiatalkorú, sápadt és sovány ember volt, kapitány valamelyik közös ezredből. Egyelőre megfigyelési végett hozták ide a fogolytáborból. Megismerkedtünk, de nagyon bizalmatlan volt hozzám. Nem törődtem vele, ámbar izgatott a jelenléte, mert első látásra gyanítottam, hogy különös betegsége lehet. Nyugtalan szeme tűzben égett, sokat monologizált, gyakran; kiszállt ágyából, az ablakhoz ment és figyelt. És folyton köhögött. Ha elcsöndesedett, nagy papirosívet vett elő, amelyre térkép volt ceruzával rajzolva és azt tanulmányozta. Ha teát főztem, őt is megkínáltam, amivel lassanként megnyertem bizalmát. Közlékeny lett, de oly zavaros dolgokat hadart össze, hogy fárasztó volt rá figyelni.

– Hiszen ez örült... – gondoltam.

Nappal elég nyugodtan viselkedett, de mihelyt sötétedett, izgatott lett és félrebeszél. Közöltem a felcserrel megfigyelésemet, de ő egykedvűen legyintett kezével.

– Láza van, hallucinál.

Harmadnap délutáni szobatársam óvatosan kiszállt ágyából, bezárta az ajtót és ágyam szélére ült. Halkan, szinte sűgva beszélt.

– Fontos dolgot közlök veled... De meg kell ígéred, hogy titokban tartod.

Megígértem, de jobb szerettem volna, ha nem tisztel meg bizalmával.

– Úgy-e tudod, hogy Szibériában csaknem másfél millió fogoly van!

– Sajnos.

– Ez egész hatalmas hadsereg.

– De fegyvertelen.

A kapitány diadalmasan fölkacagott.

– Ez az! ... Mi lenne akkor, lia ezt a másfél milliányi tömeget fölfegyvereznék?

– Lehetetlen.

Most már bizonyos voltam, hogy a kapitány örült.

– Hát én kieszeltem egy tervet!

Nem szóltam semmit se, mire ő elővette térképét és magyarázni kezdett.

– Látod, a mi táborunk fekszik: legközelebb a nyugati határhoz. Itt köröskörül az oroszokkal ellenséges törzsek laknak. A múltkor beszéltem a városban a hetivásáron egy kirgiz törzsfőnökkel és megállapodtam vele egy haditervben. Kedvező alkalommal éjjel rajtaütnek táborunkon, kiszabadítanak és fölfegyvereznek minket. Ez már ötezer ember ... Hatalmunkba vesszük a várost. A táviró-hivatalt megszálljuk, az érkező vonatokat lefogjuk. A sereg egyik fele itt marad, hogy őrizze a várost és hírmondó se menekülhessen; belőle. A másik fele megy tovább kelet felé, hogy sorba felszabadítsa a táborokat. Vonatokon fognak menni... Fegyverünk s muniíciónk lesz elég, mert mind zsákmányul ejtjük az amerikai szállítmányokat. Mikor föl lesz fegyverezve a milliányi fogoly, megtámadjuk kelet felől az orosz birodalmat. Ahonnan legkevésbé várják... Egy csapásra megváltoztatjuk a harc-téri helyzetet... Az orosz kénytelen lesz megadni magát... És mi győzelmesen keresztül vonulunk Oroszországon hazafelé ... Hahaha!

Görcsös kacagásba tört ki, amely köhögésbe fült. Mikor levegőhöz jutott, leereszkedően megveregette vállamat.

– Olvastam fejlapodon, hogy tűzértiszt vagy. Éppen szükségem van ilyen emberre. Kinevezlek tűzérségünk főparancsnokává!

Mindent ráhagytam, mert hallomásból tudtam, hogy nem tanácsos bolonddal ellenkezni.

– Derék fiú vagy. Elszánt emberekre van szükségem. Most nem lehet habozni... A szabadulás órája nemsokára

ütni fog... Ha előérzetem nem csal, még ma itt lesznek a kirgizek ... Tehát résen legyünk!

Fölállott és tábornoki méltósággal kezét nyújtott. Don Quijote jutott eszembe... Aztán az ajtóhoz ment, visszafordította a kulcsot, hányat feküdt ágyára és merőn bámulta a mennyezetet.

Zavarodottan ültem ágyamon és azon tűnődtem, hogy nem is mind bolondság, amiről beszélt nekem ez a beteg kapitány. De... Aztán kínos nyugtalanság fogott el, hogy egyedül vagyok vele egy szobában. Csak jönne! már valaki... Az ápolónő, a felcser vagy a szanitéc... De nem jött senkise... Csak az őrlépkedett kint, (Szegecs csizmájával egyhangúan döngetve a folyosót. Nehéz órákat töltöttem.

Alkonyodott. Hogy kiverjem fejemből aggodalmamat, az ablakhoz mentem és néztem a szibériai őszi zöldeskék eget, a fantasztikus fátyolfelhőket s a reszketve ragyogó Lucifert. A nyugati égbolton nagy ívben galambok keringtek, ezek a mieinknél kisebb, karcsúbb, rozsdásszürke madarak, mindig feljebb emelkedve, hogy lássák az alábukó napot. Kelet felől sötét varjúseregek közeledtek lomhán és rekedt károgaással fölverték az est csöndjét. A közeli templomban esti imára harangoztak. A kórházi kert kerítésén keresztül kiláttam az országútra, amelyen folyton jöttek-mentek az egyfogatú tarantaszok. A harangszóra megálltak és a kocsisok imádkoztak, süriin hányva magukra a fordított keresztet. Messziről idehallatszott a gyakarlótérről hazatérő katonák zsolozsmaszerű éneke. Egy-egy legény magas terc-hangon kurjongatott közbe. Aztán gyors egymásutánban négy harsány kiáltás visszhangzott a távolból:

– Sdráve selájeto váse blagorodje! (Jó egészséget kívánunk nagyságos úr!)

Így köszöntik tisztjeiket az orosz katonák.

Egy menetszázad közeledett és a kórház előtt elvonult. A szakállas, hosszúköpönyeges katonák mélyen zengő hangon énekeltek valami indulót. Egy legény mindig előre énekelt magas hangon s aztán a többi dörgő hangon ismételte több szólamban, csak úgy ösztönszerű hallás után. Mikor abba hagyták az éneket, élesen fölvisitott a trombita.

Az én kapitányom fölriadt. Fölült ágyában és fülelt. Aztán kiugrott a takaró alól és rohant az ablakhoz. Amint meglátta a fölvert porfelhőből kicsillanó szuronyokat, ujjongva fölkiáltott:

– Itt vannak a kirgizek!

És megragadva karomat, vonszolt el az ablaktól, folyton vezényelve harsányan:

– Föl! Fegyverre! iUtánam!

Kitéptem magam karjai közül. Őrjöngeni kezdett, hadonászott, ordított és az ajtót döngette, amely be se volt zárva. Oly erősen verte öklével, hogy fölpattant és a magától kitárlt ajtón át kirohant a folyosóra:. Az ott sétáló őrt félrelökte és futott le az udvarra...

A lármára elősiettek az örök és rövid dulakodás után lefoglalták a szegény örült kapitányt.

Nemsokára bejött ápolónóm és sápadtan, reszketve újságolta, hogy már átvitték a szerencsétlen beteget a túlsó szárnyon levő örültek-osztályába.

Vízió a kórházban.

Október 18.

Már több hónapja feküdtem a kórház fehérre meszelt, pókhálós kis fülkéjében – egyedül. A kórház tömve volt betegekkel, nekem már csak ez a kis luk jutott. Az egész berendezés ágyamból, egyetlen székéből és a mosdóból állott. Oly kicsiny volt a szoba, hogy az ablak csaknem egészen elfoglalta egyik falát. És én mégis úgy éreztem szomorú magányomban, mintha végtelen nagy, üres és dermesztően hideg teremben feküdném.

Az utolsó héten egymásután két társat kaptam: egy, kozáktisztet, ki még aznap meghalt kiütéses (tífuszban; aztán egy osztrák bajtársat, kit harmadnapra örülten szállítottak el a kórház másik szárnyába, az elmebajosok közé.

Ezen a napon ismét kimentem sétálni a kórház avar kertjébe. Talán meghültem vagy a legutóbbi napok élményei zaklatták föl kedélyemet, de este nem bírtam elaludni. Lázam is visszatért. Képzetelemben egyik kép a másikat kergette. Ápolónóm, a bájos kis Surka, a tífuszban hirtelen meghalt kozáktiszt és az örült osztrák alakja pontos sorrendben, de .szédületes gyorsan vonultak el szemem előtt. A fejem is fájt. Nem találtam! helyemet az ágyban, akár-

hogy fordultam, sehogy se volt jó. Az éjjeli lámpa is bántotta a szememet. Levettem a falról és a székre helyeztem, mely ágyam mellett állott fejtől balra. Így legalább nem világít a szemembe. Most meg a lámpa előtt álló tárgyaknak a falra vetett árnyképei foglalkoztattak. A fantasztikus foltookban ismerős lények körvonalait igyekeztem fölfedezni. A lámpa lángja vibrált, minélfogva az árnyékok folyton változó alakokat mutattak. Mindez még több anyagot adott amúgy is fölingerelt fantáziámnak. Lázam egyre fokozódott, hol melegem volt, hol fáztam. Később a fölkelő hold bevilágított szobámba és az táblákhoz közel álló fák lombjának árnyéka is odaesett a fehérre meszelt falra.

Végre mégis elaludtam. De nem sokáig. Mikor fölbredtem, teljesen át voltam izzadva. Felültem, végigdörzsöltem testemet és száraz ruhát vettem magamra. Aztán csak úgy véletlenül örült szobatársam üres ágya felé néztem. Az irtózáttól majd elkiáltottam magam... Az ágyban egy csontváz ült, térdein átkulcsolta kezeit, akárcsak én és rám vigyorgott. Megembereltem magam és egészen nyugodtan szemügyre vettem. Határozottan egy csontvázat láttam ott ülni, csontjai fehérek voltak, szinte fénylettek a hold világitásában, csak épen szemüregei meredtek rám sötéten és széles száj nyílása kísértetiesei! tátogott. Talán nem is vagyok ébren és álmodom?... kételkedtem magamban. Föl ejneltem tehát egyik karom. Ő is fölemelte. A másikkal is ugyanezt tettem. Ismét utánam csinálta. De jó istenem, mi ez! Mialatt legyőzhetetlen fiziológiai félelmet éreztem, lélekjelenlétemet megkeményítettem. Sose hittem kísértetekben, babonás se vagyok. Másfelé tereltem gondolataimat és kiültem ágyam szélére. Csak félszemmél pillantottam a szemben álló ágyra. Ő is ott ült, épen úgy, mint én... és rámnézett fagyasztó nyugalommal. Egész testemben reszkettem és menekülni szerettem volna, de nem bírtam. Elszántan felállottam. Ő is. Föl s alá kezdtem járkálni a két ágy között, előbb lassan, majd gyorsabban. Hiába, nem akartam, mégis figyeltem reá. Mellém szegődött és velem együtt sétált, felém fordítva utálatos arcát. Hallottam, hogyan zörögtek a csontjai. Hátam borsódzott és rémülten kifutottam a szobából. Utánam jött és nyugodt lendülettej emelgette hosszú lábszárait. Ha lett volna merszem, elnevettem volna magam, mert eszembe jutott egy fogságba esett őrnagyunk, kit vékony lábszárjai (miatt, melyeket épen ilyen hetykén emelgetett, elneveztünk „Csontgigerli”-nek.

A csontváz is nevetett és úgy rémlett nekem, hogy a folyosó is visszhangzott belé. Megálltam a folyosó végén az óna alatt, amely mellett kis lámpa égett. Szemeim fölé emeltem balkezem és úgy néztem, hány óra. Ő is fölemelte csontkarját és mintha mutatta volna, hogy épen éjfél van. A kísértetek órája! Föl akartam költetni az őr, ki mélyen horkolt egy hosszú lócán. De aztán elrösteltem magam félelmem miatt, megfordultam és visszaindultam szobámba, mert fáztam.

Útközben okoskodni kezdtem. Vagy csakugyan melletttem van ez a csontvázember, vagy nincs. Erről meg lehetne győződnöm. Eszembe ötlött, hogy meg kelleme legalább érintetnem. De őszintén szólva, ettől az ötlettől idegenkedtem s azonnal kivertem a fejemből, úgy igazolva magamat, hogy ha szemem csal, akkor tapintásom is csalhat. Nagyon örültem ennek a szofizmának. Elvégre a fő az, hogy a csontvázember nem bánt. Miért bontsam hat én? Semmi közölni hozzá! Bátorításul jó hangosan becsaptam az ajtót és visszabújtam ágyamba. Oda se néztem többé a másik ágyra, hanem fejemre húztam a takarót azzal a jámbor óhajtással, bár elaludnám... de mindjárt. Nem tagadom, a takaró alatt is remegtem és féltem, hogy csontváz vendégem mindjárt lehúzza rólam és rám fog vigyorogni. Míg erre vártam, erősen fogva takarómat, elaludtam...

Reggel korán fölébresztett az ügyeletes orosz katona, aki nagy robajjal benyitott szobámba és takarítani kezdett. Lázam teljesen elmúlt. Fölkeltem, friss hideg vízben megmosakodtam, felöltöztem és kinyitottam az ablakot. Teji tüdővel szívtam be a reggeli hús levegőt. Eszembe jutott éjjeli kalandom. Álmodtam vagy megtörtént? Gondolkodóba estem; és némi fejtörés után megtaláltam a magyarázatot.

A lámpa úgy állott az ágyamtól balra eső széken, hogy árnyékomat éppen a túloldali falra vetette. A holdvilág miatt árnyékom elmosódott és összekeveredett az imbolygó falombok árnyfoltjaival is. S mivel heves lázam volt, továbbá a napi események amúgy is földúlták idegrendszerem nyugalma, könnyen érthető, miért támadtak vízióim. Tulajdon árnyékomat félreismertem. Mikor pedig kimentem szobáimból, fantáziám már önmagától elibém állította az előbb látott képet.

Mikor erre az eredményre jutottam, ami világossá tett. előttem mindent, sokáig és hangosan kacagtam. Belépő ápolónőm, a szép szőke kis Surka, ámultan kérdezte, mi lelt?

– Érdekes látogatóm volt az éjjel Képzeld, az örült osztrák üres ágyában egy csontvázat láttam. Minden mozdulatomat utánozta, járt-kelt és úgy viselkedett, mint eleven ember.

Részletesen elmondottam neki mindent.

Surka nem nevetett, hanem ijedten összerázkódott és babonás félelemmel hallgatta elbeszélésemet. Mikor befejeztem, reszkető, el-elcsukló hangon szólalt meg:

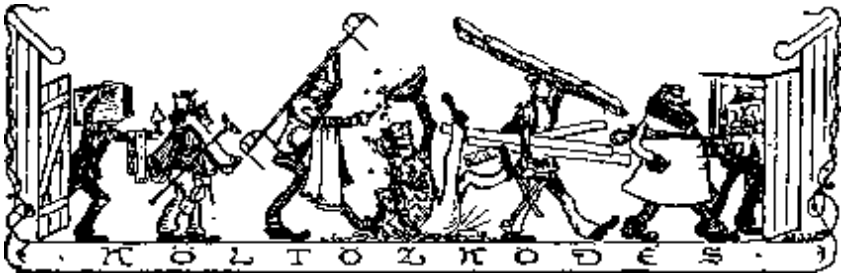
– Éppen most jelentették ide, hogy az az osztrák tiszt meghalt az éjjel.

Megdöbbsentem. Milyen különös találkozása a véletlennek! Csoda-e, ha még mindig vannak babonás emberek! A bigott ortodoxiában nevelt Surka váltig erősítette, hogy az a csontvázember, kit lázas állapotomban láttam, a meghalt bajtárs szelleme volt. Búcsúzni jött hozzám. Csaknem megharagudott, hogy mosolyogtam szavain.

Pár nap múlva kész legenda keringett az esetről a kórházban ... Az üres ágyat szokásuk ellenére bent hagyták szobámban, nem merték kivinni. Ha orosz jött be, a nevezetes ágy mellett nem mulasztotta el keresztet vetni, rám pedig nagy tisztelettel nézett. Alkonyat után senkise mert bejönni hozzám. Teljesen magamra hagytak, nyájas kis ápolónóm is. A vacsorát korán behozták s aztán reggelig egyedül voltam.

Szerencsére pár nap múlva annyira fölépültem, hogy távozhattam a kórházból, ahol úgysem orvos, hanem a legnagyobb csodadoktor, a Természet gyógyított.

A forradalom alatt és után.

A moszkvai, és petrográdi forradalom híre 1917. március 15-én, a magyar szabadságünnep évfordulóján, érkezett meg Omszkba. Leírhatatlan öröm melegítette föl a minden reményből kihűlt fogoly szíveket, mert mindenkinek az volt első érzése, hogy most már végre megszűnik a béke és kiszabadulunk a fogságból. Terminusokat találgattunk, fogadásokat kötöttünk, hogy mikor leszünk otthon. Az általános felfogás az volt, hogy legkésőbb egy hónap múlva haza indítanak, sőt akadtak olyanok is, kik azt vélték, hogy akinek van elegendő pénze, akár mindjárt hazautazhatik. De senkinek sem volt pénze, sem elegendő ruhája ilyen hosszú úthoz, Még márciusban is erősen fagyott és havazott.

A forradalom külsőségeiből vajmi keveset láthattunk, mert a táborot őrző katonaság szoros zár alatt tartott minket. Gyanakodtak ránk, hogy ellenforradalmárok vagyunk. Izgatottan járkáltunk és politizáltunk a tábor udvarán és erősen füleltünk a város felé. A havas szél volt a mi hírhordozónk, mely meg-megszakított lökésekben hömpölygetett hozzánk egetverő lármát és ordítást, örült lövöldözést és katonazenét. A prágai 28. cseh gyalogezred zenekara, mely eddig hűségesen recsegett a cári indulót, most a Marseillaise-t fújta. Az árulóknak mindegy volt.

Néhány társunknak sikerült kiszöknie a városba. Ezek csak napok múlva tértek vissza és furcsa dolgokat meséltek.

Az értelmiség és a vagyonos polgári elem, valamint a kőzakság és a katonaság egy része tartózkodóan viselkedett. De nem lépett föl a forradalom ellen sem. Az utcákon és tereken csak a csőcselék tombolt. Hamarosan hozzájuk csatlakoztak azok az ezredek is, melyeknek a harctérre kellett volna indulniok. Ezek huszonnégy óra leforgása alatt felforgattak mindent anélkül, hogy bárki ellentállást tanúsított volna. Nem törődött senki semmivel. A józan elem apátiával várta, hogy mi lesz ebből! A következő napon már fel volt borítva minden állami és társadalmi intézmény. A hatóságok vezetőit elfogták vagy elűzték, a katonaságot szélnek eresztették; csak az maradt a kaszárnyákban, akinek nem volt otthona. Mindenki parancsolni akart, senkisémm engedelmeskedett; mindenki politizált, de senkisémm dolgozott. És már az első napok láza alatt sikerült olyan elemeknek magukhoz ragadni a hatalmat, kik bizalmatlanságot keltettek a meggondoltabb polgárságban. Hova-tovább nyilvánvalóvá lett, hogy a forradalmat sötétszándékú (kalandorok iparkodnak kiaknázni a maguk javára és ezek mesterségesen szították a már úgylis túlhevített és részeg csőcseléket, hogy minél előbb bekövetkezzék a társadalom fölrobbanása. A szibériai forradalom már első stádiumában anarchisztikus volt.

Az omszki fogolytáborban akkor körülbelül 760 tiszt és 5000 főnyi legénység volt. Az utóbbiak száma azonban napról napra rohamosan szaporodott, mert a környékbeli gazdaságokban dolgozó foglyok a forradalom hírére mind becsődültek a városba. A táborban is ugyanazok a visszataszító jelenségek mutatkoztak, mint künn a városban. Mintha ugyanazok a kezek dolgoztak volna gonosz tervszerűséggel itt is, amott is. Már itt megjegyzem, hogy a Károlyi–Kun Béla forradalma hű, de sűrített és gyorsított reprimé volt a két orosz forradalomnak. Hiszen ugyanazon recept szerint dolgoztak nálunk is a lázítók. A bujtogatok egy része már a fogságban végigjárta. az anarchista forradalom iskoláját.

A legénység beözönlésének a városokba, illetőleg a táborokba az volt a közvetlen eredménye, hogy ijesztően felszökött az élelmiszerek ára. Táplálkozásunk már 1917 elején is szűkös volt, de a forradalom kitörése és főleg az ingyenélő városi csőcselék áradásszerű megnövekedése óta napról-napra aggasztóbb lett. A forradalom lázítói a városokba és községekbe hajtották a munkásokat és munkanékülíeket, mert

csakis e könnyen félrevezethető és fanatizálható tömeg vállain tarthatták fönn uralmukat. A gazdaságok mezei munkás nélkül maradtak, a műhelyek és gyárak beszüntették üzemüket, minek következtében az iparcikkek is hallatlanul drágultak.

A hadifoglyok életében az első válságos fordulat a Kerenszky-érával kezdődött. Kerenszky azokba a városokba és falvakba, ahol foglyok voltak, agent provokátorokat küldött, akik Ausztriából vagy Németországból hazatért hadifoglyoknak adták ki magukat. Ezek rémmeséket beszéltek el népgyűléseken, hogy miket kellett elszenvedniük a fogságban, pedig valamennyien fölbérelt csalók voltak. Éheztetésről, kényszermunkáról, botbüntetésről, sőt halálos ítéletekről meséltek a hiszékeny tömegnek. Ilyen beszédekkel egy csapásra gyűlöletet lobbantottak föl az orosz népben az idegen foglyok, főleg a tiszték ellen. Természetes, hogy a tömeg azt követelte, hogy még kevesebbet adjanak enni a foglyoknak és még többet dolgoztassanak velök. Legelőbb pedig meg kell szüntetni minden kedvezést, amit élveztek eddig a tiszték. Ne legyen ezentúl semmi különbség a legénység és a tiszték között, ezt diktálja a demokratikus forradalom. Jöttek egymásután a szigorú represszáliák. Lezárták a tábort hónapokra. Nem volt szabad vásárolni sem élelmiszert, sem ruhacikket. A Kerenszky-kormány azzal magyarázta az általános drágulást és áruhiányt az orosz nép előtt, hogy rendkívül sokat fölemésztenek a hadifoglyok. Tehát ha nem fogynak adni ezentúl a foglyoknak, akkor mindjárt lesz minden bőviben és olcsón. Az együgyű nép elhitte ezt a gonosz beszédet és így történt, hogy a forradalom bűnei miatt az ártatlan foglyok lettek a bűnbakok. Ettől fogva gyakran előfordult, hogy a tábor napokon át nem kapott kenyeret. A mérge drága áron előre megfizetett hús és burgonya romlott volt. A szó szoros értelmében éhezünk. Ekkor megkezdték maguk az orosz forradalmárok, a katonák – az árdrágítást, a lánckereskedést. Ezekről mindent meg lehetett szerezni, de vérlázítóan magas áron.. Kénytelenek voltunk uzsoraárfolyamon kölcsönöket fölvenni az Omszk-ban lézengő lengyel-zsidóktól, hogy vásárolhassunk, mert különben csak e kettő között volt választás, éhen vesszünk-e vagy megfagyunk?

1916 végéig, ha szűken is, de adott az orosz katonai parancsnokság szén, petróleumot és cukrot. Ezeket a szolgáltatásokat most mind beszüntetitek. A szénbányákban nem

dolgoztak, tehát nem volt szén. Szibéria háromnegyedrésze őserdő, de nem volt, aki fát vágjon. Kérvényt adtunk be az orosz parancsnoksághoz engedélyért, hogy mi vágassunk magunknak az erdőben. Megfizetjük, be is hordjuk. Visszatartottak azzal az érveléssel, hogy ezt nem engedhetik meg, mert a favágás szabad erdőben nagyon veszélyeztetné az ilyen munkához nem szokott tisztek egészségi állapotát. Tehát fagyjunk meg a barakkokban – ölhetett kezekkel. Cukrot nem adhattak, mert maguknak is kevés volt. A teát keserűen ittuk, ez volt a legkisebb baj. De ami a világítást illette, mikor panaszkodtunk, hogy nem lehet sötétségben élni művelt embereknek, ezen jót nevettek. Ha sötét van, fekdjünk le; ne olvassunk, ne dolgozzunk. Mire való ez? Azzal nem törődtek, hogy bennünk foglyokban csakis az tartotta fenn a lelki egyensúlyt, hogy foglalkoztunk testi és szellemi munkával. A szibériai nappalok úgyis igen rövidek az év nagyobb részében. Elképzelhető, mily rettenetes gyötrellem volt a foglyoknak tétlenül ülni a hosszú téli estéken a hideg, sötét és dohos barakkokban. A sötétség volt a kétségbeesett gondolatoknak szülője.

A legénység állapota még elviselhetetlenebb volt. A szájalomraméltó, félig ruhátlan emberek szorosan összehúzódtak egymás mellé, hogy testük melegével melegítsék egymást a kietlen pajtában. Csoda-e, ha ennyi szenvedés között megfogamzott lelkükben az elkeseredés, a gyűlölet az emberiség iránt! Sohasem laktak jól, sohasem aludtak jól és semmi jóban nem volt részük, ami fölmelegíttette volna testüket-lelküket. Az ilyen tömeg közé csak lázítónak kellett jönnie; könnyű volt azt felbőszíteni az Isten, a haza és a társadalom ellen. Mintha szándékosan sanyargatták volna a forradalom sátánlelkű bujtogatói a foglyok százezreit, hogy aztán annal hamarabb megnyerjék őket mindenre kész eszközökül céljaik elérésére.

Kiadták a jelszót: Forradalmasítani kell a hadifoglyokat! Oly átlátszóan állott előttünk ez a pokoli terv... A forradalmi kormánynak nem volt hadserege, pedig nagyon érezte hiányát és későn bánta, hogy elzüllesztette a régit. Tehát új hadsereget kell előteremteni. De honnan? Az orosz nép már nem állt kötélnek, hiszen csakis azzal sikerült megnyerni őt a forradalomnak, hogy nemi kell már többé katonáskodnia. Itt vannak a hadifoglyok, őket kell becsalogatni a hadseregbe!

Ekkor tűnt fel a legénységi táborban Ligeti-Lusztig Károly zászlós, egyébként budapesti újságíró. Ő legalább annak mondta magát. Becsületbevágó viselkedése miatt a tisztek már 1916-ban csöndesen bojkottálták és ezért bosszút forralva kivonult a legénység közé. Jellemző, hogy a legénység lázítói minden táborban ilyen megbélyegzett egyének voltak. Ez a Lusztig már 1916-ban igyekezett ellenünk fordítani a legénység hangulatát, de siker nélkül. A magyarok nem hittek neki, hiszen tapasztalták, hogy a fogságban csak a tisztek törődtek velük. Ők segítettek rajta pénzzel és ruhával, noha maguk is nélkülöztek. De a forradalom alatti szenvedések már hajlamosakká tették őket, mert nem tudtak egyébre gondolni, mint hogy éheznek, fáznak, egymás után elpusztulnak ... és nem találtak feleleteit arra a kérdésre, hogy miért van mindez? Hát azért harcoltak, nélkülöztek a hazáért, hogy ez legyen érte a sorsuk! A felvilágosíttatlan nép nem tudott tovább gondolkodni szenvedései között. Apostoloknak kellett volna köztük járniok és prédikálniuk, hogy meg ne tántorodjanak a hűségben, a hazaszeretben, a becsületben.

Ekkor már megérett a talaj Lusztig számára. Ismét megjelent közöttük.

Eközben Oroszországban is nagy változás történt. Kerenszky megbukott és uralomra jutott a száműzetéséből diadallal hazahozott Lenin. Szibériában minden érezhető rendülés nélkül történt ez az erőszakos evolúció a дума-forradalomból a bolsevizmusba. Szibériában már az első forradalom oly nyers formában jelentkezett, hogy ott voltaképpen csak annyit jelentett Lenin és Trockij uralomra jutása: hogy amit eddig a forradalom túlzásainak tekintettek és azzal mentegettek, az ezentúl törvényes állapot lett.

Lusztig most már nem a tisztek ellen lázított – minket elintézett egy kicsinylő kézlegyintéssel – hanem a nemzet, az állam, a törvények, a hagyományok, a fennálló társadalmi rend, az otthon . . . szóval minden ellen, ami bennfoglaltatik a „haza” fogalmában. A végsőkig elkeseredett foglyok előtt azt fejtegette, hogy a „haza” az oka az ő nyomorult sorsuknak. Proletárforradalmat hirdetett, melynek feladata megalapítani a világ proletárjainak nemzetközi, boldog hazáját. A bosszú és hazugság szellemét hirdette a foglyok között, kik már nem tudtak különbséget tenni a jó és a rossz, az igazság és hamisság között, mert elméjüket és szívüket megfe-

küdte a fogság nyomora. Csábító ígérekkel arra izgatta őket, hogy lépjenek be az orosz vörös hadseregbe. Előbb orosz földön alapítják meg a proletárhazát, aztán fegyveresen fognak indulni a „magyar haza” ellen. Sok-sok ezer (magyar lépre ment. Nemcsak Lusztig gyűlölködő és hazug szavai csábították el őket, hanem a belépéssel járó előnyök is. Aki belépett a vörös gárdába, az kapott havonta 300 rubel zsoldot, fölszerelést, teljes ellátást és ami a fő, mindenki tudta, hogy a vörös gárdista „szabad kalóz”.

Lusztig zászlós pedig a markába nevetett, mert neki csak üzlet volt az izgatás. Minden beugratott fogolyért leolvastak a markába tíz rubel Judáspénzt. Az eszüket vesztett magyarok mentek a vörös vágóhidra . . .

Sokan bejöttek hozzánk tanácsot kérni, mit tegyenek. Nehéz volt a helyzetünk, mert gyakran Lusztig és Rabinovics kémei voltak ezek. Ha gyanúsak voltak előttünk, akkor lelkiismeretükre bízunk az elhatározást; ha megbízhatók, akkor megerősítettük hűségükben és kitanítottuk őket, hogyan világosítsák föl ingadozó társaikat. És hogy minél szorosabban magunkhoz kössük a legénységet, a dán delegátus segítségével szerzett kölcsönpénzen gondoskodtunk szükségleteikről és külön tiszti bizottságot választottunk, hogy ellenőrizze a legénység helyzetét. Ezek megdöbbenő dolgokat láttak. Voltak olyan barakkok, ahol 30°-os hidegben – alsó nadrágban, ingben, egy ütött-kopott köpönyeggel takarózva feküdtek a foglyok a szemetes fapriccseken. A sok éhezéstől úgy lesóványodtak, hogy csupa ránc volt az arcuk és nem bírták összecsucskni az ajkaikat. És nem volt nap halott nélküli ... A tüdővészeseket és vérbajosokat külön barakkokba zsúfolták, ezek egymás szemeláttára halódtak. Nem vitték őket kórházba, mert nem volt már hely. De minek isi! mondta az orosz. Úgyis meghalnak. A rajtunk levőn kívül szétszöttük közöttük minden ruhánkat és fehérneműnket és pénzt adtunk nekik. És mi történt? Az állati ösztön erősebb volt a kultúránál. A nekik ajándékozott ruhát és fehérneműt eladták és árát egy nap alatt fölették. Ha maradt még egy kis pénzük, azon dohányt vettek.

Aztán nem eresztettek ki többé a vörösök a legénységi táborba. Beüzentek hozzánk, hogy ha még egy tiszt beteszi a lábát közibük, azt leütik, mint a veszett kutyát. Intő példaként irgalmatlanul elverték a „jóléti bizottság” egyik tisztjét.

1918 január 1-éi elhagyták táborunkat régi orosz őrünk. A vörösök parancsára kellett kivonulniok, mert ezek a régi katonák nem akartak belépni a vörös gárdába.

Ezzel búcsúztak tőlünk:

– Mehettek, ahova akartok ... De siessetek, mert ha bejönnek a vörösök, jaj nektek! –

De hova menjünk? A szökéshez nem volt elegendő pénzünk; nem voltunk elkészülve, oly meglepetésszerűen jött az alkalom. Úgy határoztunk, hogy várunk, míg felszereljük magunkat a legszükségesebb dolgokkal. Hetekig őrízet nélkül maradtunk. Csak egy lengyel származású altiszt maradt a parancsnoki irodában. Ez mindenben a kezünkre játszott. Maga biztatott, hogy menjünk M a városba, vagy ha tetszik, utazzunk haza. A fiatalabb tisztek éltek a szabadsággal és naponta kijártak. A nagy felfordulásban nem törődött velünk seki sem. Az oroszok azt sem tudták, mit csináljanak velünk. Szinte csodálkozva néztek, he egy-egy fogolytiszte láttak a városban. Mi keresnek ezek itten? Hát még most sem mentek haza! ... A gyakori kirándulásnak a városba sok csúnya betegség és sok adósság lett a vége . . . Eközben sok tiszt megugrott, különösen a németek közül, mert ezeket segítették a hollandus és német telepések. A törökök is felhasználták faj rokonságukat a tatárokkal és kirgizokkal. A szláv tisztek nagyobb része már a Kerenszky-éra idejében kiköltözött a városba és ott szabadon éltek. Elhelyezkedtek hivatalokban, gyárakban és mikor elegendő pénzük volt együtt, nyomtalanul eltűntek. Csak mi magyarok maradtunk magunkra tanácstalanul és segítség nélkül. Nem tudtunk oroszul és nem volt pénzünk se. Zsidó bajtársaink is egymásután elhagytak, mert őket hazasegítették hitsorsosaik. Eddig ők voltak a mi közvetítőink, ezután teljesen el voltunk vágva a régi összeköttetésektől.

Míg előkészületekkel és tanakodással töltöttük napjainkat, telt-múlt az idő és 1918 február 1-én nagy zenebonával bevonultak a tiszti táborba a magyar, német és osztrák foglyokból átvedlett vörös-gárdisták. Lusztig zászlós, ki ezalatt vörös komiszárrá avanszírozott, maga elé rendelte a tábor parancsnokát, egy osztrák ezredest és tudomására adta, hogy az omszki szovjet rendeletéből átveszi a tábor őrízetét és parancsnokságát: „Az internacionális proletárok kollégiuma”, melynek ő a komiszárja. Ezentúl minden jelentés és kérelem hozzá adandó be. Föl voltunk háborodva, hogy ez a közölünk

kiutált kalandor ült a nyakunkra. Közakarattal elhatároztuk, hogy ezentúl nem jelentünk és nem kérünk semmit se. A vörös gárdisták ötszörannyian voltak, mint előbbi őrségünk a leghatalmasabb cár idejében. Titokban mosolyogtunk, hogy tiszteletből, vagy félelemből őriznek-e oly sokan. Új őreink hősködve erősítették, hogy ezentúl senki sem fog megszökni közülünk, mert akit rajtaérnek, azonnal lelövik. Fegyelmi esetek elbírálására megalakították az „Internacionális proletárok tribunálját”-t, melynek tagja nem lehetett tiszt, de bevették egy volt tisztiszolgánkat, Kertész (Krausz) Mihályt, ki békében a Hálókocsi-társaság pincérje volt. A törvényszék vádbiztosa Rabinovios József, a későbbi budapesti népbiztos lett.

Lusztig komiszár azzal kezdette parancsnoki működését, hogy lefokozott mindnyájunkat. Ezentúl „tovaris” volt a rangunk. Elvette tőlünk tiszti szolgálóinkat és fölsozlatta a tiszti konyhát. Magunknak kellett takarítanunk és főznünk. A tiszti gázsit – havonta 50 rubelt – már előbb megvonták tőlünk. Élelmezésünkre kiutaltak annyi élelmiszert, amennyi járt az orosz közkatonának. Kaptunk kenyeret, hajdinakását, olajat, olykor egy kis avas zsírt vagy vaját és hetenként kétszer hús gyanánt füstölt heringet vagy ehelyett májat, vesét és tüdőt. Ezekből nekünk kellett megfőznünk az ebédet. Eleinte nehezen ment a dolog, mert ki kellett tanulnunk a módját, hogyan kell ezekből ehető ételt készíteni. Sokszor megesett, hogy este ebédeltünk és akkor se tudtuk megenni a magunkfőztjét, oly rossz volt. Nehéz most utólag megállapítani, hogy megtanultunk-e főzni vagy megszoktuk-e az ehetőet is enni, de nem haltunk éhen. Legfájóbban éreztük a dohány hiányát. Paprikaerős kapadohányt is alig bírtunk szerezni, oly drága volt. Katonáink fogságban kezdték a cigaretta-árusítást. Cukorról csak beszélünk és álmodtunk. De azért vödörszámra ittuk a forró keserű csaját, hogy legalább azzal fűtsük magunkat belülről. A legkutyább dolog volt a vízfordás, mert a pimasz vörös gárdista néha órákig megvárattott a csikorgó hidegben, míg nagykegyesen méltóztatott megereszteni a „kipjátok” csapját.

A vörösöket ette a méreg, hogy nem lázadtunk föl, hogy nem adtunk nekik ürügyet arra, hogy vérfürdőt rendezzenek köztünk. De azért nem fogták ki az ötletekből.

Egy februári reggel berobogott minden barakkba néhány szuronyos gárdista és dühösen ordította:

– Fölkelni!... Aztán mars ki! ... Egy óra múlva

bejönnek az invalidusok... A tisztok számára marad összesen három barakk, a többi a legénységé!

Fölkeltünk és összenéztünk. Hogy fogunk elférni három barakkban hétszázán, holott eddig is zsúfoltan laktunk tizenegy barakkban. Egy box-ban, 4-5 négyszögméternyi területen valahogy megfér két tiszt, de ezután hatnak kellett benne laknia. Befűtöttünk tehát a fölösleges asztalokkal és székekkel, mert csak a priccsek számára volt hely. Némelyik tiszt bizony majd elsírta magát, hogy ott kellett hagynia sok költséggel és fáradsággal kicsinosított vackát. Hiszen minden tárgy benne az ő kezemunkája volt!

Előre megborzadtunk valami sötét sejtelemtől, mi lesz akkor, ha ismét jelentkezni fog a kiütéses tífusz? Pedig ez az év soros, mert tavaly nem volt. Szibériában ugyanis szabályosan ismétlődő időközökben szokott kitörni a tífuszjárvány. Ez az emberevő szörnyeteg az egyik évben telefalja magát áldozataival, hogy aztán jóllakottan emésszen és pihenjen a következő évben. A harmadik évben ismét megéhezik és pontosan eljön az adóért, mindig télen, mert akkor zsúfoltan laknak az emberek a nagy hideg miatt és ezért kényelmesebben válogathatja ki zsákmányát... El kell pusztulnunk... Ezt akarják a vörösök.

A megszabott egy órán belül elhelyezkedett hétszáz tiszt három barakkban. Micsoda túrhetetlen zsidongás, rendetlenség és szemét volt bennök állandóan! Ahol oly nagy tömeg lakik együtt, ott nem lehet rendet és tisztaságot tartani. Csak a sátoros cigányok laknak úgy, ahogy: nekünk kellett.

Magunkbafojtott dühvel néztük a legénység bevonulását előbbi hajlékainkba. A humanizmusra hivatkozva üztek ki évek óta megszokott lakásunkból és mi belenyugodtunk, hadd jöjjenek helyünkbe a betegek és rokkantak. Be néhány invaliduson kívül csupa egészséges vörös-gárdistából állott a tömeg. Szentelenül röhögtek, mikor látták csodálkozásunkat. Az invalidusok közül is csak azokat hozták be magukkal, akik érdemeket szereztek bolsevik i z g a t á s s a l .

Ettől fogva nem volt nyugalomunk a vörösektől. Egy táborban, együtt laktunk velők. Keresték az alkalmat, hogy belénk kössenek. Sértegettek; ahol értek, lökdöstek. Le kellett mondanunk arról a kis sétáról is, amit végezhattünk a tábor udvarán. Bezárkóztunk barakkjainkba ...

A bolsevik legénységet kioktatták vezetőik, hogy mivel bosszantsanak. Luszti g megindította a „Forradalom” című magyar hetilapot, melynek költségére 60.000 rubelt kapott az

omszki szovjettől. Ez a lap állandóan uszított ellenünk. „Ne álljatok szóba a tisztekkel, ne hallgassatok rájuk, hanem üssétek le őket, mint a kutyákat!” Ilyen fölhívások voltak benne vastag betűkkel nyomva. A cikkeik a proletárboszút, a burzsoá kiirtását, minden vagyon elkobzását... egyszóval a kommunizmus etikáját hirdették, amit eleget olvashattunk itthon is a „Vörös Újság”-ban.

Ezeknek az izgatásoknak meg is volt a foganatjuk. A főcinkosok vakmerőségükben oly arcátlanok voltak, hogy ünnepelesen „küldöttség”-gel be is jelentették nekünk, mit határoztak rólunk.

1918. február 22-én délelőtt 10 órakor beállított barakunkba egy vörös deputáció, szuronyos gárdisták fedezete alatt. Vezetőjük és szónokuk Oláh László önkéntes szakaszvezető volt, itthon állítása szerint szobrásznövendék. Csaknem szóról-szóra lejegyeztem naplomba beszédét, melynek ez volt a csattanója:

– Csillagos hajcsárok, zsoldos gazemberek! Ultimátumot hoztunk. Tiltakozunk az ellen, hogy bárki kimenni merészkedjék közületek a legénységi táborba, hogy visszatérítsétek őket. Aki mégis megteszi, azt főbelőjjük. Vegyétek tudomásul, hogy mi anarchisták vagyunk és fegyveresen akarunk hazatérni, hogy kiirtsuk a burzsoát, mely okozója volt a mi eddigi szenvedéseinknek. Nektek hatnapi meggondolási időt adunk, hogy belépjétek az internacionális proletárok szocialista szervezetébe. Aki belép közénk, azt szabadon bocsátjuk és mehet a városba dolgozni. Hat nap múlva ismét bejövünk. Akiket itt találunk, azok fölött ítéletet tartunk. Ütünk és temetünk!

Szavait bevégezvén, a küldöttség a fegyveres gárdistákkal együtt istentelen káromkodások és fenyegetések között kivonult.

Eleinte a dühtől sápadtan, de aztán fölényes megvetéssel hallgattuk végig ezt a gyalázó és gyáva beszédet. Eggyel tisztában voltunk: nem lépünk be semmi szín alatt a nemzetközi bitangok közé. De mi lesz azután? A legtöbben el voltak készülve a legvégsőre. Csak az idősebbek tartották képtelenségnek ezt a fenyegetést. Valószínű, hogy ki fognak rabolni mindenünkből, talán ki is üznek a táborból, de tovább nem mennek. Nem lesz bátorságuk arra, hogy lemészároljanak bennünket, mert félnek attól, hogy nem adjuk olcsón az életünket. Veszedelem esetén védelmünkre jönne a hű legénység és az ellenforradalmi érzelmű városi lakosság is.

Mindazonáltal előkészületeket tettünk a védelemre. Sztratégiai tervet dolgoztunk ki. Minden barakk lakóiból szerveztünk egy kitörő és egy védő csapatot. Éjjel minden barakk kiállított négy-négy őrszemet. Kettő kint, kettő bent állott őrt. Titokban gyilkos szerszámokat gyártottunk. Nyírfából faragtunk bunkósbotokat, füttykösöket, sőt dárdákat is, melyeknek végére hegyesre élesített késpengéket erősítettünk. A konyhából a transzírozó késeket, bárdokat és fejszéket minden este behoztuk és barakkonként elosztottuk, Állandóan ruhástól feküdtünk le.” És elszántan vártuk a hatodik nap eljövetelét . . .

Elárult bennünket valaki, vagy ők féltek tőlünk, ma már nem lehet megállapítani, de az utóbbi a valószínű, mert a hatodik nap után nem „ütni és temetni” jöttek be, hanem fegyvereket elkobozni. Elszedtek tőlünk minden szűrő és vágó szerszámot. Szerencsére valódi fegyvereinket nem találták meg, mert gondosan elrejtettük. Esztelenül szitkozódtak, hogy nem találtak semmitse, pedig biztosan tudták, hogy van még revolverünk is. Csakugyan volt – egyetlenegy! És ettől úgy féltek, hogy nem mertek ütni és temetni bennünket!

Mikor távozóban észrevették, hogy megkönnyebbülve föllélekzünk, kajánul vigyorogva fenyegettek:

– Ma még nem számolunk le veletek. De ütni fog órátok! Előbb el fogjuk szedni fegyvereiteket, mert nem tűrhetjük, hogy egyetlen proletár is megsebesüljön a ti kezetek-től. Az összes tiszték élete nem ér föl egy proletáréval. Büntetésből nem mondjuk meg előre, mikor érkezik el utolsó napotok. Addig várjatok és reszkessetek!

És magukkal hurcoltak néhány tisztet, mert véletlenül nem tetszett az arcuk. Bezárták őket húsz-harminc napra katalaskába, egy fabódéba, 28 fokos hidegben. Ma sem értjük, hogy kerültek ezek vissza közénk – életben.

A fegyvermotozást megismételték hetenként többször is, mindig éjjel, hogy meglepjenek bennünket. És mivel nem találtak, mindig magukkal hurcoltak néhány tisztet, Hket kegyetlenül bezártak és minden második napon koplaltattak. A kiállott izgalmak miatt néhányan megőrültek. Olyan, akiknek elmebeli állapota időnkint megzavarodott, több is volt... És napról-napra nőtt a szökevények száma. Volt olyan nap, hogy 31-en hiányoztak a létszámból az előző napi számlálás óta. A vörösök tomboltak és egyre-másra adták ki a szigorító rendeleteket. Nem volt szabad kimennünk a barakkból, alkonyattól kezdve pedig az örök folyton lövöldöztek. Sok golyó

áthatolt a barakkok falán, úgy, hogy már bent sem voltunk biztonságban.

De azért mégis szökdöstek a bezárt tisztek, mert jó cári rubelekkel meg lehetett vesztegetni a gárdistákat is.

Hogy zúgolódásra, lázadásra ingereljenek minket, még kisebbekre szabták az élelmiszeradagokat. De az éhség ellen is találtunk módot, hogyan védekezzünk. Kijátszottuk legéberebb öreinket is. Hetenkint kétszer bejárt kocsijával az omszki gyepmester. Ezt megvesztegettük és jó pénzért o csempészett be számunkra a bűzös hordókban kenyeret, kolbászt és vaját.

Mikor kifogytak a kényszereszközökből, kísérletet tettek arra, hogy szép szóval tántorítsanak el minket. Rabinovic József többször bejött közénk agitációs beszédet mondani. Fegyveres gárdisták tereltek össze bennünket egy nagy félszerbe és ott kellett végighallgatnunk, hogyan szidalmazott mindent, amit mi becsülünk. Ez a fogásuk sem sikerült.

Hasonlóképpen bántak a legénységgel. Azokat a derék katonákat, kik hívek maradtak, büntető barakkokba zárták. Ott éhezették őket és puhították puskatussal. Néha sikerült egy-egy ismerős legénynek, volt tisztiszolgánknak, besurrannia közénk. Ezek hajmeresztő dolgokat beszéltek, hogyan kényszerítik az embereket a vörös gárdába. Nem utolsó eszközük volt, hogy szuronyt szegeztek az állhatatos magyar mellének és úgy kérdezték:

– Belépsz”? . . . Ha nem, mindjárt meghalsz, te kutya!

Ki tudná megmondani azok számát, akiket agyonlőttek a többiek szemeláttára, hogy így terrorizálják őket?

Nehéz volt a legénységnek tanácsot adni. Azt ajánlottuk nekik, amit magunk is követtünk. Térjenek ki az inzultusok elől és ha csak lehet, szökjenek meg. Ekkor már 24-25 ezerre növekedett az Omszk-ban összesereglett foglyok száma. Csapatostul zarándokoltak mindenünnen, mert azt hitték, hogy most már hazaszállítják őket. Keservesen csalódtak. Akik nem lettek bolsevikiek, azoktól megvonták az engedélyt, hogy munkába álljanak, hanem' táborokba zárták őket. Az óriási tömeget nem tudták sem élelmezni, sem őrizni. Haramiabandák verődtek össze, melyek rablásból éltek, sőt nem riadtak vissza a gyilkosságtól sem. Még az eddig rokonérző orosz nép is meggyűlölte a foglyokat, különösen a magyarokat, mert ezek voltak a legvakmerőbbek. Átkozták őket és boszút esküdtek, hogy ha letörik a bolsevizmust, felkötnék minden magyart.

Ezekben a nehéz napokban egy fiatal osztrák zászlós meggondolatlanságból oly dolgot követett el, mely még súlyosabbá tette amúgy is tűrhetetlen helyzetünket. A jégpályám, melyen azonban nem korcsolyázhattunk a vörösök bejövetele óta, magas póznán lengett a tábori sportegylet zászlója. A vöröseknél kapóra jött a zászlórúd, leszakították róla a mi fehér zászlónkat és fölhúzták rá az ő vörös vásznukat. Egy kemény napon, mikor már elfűtöttük a megszökött tisztek fölösleges fapiccseit is és igen gyötört a hideg bennünket, az az ötlete támadt a zászlónak, hogy behozza a sportegylet rúdját és azzal fűtsünk be. Hiába beszéltük le; éjjel kiosont és behozta a zászlórudat. A fölvágott rúd ugyan nem melegítette föl barakkunkat, de nagy tüzet gyújtott a vörösök között. Másnap reggel fölháborodva látták, hogy eltűnt a fakó forradalmi zászló a rúddal együtt. Azonnal szigorú vizsgálatot indítottak és az osztrák fiú bátran bevallotta, hogy ő hozta be a póznát és jogosan cselekedett, mert az ő tulajdona volt.

– Ez kihívás! A proletárzászló megsértése vért kíván! – ordították a vörösök.

A zászlóst nyomban letartóztatták, kegyetlenül agyba-főbeverték, három fogát kiütötték, úgy hogy eszmélet nélkül összeesett. Talán agyon is verték volna, ha elő nem siet a nagy zajra a komiszár, aki proletár méltósággal és erélyel kiszabadította őt kezükből.

– A zászlósértés elbírálása a „tribunal” elé tartozik. Ott fogunk ítélni fölötte.

És a zászlóst ájultan bevitték a katalaskába. Napokig tartó tanakodás után végre összehívták a tribunalt és arra megidéztek a tiszti tábor képviselőit is, minden nemzetből két tiszte. Azt is megengedték kegyesen, hogy védőt állíthassunk a vádlott mellé. A törvényszék a legvadabb gárdistákból állott. Elnökként egy német önkéntes szerepelt, aki bizonyára jogász volt otthon, mert a tárgyalást pontosan az esküdtszéki eljárás mintájára vezette. A vádbiztos Rabinovics József volt, ki ekkor szerezte első érdemeit a budapesti népbiztos ságra. Mindnyájan tudtuk, hogy a zászlós halálos ítélete már előre el volt határozva, csak komédiát akarnak rendezni a csöcselék boszúszomjának még teljesebb kielégítésére. Tenünk kellett valamit, hogy megmentünk bajtársunk életét. A legnagyobb titokban és nem kímélve semmi áldozatot sem, elköveltünk minden lehetőt.

Már hetek óta sínylődött szegény bajtársunk a börtönben, mikor kitzúzték a végtárgyalás napját. Összecsődült az egész bolsevik gárda a táborból, úgy hogy be sem tudta fogadni őket az a hangárszerű épület, mely a tribunal tárgyalási helyiségéül szolgált. Emelvényen ültek a bírák, előttük a vádbiztos, vádlott és védő, mögöttük tömött félkörben a vörös tömeg, mely vérszomjasán üvöltött.

– Akasztófára vele! Megbecstelenítette a mi szent jelvényünket! Itt akasszák föl a gerendára!

A szokásos elnöki ceremóniák és az utolsó kihallgatás után szólásra emelkedett Rabinovics József vádbiztos. Kötél általi halált követelt. Az elnök legalább félóraig hagyta tombolni a tömeget Aztán elmondta beszédét a védő, egy osztrák főhadnagy, aki otthon ügyvéd. Beszédéből alig lehetett hallani valamit, mert folytonos ordítóásaikkal meg akarták akadályozni a védelemben;.

A beszédek után ítélethozatalra visszavonult a „tribunal”.

Míg ezek tanácskoztak, megérkezett a városból egy század orosz gárdista és harckészen fölállott a bejárat előtt. Az épületben őrzőngő tömeg néhány pillanat alatt lecsöndesedett és nyugtalanul nézett ki a kapun. Egyenként kezdtek elszállingózni, mint gyáva ebek ...

Mikor újból megjelent a törvényszék és az elnök kihirdette az ítéletet, mely szerint Ghladek zászlóst harminc napi börtönnel sújtja, melyet kitöltöttnek tekint, egyetlen hang sem tiltakozott Érezték, hogy orosz földön mégsem ők az urak ... Mi pedig örömmel kísértük vissza bajtársunkat a táborba.

Csak később tudtuk meg, hogy az omszki szovjet egyik főemberét sikerült megvesztegetni részünkről és ő küldötte be az orosz vörös-gárda egy századát a vádlott védelmére. Ugyanakkor parancsot küldöttek a tribunal-nak is, hogy nem szabad halálra ítélni a zászlóst, hanem csak 30 napi börtönre.

A vörösök azonban boszút állottak rajtunk ezért a kudarcért. Tudták, mekkora örömet okozott az nekünk, ha nagy ritkán kártyát kaptunk hazulról. Visszatartottak tehát minden postát. A legtöbb fogolynak megtört az a kevés lelkiereje is, ami ébren tartotta benne a bizalmat A jobbrafordulás, a szabadulás utolsó reménysugara is kialvóban volt...

Az ítélet utáni vásárnapon bejött a táborba Rabinovics József és Krausz-Kertész Mihály, volt tisztiszolgánk egy szakasz fölfegyverzett gárdistával és néhány társzekerrel.

A barakkok ajtóit szuronyos őrökkel elállották és egyszerre bevonultak barakkjainkba. A lehangosabb torkú gárdista elkiáltotta:

– Adjátok elő pénzeteket és ruháitokat! . . . Mindent elkobozunk a proletárszegények részére! . . . Aki elrejt valamit, azt úgy büntetjük, mint tolvajt!

És kiraboltak mindenünkből. Ágynemünkből csak egy szalmazsákot és egy takarót hagytak meg, összes ruhánkat és fehérenemünket, a rajtunk levőt kivéve, elvették. Könyveinket, jegyzeteinket összeszakgatták és szétdobálták. Utálatos jelenet volt végignozai, hogyan turkáltak a holmik között. Alig volt már valamink, hiszen minden nélkülözhető dolgot szétszortottunk már a legénység között; de amink megmaradt, azt kincs gyanánt őriztük, mert egyetlen volt

A magyar tiszték barakkjában nagyon keveset tudtak zsákmányolni. Megvetően vágták szemünkbe:

– Nem hittük volna, hogy ilyen koldusok vagytok... Sőt, hogy még meg is alázzanak minket, megtették azt az arcátlanságot, hogy az elrablott holmiból ajándékozni akartak olyan tisztnek, akinek nem volt semmije sem . . . Ekkora volt a nyomor! Természeteden nem fogadtunk el tőlük semmit sem.

Az osztrák, de különösen német bajtársainknál dúsabb zsákmányt ejtettek, mert azok sok ruhaneműt, sőt élelmiszert is tartottak elrejtve. Azoknak volt pénzük bőven . . .

Az összeharácsolt holmit szemünk láttára szétkapkodták a vörösök. A legjobb darabokat a komiszárok foglalták le maguknak.

Tagadhatatlan, hogy nagyon sajnáltuk az elrablott pénzt és ruhákat, de hasonlíthatatlanul jobban fájt nekünk az az erkölcsi arculcsapás, hogy magyarok raboltak ki bennünket magyarokat. A mélységes szégyen pírja égett arcunkon osztrák és német bajtársaink előtt, hogy ezt az undorító, becstelen munkát magyarok végezték rajtunk ... Azzal keveset enyhítettünk a gyalázon, midőn megmagyaráztuk, hogy a főkolomposok nem magyarok, csak bitorolják a magyar nevet ...

Mivel észrevették a vörösök, hogy mi azért mégis tudunk szerezni magunknak egyet-mást, ami nélkül kultúrember nem bír élni, megismételték a rablást minden héten ... És pedig mindig éjszaka.

Hogy megfosszanak bennünket egyetlen protektorunk-

tói, elűzték a városból a dán delegátust. Egyszerűen betörték lakására, lefoglalták mindenét és ultimátumot adtak neki: hogy ha 24 óra alatt el nem hagyja a várost, megölik. Diplomáciai védelem nélkül ki voltunk szolgáltatva a vörösöknek kényre-kedvre. Most már csakugyan nem segíthetett rajtunk más, csak a szökés.

De nemsokára azután, 1918 május 10-én oly borzasztó eset történt a táborban, mely a legtöbb bajtársnak elvette kedvét a szökéstől.

Az orosz bolsevik katonák már régóta gúnyolták az osztrák, magyar és német gárdistákat, hogy mióta ők vették át a tábor őrizetét, sokkal többen szöktek meg, mint az egész fogság tartama alatt. 1918 február 1. óta 1918 május 1-ig 114 tiszt tűnt el a táborból. Ezt a szégyent vérrel kell lemosni, így határozták a vörösök. Állandóan lesben állottak, mint az orvvadász a tilos vadra. Az említett napon dr. Raska főhadnagy és Auer zászlós, mindketten csehországi németek, készültek szökni. Figyelmeztettük őket, hogy halasszák el szándékuk végrehajtását, mert a vörösök boszúért lihegnek és mindenáron áldozatot keresnek. A dán delegátus is titokban értesített minket elutazása előtt, hogy ne szökjünk, mert a vörösök ezután föbbe fogják löni a szökésen ért tisztet. De a két bajtárs nem hallgatott a tanácsra.

Mikor besötétedett, kilopódtak a tábor palánkjához és nem látva senkit, egy erős lendülettel fölvetették magukat a drótkerítés tetejére. Ha sikerül onnan felülről észrevétlenül kiugraniok, akkor máris szabadok; mert a tábortól a városig magas bozóttal benőtt mező terjed, melyben könnyű elrejtőzni. Ha pedig beértek a városba, akkor már lehetetlen nyomukra jönni a forradalom alatt közel egymilliónyira szaporodott száznyelvű lakosság között. De a szerencsétlenek nem láthatták a sötétségben, hogy alig tíz méternyi távolságban leskelődik egy kiugró szöglet mellől az őr, éppen a legvadabak egyike. Mikor a főhadnagy éppen a kerítés tetején guggolt ugrásra készen és silhouette-je még az esti homályban is eléggé világosan kirajzolódott, akkor sütötte rá fegyverét az őr. A főhadnagy jajszó nélkül visszazuhant a táborba, a kerítés tövébe ... A zászlós eltűnt ...

Mi ezalatt izgatottan lestük, hogy sikerül-e a szökés, mikor meghallottuk a lövést és utána a tompa zuhanást. Rosszat sejtettünk. Néhányan, kiszaladtak a kerítéshez, de az ott álló őr lelövélssel fenyegetődve, visszakergette őket. Mégis eleget láttak. A gyilkos őr éppen motozott a földön

heverő tiszt ruháiban ... Néhány perc múlva diadalordítás verte föl a néma estét. A vörösök hanyatt-homlok rohantak ká barakkjaikból, egyenesen a gyilkosság színhelyére és közben puffogtatták fegyvereiket.

A mi barakkjaink ajtóit bezárták. Csak a pici ablakon át hallgatózhattunk. Az ordítózás, lövöldözés és ide-oda-szaladgálás eltartott jó félóráig. Aztán ismét csönd lett. De azon az estén kevesen tudtak aludni a tisztek közül. Mindnyájam a tragikus sorsú bajtársra gondoltunk. Harmincnégy-éves, nős ember volt, négy gyermek atyja. Már 1914-ben esett fogságba. A családja utáni olthatatlan vágy hajtotta a szökésre, hiszen már negyedfél esztendő óta nem látta okét, hirt is alig kapott tőlük!

Másnap reggel szokatlanul korán keltünk, hogy illően eltakarítsuk a holttestet. Az őr odaengedett, de a tetemhez nem volt szabad nyúlunk. Ott állottunk nagy körben körülötte szomorúan, lehorgasztott fővel, összekulcsolt kezekkel. A már kihült bajtárs elköltözött lelke beszélt, nyöszörgött, jajgatott fülünkbe, hogy miért kellett neki ily nyomorultan elpusztulnia? És úgy rémlett nekünk, hogy messze nyugatról, négyezer versztnyi távolságból egy özvegy és négy gyermek szívszaggató jajveszékélését hozza felénk a hideg szél . . . Sohasem láttam szívbemarkolóbb jelenetet. Az agyonlőtt főhadnagy ott feküdt előttünk a földön oly ruhában, mint egy lerongyolt vándorlegény. Arcra borulva kiterjesztett két karjával, meggörcbült ujjával a havas földre fogódzott. Sportsapkája messze esett tőle. Feje mellett szemüvege . . . Hátán egy kis batyu . . . Zsebei kifordítva . . . Tehát az éjszaka kirabolták ...

A vörösök röhögve előszállingóztak és odaálltak mögénk. A káröröm vigyorgása torzította el arcukat.

Nemsokára gyanús csapat közeledett felénk. Egy gazemberpofájú, bicegő agitátor, a hírhedt Fodor jött a főcinkosokkal. Mankójával már messziről hadonászott és sakálként ordított. Mikor odaért a tetemhez, ráköpött és rúgott rajta egyet. Aztán beszélni kezdett:

– Így szeretnék látni valamennyiteket, csillagos hajcsárok, zsoldos gazemberek! . . . Ez lesz sorsotok . . . így fogtok elpusztulni mindnyájan . . . De nem ma, sem holnap ... Majd eljön a ti órátok is . . . Azzal büntetünk titeket, hogy előre tudva végetek, addig reszketek!

És még egyszer ráköpött a halottra, még egyet rúgott rajta.

Ott álltunk összeszorított fogakkal és ököllel. Csak egy hang, egy mozdulat kellett volna, hogy valaki kezdje közülünk és ízekre szakgattuk volna a fenevadat ... De senki sem szólt, senkisémmel mozdult. Dermedten, tehetetlenül állottunk. Mindenki haza gondolt szüleire, feleségére, gyermekeikéire, testvéreire . . . Ha csak megmoccanunk, rögtön felkoncoltak volna a fegyveres bestiák . . . Nekünk élnünk kell! Meg kell mentenünk életünket, haza kell térnünk, mert várnak ránk... Ez a halványan reszkető sugár villant meg szemünk előtt... És elszánt daccal visszatértünk odúinkba.

Azon a napon mégis megszökött négy tiszt!

A holttestet másfél napig ott hagyták heverni a tábor udvarán, míg kiszállt egy bizottság a szovjettől, hogy jegyzőkönyvet vegyen föl a halálesetről. A jegyzőkönyvben balesetnek minősítették a gyilkosságot. Az őrs csak riasztó lövést tett és véletlenül talált, így szólt a hivatalos jegyzőkönyv. A gyilkos semmi büntetést sem kapott.

A városbeliek mégis megtudták a valóságot. Egész Omszk felháborodott, úgy hogy a szovjet megijedt, hogy zavargások fognak támadni. Másnap bevonult táborunkba az orosz vörös-gárda és leváltotta eddigi hóhérait. Ez volt az elégtétel ...

A változásnak örültünk, mert az oroszok legalább nem inzultáltak folyton bennünket és nem hogy nem akadályozták, hanem inkább elősegítették nekünk a szökést. Csak jól meg kellett fizetnünk őket. Megesett, hogy fényes nappal fiakkert hozatott a szökevény tiszt, arra fölrakta kofferjét és úgy kocsizott ki a táborból. A kapunál álló őrsnek markába nyomott egy ropogós cári huszonötrubeles bankót és az még ka is nyitotta a kaput. A kapun kiérve nyitva állott az út kelet vagy nyugat felé. . . Csak vállalkozó kedv és sok-sok pénz kellett a szökéshez.

.Most már csakugyan elérkezett a szökés utolsó alkalma, mert nyomorúságunk is elérte tetőpontját. Sokan közülünk kimentek a városba lakni és ott munkát vállaltak, csak hogy emberi módon élhessenek. Beszegődtek vajgyárba, szeggyárba munkásoknak, színházba díszletfestőnek, moziba zongorázni, sőt a szomszédos tomszki tábor két tiszt zene-kara elszerződött vendéglőbe, kávéházba muzsikálni. Mások tanítást vállaltak zenéből és idegen nyelvekből. Egy pályatársam ilyen úton fényes partit is csinált. Egyik leánynővendéke, ki igen szép és gazdag volt, belészeretett és megkérte magának férjül. Barátom nem habozott, hanem egy-

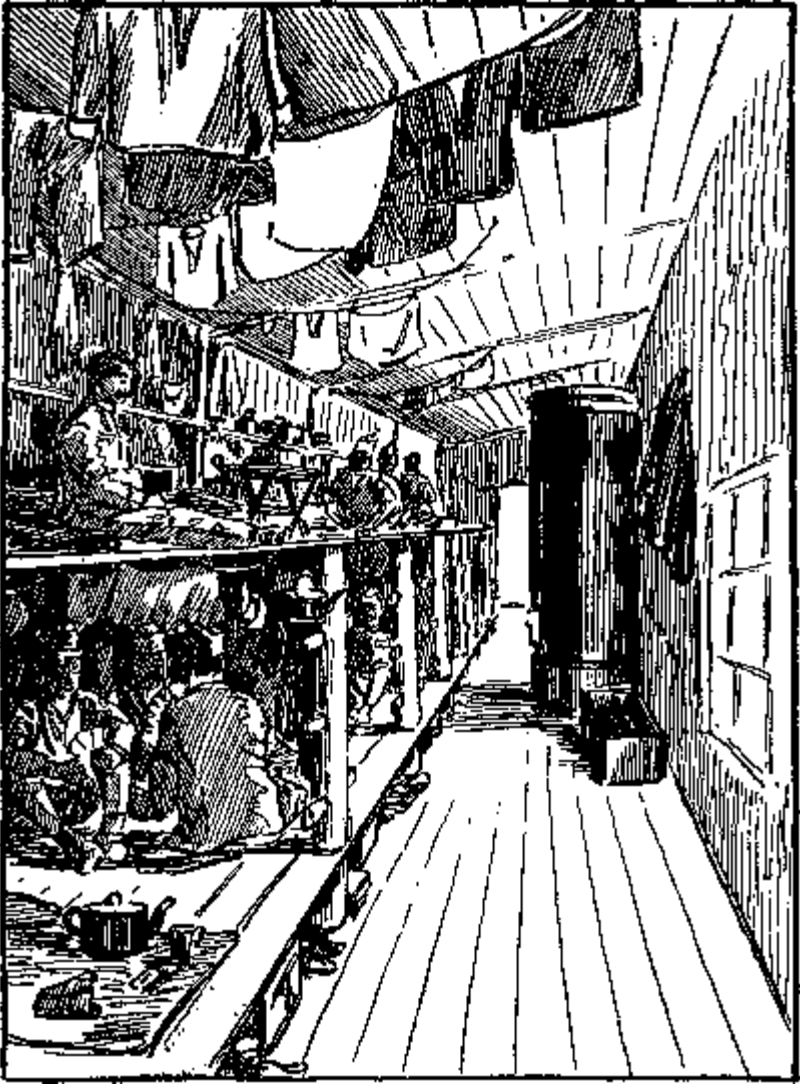
kettőre elvette feleségül. Ez az eset nem volt egyedülálló. Több fiatal tiszt, sőt önkéntes is alapított családot Szibériában. Gyakran kaptunk meghívót menyegzői lakomára. A finom krími borok és az elmaradhatatlan magyar cigányzene feledtették néhány órára a szomorú fogságot.

Vége, május végén megkezdték az invalidusok tömeges hazaszállítását. De csak a legénységét. LA tisztek maradjanak fogságban, 'mert ha azok hazajutnak, tovább csinálják a háborút – ez volt a bolsevikok felfogása. Mi azonban kifogtunk rajtuk. Számtalanszor tapasztaltuk, hogy a bolsevikok uralma alatt, még inkább mint a cár idejében, mindent el lehet érni vesztegetéssel. Tehát vesztegettünk, nem sajnálva semmi pénzt. Előttünk már csak egyetlen lehetősége volt az életnek. Hazajutni! Ez megért nekünk minden pénzt. És ilyen eszközökkel kimódoltuk, hogy az „egészségügyi komisszár” minden legénységi transzportba belecsempészett néhány tisztet.

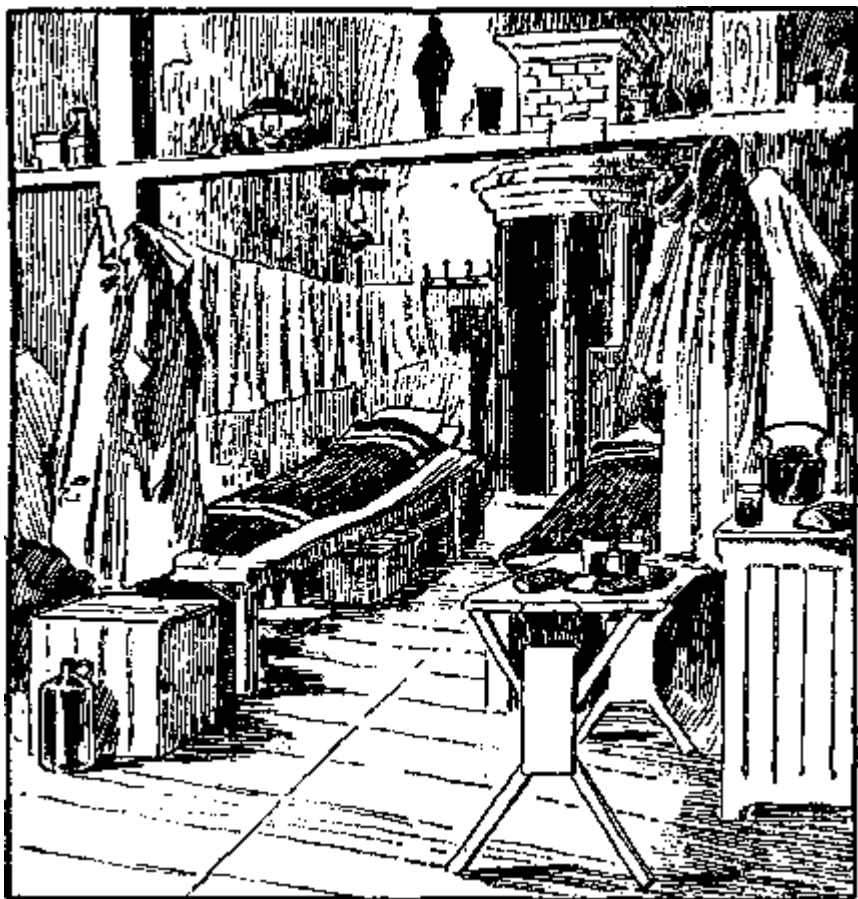
Így jöttem haza én is.

A mi transzportunk volt azonban az utolsó. Alig hagytuk el Omszk-ot, már jöttek a cseh-szlovákok és makacs küzdelem után elfoglaltak a várost. Néhány hónap múlva ismét visszavették a vörösök. Aztán fölváltva, hol a fehérek, majd a vörösök kezén volt a város. Most a vörösök ott az urak. Hogy ezalatt mi történt az ottmaradt foglyokkal, senkisé tudja. Szerencsésen jártak az Irkuczk-tól keletre eső táborok. Azok japánok vagy amerikaiak fogságában vannak, kik humánusan bánnak velük.

Az Irkuczk-tól innen fekvő táborok Isten kezében vannak.

Legénységi barakk.

Két tiszt box a a cár idejében.

Sorakozás a fogságba esés után.

Fogoly tisztek élete Szibériában.

A szibériai fogolytáborok majdnem mind, egyformák, deszkabarakkokból vagy ócska kőkaszárnnyákból állanak. Az előbbiek jobbak, mert melegebbek, bár külsőre nagyon otrombák és távolról se hasonlíthatók se csínra, se kényelemre a magyarországi barakkokhoz. Berendezésük pedig úgyszólván semmi settn volt. De rajtunk nem fogott ki a kapzsi muszka katonai hatóság. A találékony (tiszték 1-2 hét alatt, varázs-kézzel oly csinos boxokat készítettek maguknak, hogy a muszka parancsnoknak elállt a szemé-szája tőle. A falat be- ragasztották színes tapétával, csináltak ágyat, széket – a boxokat tarka függönyökkel elválasztották egymástól és a mennyezetről lógó drótra ríktó színű lampionszerű lámpáso- kat akasztottak. A kiben volt művészi hajlam, az faragott különféle garnitúrákat, a falakra sajátfestésű képeket ag- gatott, sőt iszony égre se sajnálta a költséget és fáradságot.

Eleinte 70-en, később 180-an laktunk egy barakkban. A barakkokon kívüli voltak még egyéb épületek is a táborban, mint: orosz kancellária, őrszoba, kantin, konyha, ma- ródiszoba, műhelyek, lafka (szatócsüzlet) és katalaska (áris- tom). A kerítésen kívül és belől, továbbá az őrtornyokban 1918 február 1. óta saját legénységünkől fölcsapott vörös- gárdisták őrzik a 7-800 főnyi tiszti tábor.

Legkorábban, reggel 5 órakor, kelnek azok a tiszték, a kik éppen azon a napon sorosak konyhai és takarítási mun-

kákra. A tiszteknek nincsenek szolgálái, se szakácsaik; maguk főznek, mosogatnak, sepernek, ruhát mosnak és varrnak. És mindezt jó kedvvel, mondhatni örömmel teszik. Mióta ők főznek, sokkal ízletesebb a menázsí, mint amit annakelölte összekotyvasztottak a cseh szakácsok. Kész mulatság benézni a konyhába, hol könyökig föltúrt karú, fehérkötös tiszték gyúrnak, trancsíroznak, burgonyát hamoznak és egy közöttük a főszakács, rendezkedik nagy kanállal kezében.

A többiek reggel 7 órakor ébrednek, mert akkor jön az inspekciós gárdista csengővel és harsányan ordítja, jöllehet magyar, nemet vagy osztrák az atyafi, oroszul:

– Sztávájtye tovarisi!... Keljetek föl elvtársak!

A béke óta nincsen tisztí rang, a legmerevebb nyakú pléh galléros is csak „tovaris!” A rangjelzéseket le kellett szednünk a gallérokról.

Nyolc órakor beállít a goromba komiszár és dühösen üvölti:

– Povierka!... Számlálás!

A tiszték sorakoznak, illetőleg priccseiken felülnek, mert sokan, mivel nincsen reggelijök, csak ebédre kelnek föl. A komiszár többször ismételve összeolvassa őket, csaknem mindennap azzal az eredménnyel, hogy ismét megszökött néhány tiszt. A komiszár káromkodik, toporzékol – a tiszték pedig pukkadoznak a visszafojtott nevetés miatt. A barakkparanosnok és a szökevény tiszt szomszédai 30 nap áristomot kapnak, miért engedtek megszökni társukat. Legközelebbi alkalommal éppen ezek az ártatlanul lqcsiikottak szöknek meg.

Povierka után reggeli sétára indul a nép a tábor udvarára. Sokan egyenest a konyhához sietnek és megnézik a kifüggesztett étlapot, örvendezve kiáltják a többieknek:

– Kásaleves és füstölt hering lesz ebédre, „diszkosz” vacsorára!

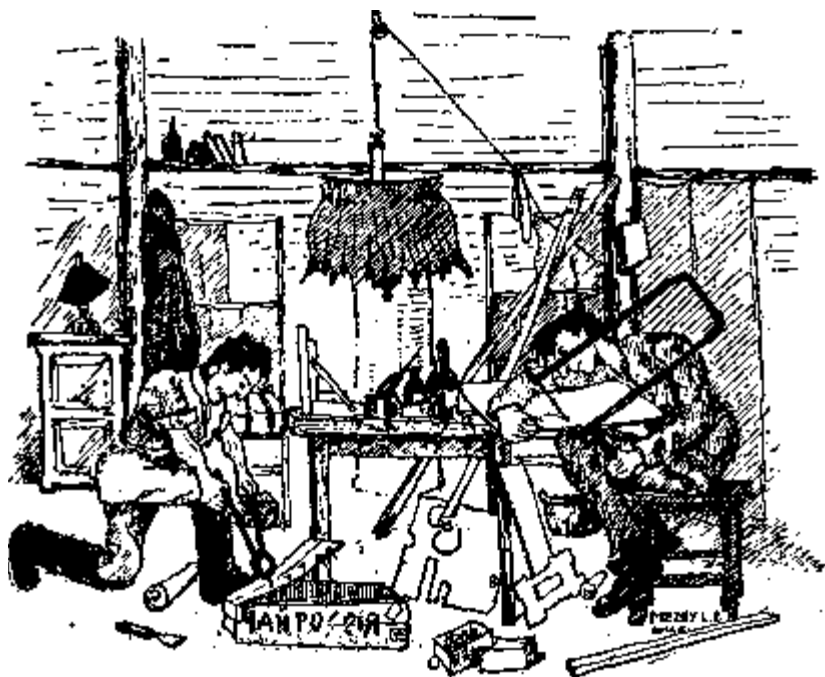
A „diszkosz” szintén kásából vagy burgonyából sült korongalakú masszív lepény. Hja! jobbra nem telik, mert a konyha csak legénységi menázsíhoz való élelmiszert kap a bolsevikiektől.

Akiknek engedélyük van kimenőre, indulnak az irodába és szuronyos őr kíséretében sietnek a városba fürödni vagy bevásárolni. Megérkezett eközben az orosz rikkancs is a friss lapokkal és az oroszul tudó tiszték mohón fordítják a körülállóknak a legújabb és legmegbízhatatlanabb híreket. A

legártatlanabb jelentés is, míg eljut a barakkokig, képléken-
öröm- vagy rémhírré növekedik. A fogság pszichológiájához
tartozik, hogy senkisében tud benne objektív maradni és ön-
kénytelenül túloz.

– Megkötötték az általános békét!... Holnap szabadok
leszünk!... A jövő héten indulunk haza!

És kötnek száz fogadást pro és kontra béke, megvitat-

Műhely a tiszti boxban.

ják séta közben a politikai és harctéri eseményeket, csatákat
döntenek, összevesznek, lovagias ügyek keletkeznek... és
végül kisül, hogy korai volt az ujjongás, még nincsen meg
a béke és isten tudja, mikor mehetnek haza a foglyok. De
azért minden reggel így köszöntik egymást a tisztek orosz
módra:

– Mir bugyet... Jön a béke...

Ha szép idő kedvez, a barakkok között fölállanak az
ifjak és öregek csuklógyakorlatokra. A választott vezető ka-
tonásan vezényel:

– Törzshajlítás előre és hátra!

– Futólépés háromszor a barakk körül!

A sport és atlétika kedvelői ezalatt püfölik az ököllebdát, nagymétát játszanak vagy treníroznak versenyekre. Télen korcsolyáznak magukkészítette jégpályán – 40° R. hidegben.

Reggeli séta után, kilenckor, a tisztek nagyobb része visszamegy a barakkokba tanulni, összeülnek csoportokba s az előadó szigorú arccal magyaráz. Az órákat és a leckéket komolyan veszik; a ki mulaszt, bírságot fizet. Serényen folynak nyejvi, irodalmi, művészettörténeti, jogi, kereskedelmi, gazdasági, műszaki és egyéb kurzusok. Angoltól törökig tanulják a földkerekség minden megtanulható nyelvét.

Tíz órakor nyílik a könyvtár és fut, aki könyvet akar kapni. A könyvtárban természetesen mindenféle nyelvű könyv található, még héber is, – csak magyar nem.

A tisztek kisebb része a tanulási idő alatt a kantinban gyülekezik ének- és zeneprobára.

Akad szép számánál a foglyok között művész és művészkedő. Ezek rajzolnak, festenek, faragnak, szőnyeget szőnek... vagy ruhát foltoznak és harisnyát stoppolnak. Ha itthon lesznek, kiállítást akarnak rendezni a produkált munkákból. Hogy miféle munkákat készítettek a tisztek a fogságban, arra csak egy példát hozok föl. Egy erdélyi tanító rendes nagyságú és kitűnő hangú zongorát faragott – bicskával. A húrok kivételével minden saját keze munkája.

Kerül poéta is. Ezek jó eszi rossz verseket faragnak, naplót, regényeket... sőt színdarabokat is írnak, melyeket majd elő akarnak adatni a Nemzeti Színházban. Ez persze sok kópéságra ad alkalmat. Minden barakknak megvan a maga házi poétája és ennek mindennap költenie kell legalább egy verset és azt felolvasnia. Akár jó, akár rossz, felolvasás után fölemelik és megkoszorúzzák papiroskoszorúval. Némelyik a folytonos ünneplés folytán el is hitte, hogy ő poéta és ezek a „Nyugat”-tal szemben megtalkották a „Kelet” költőtársaságot. Ez a társaság borzalmas arányú termékenységet fejt ki.

Legkevesebben vannak azok, kik nem foglalkoznak komoly dologgal. Ezek naphosszat kártyáznak, lovacskáznak vagy lovagias ügyeket intéznek. Ezeknek boxa fölött ilyen táblákat lehet olvasni:

– Ma játsszuk meg a százezredik alsós pártit! Kibicetket szívesen látunk. Belépőjegy egy kockacukor!

– Itt lovagias ügyeket jutányosan elintézünk!

Délelőtt tizenegy óra körül egyre hangosabb lesz a boxokban a tányérok és evőeszközök csörömpölése.

Végre felharsan az ajtó felül az örömrivalgás.

– Jönnek a betlehemesek!

Így nevezik az ételhordó tiszteket, mert csongetéssel hívják őket össze.

Ebéd után szidják a menázsmájert, hogy a koszt méregdrága és mégis komisz. Ha a jámbor menázstiszt mentegőzik, lehurrogják:

– Eláll! Mondjon le!

És ha csakugyan lemond, újból megválasztják és körülhordozzák a barakkban. Ebéd után, ha van mire, rágyútnak a többnyire éhen maradt tisztek és vidáman társalognak vagy elkeseredetten vitatkoznak, míg ki nem kiáltja a barakktiszt:

– Déli pihenő!

Szieszta alatt összeülnek a tábor hírlapírói és kiollózzák az orosz és semleges lapokból a „Tábori Újság”-ot. A postatiszt pedig megy a levelekért, csomagokért és pénzekért.

Háromkor csengő szava jelenti, hogy vége a déli pihenőnek. Megérkezik a postatiszt, legtöbbször üres kézzel, mélységes lehangoltság fekszik a lelkekre, miből csak akkor derülnek föl, ha valakinek csomagja érkezik – üresen. Fél-

négyig uzsonaidó annak, kinek van mit aprítania kávéba vagy teába, de legtöbbnek csak keserű csajára telik.

Négy órákor kitódul a sportúzó ifjúság a játszótérre, a barakkban pedig ismét megkezdődik a tanulás. A futballpályán most dől el az elsőség magyarok és németek között. Ebben az egyben nem bírtunk velők, de az atlétika és a sport más ágaiban mindig vertük őket. Az 1917-iki omszki olimpiai versenyek tíz számából 7-et nyertek a magyarok – köztük a pentatlont, – kettőt a németek és egyet az osztrákok.

Míg az ifjúság játszik, az idősebbek sétálnak vagy nézik a versenyzőket, lelkes kiáltásokkal buzdítják őket és Árgus-szemmel vigyáznak a veteményes és virágos ágyakra, hogy kárt ne okozzon bennük a labda. Mert kertészkedő tisztek is vannak, kik ellátják a konyhát zöldséggel és a színpadon szereplő férfiprimadonnákat virágbokrétával.

Este hét órákor ismét megszólal a csengő a konyhatiszt kezében és néhány perc alatt üres lesz a játszótér. Benépesednek a barakkok és ha van petróleum, kigyúlnak az apró bádoglámpák, melyeik nemcsak világító, hanem forraló célt is szolgálnak. Fölöttük melegszik a tea számára való víz, a „kipjátok.” Igen sokszor sötétben kell vacsorázni, mert nincsen petróleum és sötétben tölteni a hosszú estétet... A vacsora általában kevés és rossz. Ismét szőnyegre kerül a konyha, a menázsibizottság, az egész háború kérdése és addig páholják őket pattogó beszéddel, míg el nem rikkantja magát a barakk újságírója:

– Haditudósítás !

Erre elcsöndesedik az éhesen zajongó társaság és megkezdődik a „hadi дума”, vagyis a táborig újság felolvasása, melyben minden van, vezércikktől az apróhirdetéseikig. Ebből tudják meg a háború eseményeit, a béke kilátásait. A hirdetések közlik, hogy holnap lesz a „Tatárjárás” hatodik előadása, melyre már elkelt minden jegy; X. török kapitány macskája ötöt kölykezett, melyből négyet örökbe ad; ki mit ad el, vagy vesz; ki cserél be nadrágot zubbonyért, csizmát bakancsért. Végül jön a táborig parancs, a 101 különféle komité jelentése és előzetes bejelentések, hogy elsején ismét stájerol a menázsibizottság és mennyi rubeleket kell fizetni a számtalan fondokra ... E két utóbbi hirdetés kerül mindig a legvégére, mert ezek hallatára olyan obstrukciós zaj keletkezik, hogy lehetetlen volna a további olvasás. Legalább egy óra azzal telik el, hogy mindenki rekedtté beszéli magát elégedetlenségében.

De végre is lecsillapodnak, mert megérkeznek; a vendégek, kiket mosolygós arccal illik fogadni. Este 9-kor ugyanis megkezdődik a „zsúr”. Ekkor mennek a tisztek egymáshoz látogatóba. És a vendéglátó gazda ősi szokás szerint erején felül kitesz magáért, csakhogy minél fényesebben megtraktálja vendégeit még a fogságban is. Emlékeznek hazáról, családról, feleségről és gyermekekről. Mutogatják egymásnak a hazuról érkezett fényképeket és titokban törölgetik könyüket... Aztán önkéntelenül valami szomorú dalba fog az

egyik és valamennyien énekelnek csordultig tele szívvel, reszkető hangon, lehorgasztott fővel, míg elő nem kerül valahonnan néhány szál cigány... A lámpáiból már rég kiégett az olaj, a itisztek egymásután elhallgatnak és a cigány huzza keservesen, szívesen, mert jószántából huzza ...

A kint fagyoskodó őr odatariiaszkodik a barakk ablakához, hallgatja a gyönyörű, szomorú nótákat, neki is megrezdül a szívében egy hur és ha tőle függne, mind haza eresztené a foglyokat...

De jön az inspiáció starzsi és durva hangon kiált a busAn virrasztó tisztekre:

– Szpaty nada... Lampe puk!... Aludni kell, olt-
sátok ki a lámpásokat!

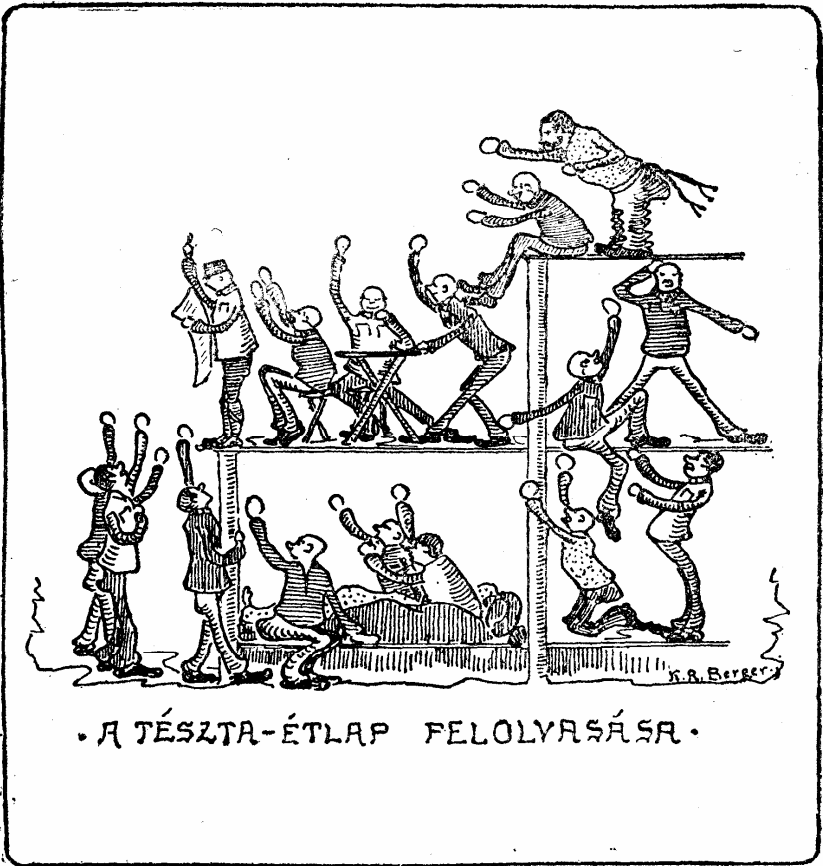
Pedig már csak egy hüvelyknyi gyertya pislog az asz-
talon.

És feküdni tér a barakk, de nem alszik el még sokáig,
mert néha hajnalig eltart a hajtóvadászat patkányra és
egyéb háziállatra...

Csak egy tiszt marad ébren barakkonként, a ki vigyáz,
hogy váratlan támadás ne érje őket. És a hosszú éjszakáin
szomorúan hallgatja az álmukban énekelő, . vezényszavakat
kiabáló, síró vagy nyájas, becéző szavakat suttogó bajtársá-
kat, kik most lövészárokról, rohamról, elesett testvérről vagy
boldog családi körről álmodnak...

Omszk.

A szibériai fogolytáborok között leghírhedtebb Omszk. Ezen a városon minden fogoly átutazott és táborában legalább néhány hetet töltött, míg tovább szállították Közép- vagy Kelet-Szibériába. Az, örökké emlékezetes omszki fogolytábor úgynevezett „büntető-tábor” volt, ahol legtöbbet szenvedtek katonáink. A forradalom is az összes szibériai városok között Omszkban zajlott a legnagyobb hullámokban és a legszélsőbb kinövésekben, ami nem hagyta érintetlenül a foglyok sorsát se. 1918-ban a cseh-tót hadsereg garázdálkodása folytán lett ország-világon ismeretes Szibériának ez a legnagyobb és leggazdagabb városa, amelynek magatartása elhatározó befolyással bírt Szibéria többi városaira.

Omszk éppen úgy fekszik az Irtis és Om összefolyása szegletében, mint Szeged a Tisza és Maros egyesülése mellett. E városhoz hasonlítható terjedelemre és népességre nézve is, de egyebekben már nem. Omszknak csak a közepén van néhány utcája modern kőházakkal, beton járdával és makadám kocsiúttal, azokon kívül egyetlen utcája sincsen burkolva, a gyalogjárókat pallók alkotják és az összes házak fagerendákból vannak építve. Az orosz városok jellegét ezek a faházak és arany-zöld-kék-sárga-piros színű és retekformájú bádogtornyokkal éktelenkedő templomok adják meg. Nem lehet azonban tagadni, hogy a jobbmódúak csinos faragásokkal díszített faházai tetszetős benyomást keltenek.

Az Irtis folyó Omszknál legalább kétszer olyan széles, mint a Duna Budapestnél és az Om sem kisebb, mint a Tisza Szegednél. Mindkét folyón hatalmas gőzhajók közlekednek és az omszki kikötőben igen élénk hajóforgalom volt békében. Most csak néhány rozzant fahajó jár rajta, az egykori büszke gőzösök megrongálva, vízbe merülve vagy teljesen! széthullva hevernek a part mentén. A forradalom óta úgyszólván minden hajójárat megszűnt, mert nincsen már se

személy-, se vagyonbiztonság. Szibéria hatalmas folyamjain kalózhajók garázdálkodnak és ezek minden szállítmányt kirabolnak. A város keleti részén van a Szibériai Vasút terjedelmes pályaudvara és állomási épülete, ahonnan három irányban ágazik szét a vasút; nyugatnak Cseljabinszk, északnak Tyumen és keletnek Irkuck felé. Omszkot az Irtás folyam és az Ázsiai Vasút Nyugat-Szibéria empóriumává tették, mert itt gyűlik össze minden áru, mely vasúton hajón, szánon vagy karavánon érkezik az omszki tartomány vagy Európa számára. Mióta, az amerikai gyárak mind nagyobb tárt hódítottak az orosz piacokon, azóta Wladivosztk felől is egyre sűrűbben érkeznek a szállítmányok. A pályaudvar és az Irtás kikötője körül óriási áruraktárak emelkednek, melyek között békében rendkívül élénk sürgés-forgás uralkodott. Mindez azonban teljesen megszűnt a forradalom kitörése óta. Az} áruraktárak üresek és az élet kihalt belőlük.

A város legszebb része a Belváros, mely az Om torkolata mellett fekszik. Itt vannak a legtisztább és legrendezettebb utcák, modern emeletes középületek, bankok, áruházak, iskolák, múzeumok, kávéházak, vendéglők, színházak és templomok. Leghosszabb és legfényesebb két utcája a Lublin szkája-Proszpekt és az Atamanszkája-ulica, melyekben béke idején hatalmas villamos ívlámpák szolgáltatják az esti világítást. Most az egész városban vaksötétség van alkonnyat után. A város összes utcái ebből a két főutcából indulnak ki és ágaznak szét szeszélyes rendetlenségben. Minél távolabb megyünk a belvárosból, annál szélesebbek és piszkosabbak az utcák, melyekben nyáron örökös porfelhő gomolyog, eső idején ember, lő, szekér megfeneklik a sártengerben. Télen pedig havazáskor alig látszanak ki az öles hóból a jólrosszul összetákolt nyomorult faviskók.

A belváros utcáiban rendes viszonyok között pezsgőn lüktető élet és mozgás folyt, amit főleg a bankok, üzletek és mulatóhelyek okoztak. A városban két nagy orosz bank és több külföldi pénzügyi intézet fiókjai működnek. Nagy számmal vannak orosz és tatár áruházak. Érdekes jelenség, hogy míg másutt legtöbbször a kereskedelem és bankügy főrészt a zsidók kezében összpontosul, itt leszorítják őket az oroszok, de főleg a tatárok. Lehet mondani, hogy Szibéria nagykereskedői és bankárai a tatárok. Ők a leggazdagabbak és a legszolidabbak. A zsidók itt csak szatócskereskedéssel foglalkoznak. A Sanán-féle tatár bazárnál nagyobb és díszesebb áruház nincs se

Budapesten, se Bécsben. Kapható benne mindenféle cikk amire csak szüksége lehet az embernek sz-iletésétől holtáig Följegyzésre méltó szokás még itt, hogy minden üzletben a bejárattal szemközt levő falon szentkép lóg égő mécsessel amely előtt üzletnyitás után együtt imádkozik a főnök segé-deivel. A vevő pedig belépéskor megáll és bókol a szentkép előtt, hányván magára számtalan orosz keresztet. Kacagató látvány idegen számára megfigyelni azt a körmönfont huncut-ságot, hogyan iparkodnak egymást kölcsönösen becsapni boltos és vevő a tarka szentkép patronátusa alatt.

Nem nehéz elképzelni, hogy milyen mozgalmas és tarka-barka sokadalom hullázmzott Omszk utcáin, ha tudjuk, hogy béke idején itt találkoztak Nyugat- és Közép-Ázsia különféle népei, hogy lebonyolítsák egész esztendőre szóló vásárlásai-akat. Azelőtt nem volt szokatlan látvány, hogy egész karavánok felvonultak teveháton Omszk utcáin és lerakva mázsás cso-magjaikat, melyeket Turkesztánból, Perzsiából, Mongoliából és Kínából hoztak, ősi módra cserekereskedést kezdtek a ben-szülött lakossággal. Hallani lehetett az utcákon és piacokon északi és középső Ázsia minden nyelvét. Omszkban 53 gyár és 400 nagyobb üzemű műhely van, melyek azelőtt 35 millió pud (1 pud 16 kiló) árut termeltek. Legfejlettebb volt a vaj gyári termelése. Itt alig van 100 deszjatinnal (egy deszjatin valamivel több egy katasztrális holdnál) bíró gazda, kinek ne volna vajgépe. 1914-ben hetenként 11 vaggon vaj indult innten egyenesen Rigába, ahol angol hajók vették át a vaj szállít-mányi Voltak azonkívül exportra dolgozó, igen fejlett szesz-főző-, bor-, festék-, maccaroni-, szappan- és gyertyagyáarak. Ezek a gyáarak és műhelyek a forradalom kitörésekor beszünt-tették üzemüket. A vasutakon megakadt nemcsak az áru-, hanem a személyforgalom is. Mindezek folytán a városi üz-letek is becsukták boltjaikat, a kereskedelmi forgalom telje-sen megbénult. Csak néhány üzlet van még nyitva, de ha ezekbe belép a vevő, elképedve látja, hogy a ládák és fiókok üresek, csak néhány hitvány portékát dugdosnak zár alatt, amelyet felháborító áron kínálnak. Gyáripari cikk már egy-általában nem kapható, csak élelmiszer van meg elegendő bőségben és ennek ára a mienkhez képest elég alacsony. Omszk város külső képe a forradalom óta gyökeresen megváltozott. Utcáin rengeteg piszok halmozódott össze es e szemétdombok állandó tüntető fölvonulások, csetepaték, rablás es gyilkolás színhelyei. A lakosság jobbérzelmű része ismeretlen lakosok-ban rejtőzködik vagy kivándorolt, az utcákon csak kalandoro-

kat, feslett erkölcsű nőket, vad csöcseléket és rakoncátlan vörös-gárdistákat látni, kik előtt nem biztos fényes nappal se a járókelő élete és vagyona. Állandóan^ fosztogatják az üzleteket és magánlakásokat. Mivel a kormány késedelmesen fizeti őket, abból élnek, amit rabolnak. Akinek házában pénzt vagy árut sejtének, azt fényes nappal megrohanják és az áldozat még örülhet, ha élve jut ki a „rekvirálás”-ból. A járdák és kocsutak megrongálva, a kövek és pallók föl-szakítva még abból az időből, mikor nagyobb utcai harcok dúl-tak. A középületekről lehullott a vakolat, az ablakok üveg-táblái bezúzva gépfegyverek és puskák golyói által.

Minden kulturális munka szünetel. Az iskolák bezárva. Pedig Omszknak 29 középfokú és 51 népiskolája van. Érde-kes megemlíteni, hogy míg fiúk számára csak 2 gimnázium, illetőleg reáliskola áll fenn, addig leánygimnázium 11, me-lyek közül 4 állami és 7 magánintézet. Tudni kell ugyanis, hogy orosz bevallás szerint Szibéria kultúrája a nők művelt-ségére van alapítva. Ez volt eddig az állami politika. A fen-tiekhez sorakoznak még a különféle szakiskolák. A kirgizek és tatárok saját muzulmán iskolákat és internátusokat tartanak fenn. Sőt a menonitáknak és vegetáriánusoknak is vannak iskoláik. Mindezek tetejébe működik Omszknak 2 tudományos (1 földrajzi és 1 néprajzi) társaság, a művelt társadalom számára nyitva áll 4 könyvtár, sőt 3 az alsófokú nép számára is. Van gazdagon fölszerelt, de teljesen elhanyagolt múzeuma, megjelenik 2 politikai és 4 szaklapja. Ezekből az adatokból is eléggé kiviláglik, hogy Omszknak a forradalom előtt élénk kulturális munka folyt. Mindez azonban most teljes pangásra jutott. Ennek egyik főoka, hogy a bolsevik kormány nem tudja fizetői alkalmazottjait. A diákok fölcaptak katonáknak, a leányok pedig sztrájkot mondtak ki, mert tetszik nekik; a szabad élet. Megjegyzem itt, hogy tulajdon szememmel lát-tam 12-13 éves lovas gárdista katonákat és 14 éves lányokat, kik teljesen a maguk lábán élnek a forradalom szolgálatában. A női erkölcsről egészen másképpen gondolkoztak Szibériá-ban már a forradalom előtt is, mint Európában. Azon nem ütköztek meg az oroszok sohase, hogy már a gimnazista-lányoknak szeretőik vannak.

Omszknak sok és köztük igen érdekes történelmi múlt-tal bíró templom emelkedik, de ezek most konganak az üres-eégtől. A templomokat a bolsevikik kirabolták azon a címen, hogy lefoglalják kincseiket az állam részére. A védő papokat

és hívőket gépfegyverekkel űzték ki a templomokból és a töméntelen arany-ezüst drágaságot a csőcselék ragadozta el nem jutott belőle az államinak semmi se. Legrégibb templom a Voenni Nikoli-Dom, ebben őrzik azt a zászlót, amely alatt harcoltak Jermak kozák vezér, Szibéria első hódítójának csapatai. Az egyházi ruhákat és edényeket még II. Katalin cárnő ajándékozta. Ennél sokkal kisebb az omszki érsekség székesegyháza. Régen épült a Cserkov-kolostor és temploma mely a legnagyobb Valamennyi között, A lengyel katolikusok is emeltek a maguk számára templomot, mely a legkisebb de a legizlésebb. Ezekon kívül vannak még muzulmán mecsetek karcsú, minaretekkel a kirgizek és tatárok számára. Vallásos hitélet csak a katolikus templomban és a muzulmán mecsetekben folyik; az orthodox templomokba csak papok járnak ajtatoskodni, mert bolseviki felfogás szerint a vallásosság nem fér össze a forradalmi szellemmel.

Annál vígabb élet folyik a színházakban, mozikban és mulatóhelyeken. A forradalmi csőcselék, mely könnyen, szinte munka nélkül szerzi pénzét, gondtalanul el is mulatja azt nyomban. Ha elfogyott a pénze, szerez „cape-rape” módjára, ez nem okoz neki gondot. Elmondhatni, hogy amily gyorsan bezárultak a forradalom dúlásakor a komoly munka házai és műhelyei, olyan tempóban nyíltak helyükbe mulatóhelyek: és lebuajok, melyeknek ma Omszkban se szeri, se száma. Ezekben a züllött nép pazarolja forradalmi szerzeményét. De van Omszkban a komoly művészetnek és nemes szórakozásnak is hajléka. Már békében állott két színháza és pedig a Városi Színház és a Kereskedelmi Egyesület Színháza. Ezekben kiváló társulatok játszanak állandóan és zenekaruk is kitűnő, mely nem más, mint a prágai 28. cs. és kir. gyalogezred egykori katonabandája.

Omszk város lakosainak száma 140.000 volt 1914-ben, de ez a szám tetemesen megnevedett, mióta tömegesen vándorolnak Szibériába az európai orosz ínségesek A lakosok felerészben oroszok, a másik felét kozákok, kirgizek, tatárok, lengyelek, németek, kínaiak és zsidók teszik. Legműveltebbek a kozákok (junkerek), lengyelek és németek – leggazdagabbak a kozák junkerek és tatárok, etnográfiailag legérdekesebbek a kozákok, kirgizek és tatárok A kirgizek és tatárok voltak az őslakók; a kozákok az első hódítók – erre a különbségre még ma is büszkék; a többieket csak jöttmenteknek, betolakodóknak tartják.

Ennek a hatalmas városnak közvetlen közelében volt a fogolytábor. Az eddig mondottakból azt hihetné valaki, hogy ilyen kulturális gócpont közelében tűrhető lehetett a fogság, hiszen a 140.000 emberben csak volt annyi emberbaráti szeretet és melegség, hogy annak kiáramlása megenyhítette fogságunkat!? Nem – ellenkezőleg! Rabokként! be voltunk zárva és havonként csak egyszer mehettünk be a városba szuronypászor kíséretében két órára. És ezen most már nem is csodálkozom, mert ez a háború megtanított arra, hogy a legújabb kor technikai kultúrája csak még vadabbakká tette az embereket, mint voltak azelőtt.

A kirgizek.

Mikor berobogott vonatunk Szamara és Szazrán között a 900 méter hosszú impozáns Volga-hídon, vivén bennünket, szomorú foglyokat Szibéria felé, előttünk még ismeretlen szenvedések földjére, különös gondolatok és emlékek támadtak bennünk. Ámulva néztük a hatalmas folyamot, melynek innenső partjáról nem látni a túlsót s míg tágranyílt szemünk elmerengett a rengeteg víztömeg tükrén, képzeletünk visszaszállt a magyar hősmondák korába. Önkéntelenül szóra is nyílt némelyik bajtárs ajka s beszélni kezdett, mint a hogyan szokott az ember álmában.

– Több mint ezer éve nem mentek át magyarok ezen a vizen...

A fogoly tisztak némán bólintottak.

– Akkor se hídon, hanem lóháton és tömlőkön máztak át őseink.

Egyre színesebben és mozgalmasabban rajzolódott ki előttünk a ködös múlt. Úgy rémlett nekünk, mintha a párás túlsó part sötét háttérében meg-megvillanna, vibrálna a honkereső magyarok lovas serege és éppen most ugratna a Volga hullámai közé.

– Csakhogy ők nem keletnek, hanem nyugatnak mentek... És nem mint csüggedt foglyok, hanem mint hódítók, győzedelmes honfoglalók...

Nem szólt többé senkise közöttünk. Még szorosabbra kuperodtunk egymáshoz a marhakocsikban és lehorgaszottuk fejünket. Kimondhatatlanul szégyeltük magunkat. Csak néhány gyerekember báméskodott még s egyikük csak úgy hetykén elszólta magát:

– Megyünk vissza az őshazába...

Egy ha múlva már bekanyarodtunk az Ural vadregényes völgyei, erdős hegyei és malachit, jáspis, porfir színű sziklái közé s aztán egy szeptemberi gyönyörű reggelen megnyílt előttünk a beláthatatlan (szibériai steppe bámulatos pa-

norámája. A merre csak ellát a szem, a legmesszibb szemhatárig semmi egyéb, csak végtelen síkság, rét, melynek zöldjében ezüstösein csillognak tavak és kígyózó folyók. Itt ott kacérul villognak a fehérkérgű nyiresek apró foltjai s a távolban borongó emlék gyanánt emelkedik egy-egy kunhalomszerű domb.

Itt lakhattak őseink, itt lehetett csakugyan őseink hazája ... gondoltuk mindannyian. Itt legeltette ménesét, itt halászott, itt üzött vadat lovon nyargalászva az ősmagyar... Később közelebről megfigyelve az itt lakó népet, viseletét és szokásait, – volt rá időnk elég, mert csigalassúsággal haladó vonatunk néha napokig vesztegelt az állomásokon – még inkább megerősödött sejtésünk. Már akkor föltettük magunkban, hogy ha fogolytáborba kerülünk, folytatjuk megfigyeléseinket, kutatásainkat s amit látunk, tapasztalunk, följegyezzük s haza jövén egykoron, nyilvánosságra hozzuk, hogy megismertessük Szibériát s népeit, mert rájöttünk arra, hogy mindaz, amit Európában Szibériáról általában tudnak és tanítanak, csupa téves és hamis ismeret. Minket magyarokat még közelebről érdekel Szibéria – és népe, mert Nyugatt-Szibériát jobbra turáni népek lakják, kik nyelv- és fajrokonaink ős hiszem, hogy hadifogságban szerzett tapasztalataink közlésével szolgálatot teszünk a turáni összehasonlító nyelvészetnek, históriának és etnográfának.

Ezúttal röviden elmondom azt, amit a kirgizekről sikerült megtudnom részint «személyes megfigyelés, részint bajtársaim elbeszélése vagy megbízható orosz források alapján.

Szibériának egyik legnépesebb és úgy fajilag, mint politikailag legönállóbb törzse: a kirgiz. Csak az omszki fő-kormányzóságban, mely Szibéria délnyugati sarkát foglalja magában, számuk 563.000. Az itt lakó kirgizek a középső vagy „nagy orda” kötelékébe tartoznak. „Orda” eredetileg török szó, hadsereget jelent (magyar „horda”!). Különböző török törzsekből állanak, melyeket csak a közös nyelv, szokás, vallás és életmód tart össze. Minden törzsnek saját főnöke van, kinç tanácsát az előkelők alkotják. Ezek] az egykori khánok és szultánok ivadékai.

Mielőtt az oroszok elfoglalták e földet, török-tatár-kirgiz törzsek laktak rajta és nomád életet éltek. Örökös harcban éltek egymással. A Kr. u. VII. században a szintén nomádéletet folytató pecsenjeg-eket (a mostani kirgizek roko-

nait és elődeit) más népek kiszorították a Kaspi-tenger partjai felé. A XI. században mongolok üzték ki az itt és Dél-Oroszországban letelepedett polovc-okat (palóci), kik szintén fajrokonai voltak a kirgizeknek. Előttük csúd nép lakott itt, kik után sírok, kőfaragványok, rézüstök, fegyverek stb. maradtak emlékül. Mint ezekből is látható, Nyugat-Szibéria alsó fele örökös népvándorlás és harc színhelye volt. Végre is a kirgizek maradtak urai. A kirgiz törzsek gyakran egyesültek hatalmas birodalommá, de aztán ismét szétválasztotta őket a pártviszály az egyes törzsek és főnökök között. Mindazonáltal sohasem sikerült az oroszoknak őket meghódítani, csak névleg kebelezték be őket, A kirgiz birodalom feloszlása a XVI. századba esik. Ermak kozák vezér serege akkor foglalta el a tobolszki tartományt. Kucsum kirgiz kán Ermaktól legyőzve kénytelen volt visszavonulni a mostani petropavlovszki tartományba, hol állandóan lázította a tatárokat és baskírokat az oroszok ellen. Kucsum halála után 1598-ban a tatárok és kirgizek színleg elfogadták az orosz fenhatóságot. Nemsokára ezután dél felől kalmük-ok és dzsungár-ok nyomultak be e földre és levervén a taitáirokat, pogajec-okat és kirgizeket, visszaszorították az oroszokat is. De egyenetlenség tört ki közöttük s míg a kirgizekkel elkeseredett harcokat vívtak, az oroszoknak sikerült erősebben megvetniök lábukat, 1716-ban sok erődítményt építettek az oroszok, többek közt aa omszkit is, mely főtámasztópontjuk lett. („Erőd” oroszul „kreposzt”; az omszki fogolytábor tisztjei 1914-15-ben az ottani kreposztban laktak borzalmas viszonyok között.)

A XVIII. században a kalmükokat legyőzték a kínaiak s ekkor egy részük a Volga mellékeire, a többi az Altáj-hegységbe menekült. Helyüket ismét kirgizek foglalták el. Ezek és más déli törzsök támadásai ellen az oroszok ekkor Omszktól Petropavlovszk-ig egy erődítési vonalat építettek, mely a „Gorka” nevet kapta. A kirgizek sokáig és keményen harcoltak az oroszok ellen és voltaképpen sohasem tudták őket legyőzni. Csak annyit sikerült az oroszoknak elérniök, hogy a kirgizek elismerték fenhatóságukat autonómiájuk megtartása mellett. Az egykori hatalmas kirgiz birodalom nagyságának és fényének legtöbb emléke az atbasszár-i kerületben maradt fenn, mely az omszkitól délre fekszik. Az itt átvonuló karavánutak mentén rendkívül sok régi emlék található. Legérdekesebbek Alasa és Desusza kánok sírjai, melyek valóságos múzeumai a kirgizek és kokandok arany-

korának. Ezeken kívül itt láthatok még e két nép romokban heverő erődítményei, körülöttük ősrégi temetők, melyekben igen sok fegyvert, ékszert, edényt es nazi szerszámot találhatni ma is Sőt legújabbban arany- és ezüstabányákat is fedeztek föl, melyeket a kirgizek és kokandok műveltek egykor.

A kirgizek közepes termetűek, az állandó lovaglástól lábuk erősen görbe, orruk széles, pofaosontjuk kiálló, hajuk, szemük fekete, bőrük sötét Élénk lelkűek, barátságosak, vendégszeretők és becsületesek, mint a turáni népek általában. Gondtalanul élnek és nincsenek szokva tartós munkához, ami a nomádélet következménye. Nyelvük kevésben különbözik a töröktől és az arab betűket használják ők is. A kirgizek között kevés az írástudó. De népköltészetük fölötté gazdag. Mondáik, epikus dalaik, meséik, legendáik és közmondásaiknak se szeri, se száma. Sajnos, még ma sincser nek összegyűjtve. Pedig jutalmazó fáradság volna, mert igen szépek. Azt hiszem, ez a munka a magyar tudósokra vár és nem is volna nehéz feladat, mert a kirgizek közé igen könnyű eljutni és nagyon szeretik a vendéget. Legszebb népköltési termékük a Kosurkurpes és Baján szolu című hősi mondájuk, mely egy kirgiz hős kalandjait és (szerelmét mondja el. Bármennyire is szerettem volna, nem bírtam kéziratát megszerezni, mert igen csekély mozgási lehetőségünk volt egész fogságunk ideje alatt. A hosszú hőskölte-ményben igen sok dal, közmondás és erkölcsi tanítás is van. Vannak tehetséges kirgiz költők is, kik gyönyörű dalokban zengik meg a természet és a kirgiz élet szépségeit. A nomád élet költészete nyilvánul meg bennök. Újabbban lefordítják már kirgiz nyelvre a kiválóbb orosz költők műveit is, mint Puskin, Lermontov, Kylov stb. munkáit. Nagy hajlamuk van a zenéhez s ez kedvelt szórakozásuk. Az éneket „dombra”-val vagy „balalajká”-val kísérik. Az előbbi nemzeti hangszerük, utóbbit az oroszoktól kölcsönözték. Művészi érzékük hímezésben és festményben is kifejezést nyer. Az előkelők gyönyörű hímezzel díszítik sátraikat, festményekkel csinosítják bútoraikat és remek szőnyeget készítenek. De náluk is épp úgy, mint nálunk, kiveszőben van a nép művészi kedve,. A közibük is egyre tömegesebben beözönlő olcsó és hitvány gyári készítmények okozzák ezt.

Vallásuk mohamedán, de nem tartják szigorúan. Imáik és szertartásaik arab nyelvűek, melyeket csak papjaik értenek. Vannak azonban közöttük igen sokan, kik hívek ma-

radtak ősi pogány vallásukhoz. Ezek két főistent imádnak; Bakszu (sámán szellem) és Duan (jurodivij) isleneket. A születésieket és temetéseket különféle vallási ceremóniáikkal ünneplik. A halottak sírjait tiszteletben tartják. Temetőkül világos, napos, magasan fekvő helyeket választanak, a sírok fölé fából vagy kőből emléket állítanak. Ilyen helyeken ősrégi emléktárgyakat látni ma is. Híres Alasa kán sírja, melyet nagy tiszteletben tartanak és évente oda. zarándokolnak. Ez a (sár egymaga valóságos múzeuma a ritkaságoknak. A gyermekeket már kicsiny korukban eljegyzik egymásnak. A menyasszonyért vételárat kell fizetni, melyet a vőlegény szülei törlesztenek évi részletekben, mert a fizetendő díj ejég nagy. A családi és közéletben a szokásjog döntő, melyet a törzsnek előkelő vénei, az: „akszakal”-ok (magyar „aggszakáll”?) és „bijak”-ok (bírák!) őriznek. Előbbiek bíraskodnak pörökben, melyek a törzs kebelében támadnak. Az egyes törzsek közötti házi és gazdasági viszályokban a „bijak”-ok tanácsa ítélt. A család feje és teljhatalmú ura az „atyai”, az asszony és gyerekek alárendelt viszonyban vannak vele szemben. A nő kötelessége a gyermekek nevelése, az állatok gondozása, a sátor és gazdaság rendben tartása, A mohamedán vallás megengedi ugyan nekik a többnejúséget, de a kirgiz mégis ritkán vesz több nőt, mert véleménye szerint az az egy nő is igen sokba kerül neki. Egy leány átlagos ára száz darab marha. A férj halála után neje, mint a halott egyszerű hagyatéka, az elhalt férfi legidősebb fiútestvérére száll, de ez a szokás már múlóban van. A kirgizek lakásául nyáron az „új” (oroszul: jurta) sátor szolgál, télen a „ksztau”, melyet az oroszoktól vettek át. Az „új” váza karrókból van összerakva kupola formájára és bőrről van bevonva. A sátor közepén van a tűzhely. A főhely a tűzhely mellett a sátor ajtajával szemben van, mely a vendéget illeti, különben az atyát. A vendég a házigazda védelme alatt áll. A sátorral szoros összefüggésben áll a kirgizek életmódja. Csak ilyen, könnyen szétszedhető lakás mellett folytatható a nomád élet. A „ksztau”-t csak néhány évtized óta használják oly vidékeken, hol a zord éghajlat miatt nem lehet sátorban, lakni télen. Sok helyütt azonban sátorban laknak telén is, csak az oldalait hányják föl füvel, földdel és hóval. A „ksztau”-t erdőkben építik fából és gyepből. Építésére nem nagy gondot fordítanak, mert ez a lakásuk csak ideiglenes, nem is csinóítják föl úgy és nem tartják oly tisztán, mint sátraikat. Télen az állatok számára néhol istállót is építe-

nek, de általában szabadon tanyáznak télen-nyáron, a mi igen ártalmas fejlődésükre. Sok állatjuk el is pusztul a nagy hideg folytán.

A kirgizek ünnepi ruházata bő es vastag felső kabát, tarkán díszítve hímzéssel és ékszerrel. Alatta bőrből készült mellény és nadrág, lábukon csizma. A férfiak télen-nyáron prémsapkát viselnek; az asszonyok nyáron kimecsket és dzsaulukot, télen sapkáit; a leányok mindig sapkát. A menyasszony menyegzői ruhája magas, ferde süvegalakú sapka – szaukeie – arany-ezüst, ékszerekkel és korallgyöngyökkel díszítve, vállukon díszes selyemkendő – a dzsilek. A fiúk a leányokéhoz hasonló ruhát viselnek.

A kirgizok eledele frissen fejt tej, az ajran (főtt sűrű tej) és sajt. (Eremcsik = tehénsajt, kürt = juhsajt.) A kancatejet is isszák és ebből savanyu italt készítenek (kumisz). Főhúseledelük a bányahús. Lóhúst csak ünnepies alkalommal esznek, melyigen jó, mert csak kövér, Jiatal lovat vágnak le és húsát sós vízben főzik meg. A vendégnek a házigazda szel a húsból, először és sajátkezűleg adja szájába. A teát nagyon szeretik és sóval is isszák. Nagyon kedvelik a vendégséget, sokat lakomáznak és ilyenkor hangosak a sátrak az énektől, zenétől, melyhez lassú és gyors-ütemű táncot járnak. Ilyen alkalmakkor a nők is együtt mulatnak a férfiakkal, de különben a sátor egyik elfödött sarkában tartózkodnak.

Mihelyt lelegelték az állatok a füvet, a kirgizek fölszedik sátraikat és más helyre, friss legelőre vándorolnak egész gazdaságukkal együtt. A költözködés tavasszal kezdődik. Amint zöldel a fű, a kirgiz elhagyja téli lakását és a (szabadba vonul. Mindegyik törzs külön és pedig a törzsek között előzetes egyezségben megállapított irányban. Nyári helyekről – dzsailiau – őszi helyekre – kuzeu – és innen téli szállásra térnek. Költözködéskor az indulás napja – ünnepe a törzsnek. Mindenki drága ruhába öltözik, legszebb lovát díszes nyereggel, kantárral fölszereli és úgy ül rá. Málnákat színes takarókkal bevonják és ami gazdaságukban a legszebb, azt közszemlére bocsátják, hadd lássa mindenki, mire büszkék. A karaván élén lovagolnak a törzs legöregebb és legtekintélyesebb férfiai, utánuk a fiatal asszonyok és leányok cifrán felöltözve, szintéri lóháton, majd az idősebb asszonyok a gyermekekkel málhás állatokon, végül a szegények és a háziállatok.

Az oroszok között lakó kirgizek sokat elsajátították az

oroszkok szokásaiból építésben, ruházkodásban és gazdálkodásban és ezek az állandó lakóhellyel is megbarátkoznak” Sőt egyre többen mennek városokba dolgozni gyárakba és vasúthoz. De a kirgizek zöme szabad életet folytat. Szívesen hajlanak a művelődésre és gyermekeiket iskoláztatni kezdik Több városban saját költségükön internátusokat állítottak föl gyermekeik nevelésére. Ilyen van Omszkban is kettő, egyik fiúk, a másik leányok számára. A kirgizek közül már sok tanító, mérnök, ügyvéd, orvos és felcser kerül ki. Saját újságjaik vannak és könyveket is adnak ki.

A kirgizek tág autonómiával bírnak, az oroszoktól való függésük jóformáin csak abból áll, hogy a főnökök törzseik nevében némi adót fizetnek, de egyebekben teljesen szabadok, katonai szolgálatra se kötelesek. A mostani világháborúban akartak ugyan az oroszok közülök is sorozni, de a kirgizek föllázadtak és a kormány csakhamar fölhagyott kísérletével. Mindez természetesen azért van, mert az oroszok nem bírnak a kirgizekkel és kénytelenek velük megaludni. A háború folyamán többször fölkeltek, úgy hogy az orosz kormánynak állandóan nagyszámú kozákságot kellett ott tartania az orosz lakosság védelmére. A kirgizek most valószínűleg teljesen el fognak szakadni Oroszországtól és ezzel új korszaka fog kezdődni ennek az érdekes népnek, mellyel közelebről foglalkoznia érdemes volna, a magyar tudománynak.

Kirgiz mesék és mondák,

I.

A rossz asszony és az ördög.

Mondják, hogy az asszony túljár az ördög eszén is. Akár igaz, akár nem, aligha vonhatja kétségbe valaki, hogy a rossz asszony a legkiállhatatlanabb teremtés a világon és nincs szerencsétlenebb ember annál, akinek a sors ilyen asszonyt adott feleségül. Épen ilyen rossz asszonyról Van szó ebben a mesében, mely nemzedékről-nemzedékre szállott a fiatalok okítására.

1.

Senkisésem emlékszik rá pontosan, mikor, mostanában-vagy réges-régen, de egy békés, jólelkű és okos embernek szörnyen rossz és féltékeny felesége volt. Az asszony állandóan férje sarkában járt, szidta és mindig az ellenkezőjét csinálta annak, amit a férje kívánt. Sokáig kínlódott a jámbor férj, minden erejéből azon iparkodott, hogy kedvében járjon feleségének, de mikor végre is látta, hogy mindez hasztalan, felesége napról-napra kiállhatatlanabb lesz, elhatározta magát az utolsó lépésre. Olyan helyre bujdosik el, ahol nem akadna majd rá és így megszabadul tőle. Azonban mit ér, ha csak egyszerűen elmegy valahová messze? Az asszony csak nyomára talál. Azért hát olyan zugot kell keresnie, ahol senkise talál rá; még a felesége sem. Szerencséjére lakásuk; közelébe óriási szakadék tátongott, amelynek sem a fenéke, sem a túlsó széle nem volt látható. A boldogtalan férj azt gondolta, hogy ezt fogja lakóhelyül választani. Tehát egy napon köteleket kezdett összeszedni, hogy leereszkedjék. De akármilyen titok-

ban is akarta csinálni, észrevette a felesége, hogy a kötelekkel el akar menni hazulról.

– Hát te hová készülődöl? – kérdezte az asszony

– Mennem kell, dolgom van – válaszolt a férj.

– Do-ol-god? ... Majd adok én neked dolgot!.. El akarod kótyavetyélni a köteleket. Nem, ebből semmi sem lesz együtt megüünk – kiabált az asszony.

Mit volt mit tenni, a házastársak együtt indultak el és csakhamar a szakadékhoz értek.

A férj hozzálátott., hogyha kötél végét odakösse valami fához, hogy aztán leereszkedjék.

– Hát te mit csinálsz, te semmáházi.? – pattant föl csodálkozva az asszony.

– A szakadékba akarok lebecsátkozni..

– Miért?

– Nagy kincs hever ott, majd én rátalálok...

– No, akkor majd magam ereszkedem oda le és enyém lesz a kincs...

– Ne... minek törnéd magad! Jobb, ha én találom meg a kincset, te csak várj itt rám...

Ezen sokáig civakodtak a házastársak, végre is a férj volt kénytelen engedni.

Mikor az asszony kezdett lassan leereszkedni, egyszerre csak szerencsés ötlete támadt a férjnek, hogyan válhatnék meg tőle örökre... Hirtelen elvágta a kötelet s aztán megkönnyebbülten és hosszan felsóhajtva, szabadon és boldogan hazaballagott.

2.

Telt-múlt az idő. A nyugalmat és szabadságot élvező férj valahogyan elvetődött a szakadék környékére és arra gondolt, hogy utánanéző, él-e még a felesége. Odament óvatosan a szakadékhoz, hát uramfia, szívettépő jajgatást és nyöszörgést hall a titokzatos mélységből. Szánalom fogta el a férjet és elhatározta, hogy kimentti a szerencsétlent, abban a reményben, hogy a kiállóit szenvedések után csendesebb lesz, z. Szaladt haza. a kötelekért, leeresztette azokat a szakadékba, amikor aztán érezte, hogy a kötél megfeszült, elkezdte kifelé húzni... De ugyancsak elámult, mikor látta, hogy a kötéltre kapaszkodva nem a felesége jő elő, hanem valami utálatos,

ijesztő szörnyeteg, kinek csak egy szeme volt a homlokán. Az volt első gondolata, hogy elvágja a kötelet, hogy a szörnyeteg visszahull!on, de az ágy könyörgött hozzá:

– Jó ember, hosszú századokon! át nyugodtan és boldogan éltem ebben a szakadékban... de most távoznom kell belőle. Nemrégiben valami asszony féle ütött ott tanyát és azóta odavan az életem. Egyre kiabál, veszekedik, gyötörkinoz, szenvedéseimnek se vége, se hossza– Ments meg engem, jó ember, ettől a némbertől, ne vágd el a kötelet...

Gondolkodóba esett a férj és nem vágta el a kötelet, de följebb se húzta.

– Szabadíts meg attól az asszonytól – könyörgött újra a szörnyeteg –, hű szolgád leszek és gazdagsághoz juttatlak ...

A férjnek végre megesett a szíve, amin a csábító ígélet is sokat puhított és kihúzta őt. A szörnyeteg kivergődött, elárasztotta hálával szabadítóját és ezt mondta neki:

– Háromszor lesz alkalmad sok pénzt szerezni segítséggel. Roppant gazdaggá teszlek... de aztán! én is felszabadulok ígéretem alól. Ne várd azt, hogy negyedszer is alkalmad nyíljék gazdagságod növelésére, mert akkor nagy szeren-
esetlenség ér téged...

A szörnyeteg a rossz szellem, maga az ördög volt.

3.

A szörnyeteg megtelepedett megmentője házában és csakhamar hozzálátott, hogy teljesítse ígéletét. Egy napon így szólt szabadítójához:

– Nem messze innen lakik egy dúsgazdag ember, aki-
nek egyetlen lánya van. Semmit se fog sajnálni, ha ennek megmentéséről lesz szó. Elmegyek oda, megszállom a leányt és az őrjöngeni fog, szenvedni, gyötörödni borzasztó kínok között. Atyja elhivatja majd a hírneves aggokat és papokat, de senkise fog segíthetni a betegen. Akkor ajánld föl szolgálata-
dat, hogy meggyógyítod a beteget és kérj akkora jutalmat, amekkorát csak akarsz. Amikor megegyeztél az árban, én meg-
szabadítom a beteget, aki ismét egészséges lesz és te megka-
pod jutalmadat

Így is történt. Néhány nap múlva elterjedt a híre, hogy súlyosan megbetegedett a dúsgazdag ember egyetlen leánya

és hogy a legjobb kuruzslók se tudnak segíteni rajta. Elment tehát oda a mi emberünk, aki kihúzta a szakadékból a szörnyeteget és vállalkozott arra, hogy nagy összeg pénzért meggyógyítja a beteg leányt. Miután megtörtént az egyesség, az szörnyeteg elhagyta a leányt, aki azonnal meggyógyult. Az ördög így figyelmeztette otthon megmentőjét:

– Tartsd jól eszedben, hogy még csak kétszer állok szolgálatodra...

Nemsokára ezután a szörnyeteg egy másik gazdag emberre hívta föl a mi emberünk figyelmét, akinek egyetlen fia volt. Megbetegedett csakugyan az az ifjú is és ugyancsak nagy összeg pénzért meggyógyította őt a szörnyeteg megszabadítója.

– Most már csak egyszer állok szolgálatodra. Ne feledd ezt el s ne követelj tőlem többet, miért különben magad fogsz elpusztulni – mondotta.

Csakhamar hasonló módon megbetegedett egy harmadik igen gazdag ember legkedvesebb felesége. Nagy összeg pénzért ezt is meggyógyította a mi emberünk a szörnyeteg segítségével, aki áramár teljesítvén mind a három ígétét, e szavakkal búcsúzott tőle:

– Teljesítettem ígétemet, mert három alkalmat adtam neked meggazdagodásra. De ezentúl vigyázz magadra és ne jelenj meg ott, ahol én vagyok, mert különben véged van...

4.

Nem sok idő telt el azóta, hogy a szörnyeteg megfizette tartozását az ő szabadítójainak. Egyszer csak elterjedt a steppen az a rémhír, hogy a khannak kedvelt fia s leendő utóda megbetegedett, épen olyan betegségben, mint amilyen volt a három gazdag ember családjában isi. Már eljutott a khán fülébe is annak híre, hogy ezt a betegséget csodálatos sikerrel gyógyítja a mi emberünk, aki oly nagy büvölő, hogy még feleségétől is meg tudott szabadulni. A khán tehát elküldötte csatlósait azzal a paranccsal, hogy haladéktalanul jelenjék meg nála.

A mi csodaorvosunk rémulten hallgatta a hatalmas khán parancsát és volt is miért fájjon a feje, mert ha nem jelenik meg a szigorú parancsra, ez halálát jelentené; ha pedig el-

megy a kánhoz, akkor meg az ördög fogja beváltam rajta szörnyű fenyegetését.

Alapos megfontolás után mégis elment a idnannoz. Alighogy közeledett a palotához, máris hallotta a szörnyeteg szavát:

– Mivel hallottál engem, most csak magadra vess.

A mi jó emberünk megszeppent, habozni kezdett, de egyszerre mentő gondolata támadt s így felelt az ördögnek.

– Csak légy igazságos, barátom; én egyáltalán nem azért jöttem ide, hogy kiűzzelek a betegből, hanem csak figyelmeztetni akartalak arra, hogy az a gonosz asszony, akitől én szabadítottalak meg, kimászott a szakadékból és téged keres.

Megrémült a szörnyeteg, elhagyta tüstént a kán fiát és esze nélkül futásnak eredt, vissza se tekintve, rettegve attól, hogy találkoznia kell a gonosz asszonnyal.

A kán gazdagon megjutalmazta a csudadoktort és hállalkodó szavakkal tetézve bocsátotta őt haza.

*

Ez időtől kezdve azok a szerencsétlen férjek, kiknek rossz feleségük van, egészen nyugodtak lehetnek, hogy még a közelükbe se megy az ördög. De hogy a gyöngéd és kedves asszonyi teremtések hogyan változnak át némberekké, azt még senki sem találta ki és aligha fogja valaha is valaki kitalálni. Úgy látszik, nem tudja ezt meg az ördög, mert különben a saját érdekében is megakadályozna ezt az átalakulást.

Csak a nő tudja ezt a titkot, de ő senkinek sem árulja el.

II.

Illés próféta és Kozur kán.

Kozur kán, ki arról volt híres, hogy reggeltől estig lovagolt vagy kocsizott, este pedig buzgón forgatta az orosz bibliát, egyszer azt a kívánságát adta elő udvarának, hogy szeretné látni Illés prófétát, aki tüzes szekeren hajtott a mennyországba.¹

– Aki nekem alkalmat nyújt rá, hogy elve láthassam a prófétát, ötezer tilfet (tili = kirgiz pénzegység) kap tőlem jutalmul – mondotta a kán.

Az udvar nagyjai hallgattak, senki se merte macára vállalni a lehetetlen parancs teljesítését. Végre egy lerongyolódott koldus lépett elő a tömegeből s anélkül, hogy megmondták volna neki, mit kíván a kán, késznek nyilatkozott teljesíteni a kívánságát. A meglepett kán erre átadta az ígért ötezer tilfet és elbocsátotta, hogy hozza, el neki Illés prófétát.

Sok idő elmúlt, de a koldus nem jelentkezett. Csak annyit halott róla a kán, hogy azóta jólétben él a tőle kapott pénzen. Végre elfogyott a: kán türelme, maga elé hurcoltatta a koldust és követelte tőle, hogy váltsa be ígéretét. A koldus azonban kénytelen, volt beismerni, hogy nem tudja beváltani ígéretét. Erre a kán nyilvánosan a nép előtt ítéletet tartott és megkérdezte főembereit, milyen büntetéssel sújtsa a koldust, aki rászedte őt.

Az első főember így válaszolt:

– Nagy bünt követett el a koldus, mikor becsapta a kánt és ezért kegyetlen halálbüntetést érdemel. Máglyán kell elégetni!

– Teljesen igaz! – szólalt meg egy ismeretlen férfi a tömeg közül.

A másik főember így vélekedett:

– Akit azzal vádolnak, hogy megcsalta a kánt, megérdemli, hogy végezzék ki a kútnak kerekén. Törjék tehát kerékbe!

– Teljesen igaz! – hallatszott az előbbi ismeretlennek hangja.

A harmadik főember így szólt:

– Nézetem szerint meg kell bocsátani a koldusnak. Amikor, te kán, neki adtad a pénzt, tudnod kellett volna, hogy ő úgy se tudja teljesíteni kívánságodat. Illés próféta élve került a mennyországba, ennél fogva a halandók közül, míg a földön élnek, senki se képes őt idehozni. Csak maga az Isten tudná kívánságodat teljesíteni, ha érdemes volna reá.

– Teljesen igaz! – kiáltott újra az ismeretlen férfi a nép közül.

A kán gondolkodóba esett, mégis érdekelni kezdte, miért helyeselte az ismeretlen ember a főberek különböző véleményeinek mindegyikét. Maga elé hívatta tehát a tömegeből az ismeretlen férfit és megkérdezte:

– Miért helyeselted te főembereim különböző véleményeinek mindegyikét?

– Azért mert mindegyik főembered őszintén adta elő

a maga véleményét és a saját módja szerint mindegyiknek igaza volt. Az első főember elődei hetedíziglen pékek voltak és azért ő örökölt ösztöne szerint nem ajánlhatott más büntetést, mint hogy égessék el elevenen a vádlottat. A másik főembered elődei szintén nem kevesebb, mint hetedíziglen kerékgyártók voltak, mi sem természetesebb tehát, hogy ő csak a kerékbetörést ajánlhatta. Harmadik főembered hetedíziglen fölmenő ősei mind igazságos férfiak voltak s így ő is igazságosan nyilvánította véleményét, ámbár lehetséges, hogy velem együtt sokan nem helyeslik ezt a véleményt, – felelte az ismeretlen nyugodtan mosolyogva,

A kán, akit egyre nagyobb csodálatba ejtettek az idegen férfi szavai, végül álmélkodva kérdezte:

– Hogyan ismerheted te az elődöket hetedíziglen?

Csak nem te magad vagy Illés próféta?

– Ez bizony lehetséges... – felelt az ismeretlen férfi.

A következő pillanatban vakítóan ragyogó felhő vette őt körül és nyomtalanul eltűnt . . .

A kán természetesen nem büntette meg a koldust, mert neki köszönhette, hogy mégis teljesedett kívánsága.

III.

A kirgiz megfigyelőképessége.

A kirgiznek elveszett a tevéje. Nagy búsán kereste a pusztában az állatot és eközben találkozott három utassal.

– Nem láttátok tevémet!?

– Látni láttunk nemcsak egyet... Mégis várj csak! – szólt az egyik kirgiz. – Tevéd egyik szemére vak, úgy-e!

– Úgy van.

A másik hozzátette:

– És a hátsó jobb lábára sánta?

– Úgy van.

– És nincsen farka? – kérdezte a másik.

– Úgy van, – mondta a kártvalló gazda. – És ez azt jelenti, hogy ti loptátok el a tevémet. Adjátok rögtön viasza!

Az esett a bíróság elé került, A károsult azzal vádolta a három kirgizt, hogy ők lopták el tevéjét. A kán maga elé hívatta a vádlottakat.

Az első így szólt:

– Én nem loptam el a tevét! De hogy a teve egyik szemére vak, ezt abból következtetem, hogy a fű csak az út egyik oldalán volt leharapva, a másik oldalán érintetlen maradt.

A másik kirgiz így védekezett:

– Hogy a teve sánta, az abból látszott, hogy azon a helyen, hol állott, csak három lábnyom volt. A negyediket, nyilván a fájósat, a levegőben tartotta.

A harmadik kirgiz ezt mondta:

– A tevének nem volt farka. Ezt az utón fekvő trágyából következtetem. A teve, melynek farka van, egészen inas-képp hullatja a trágyát.

A kán fölmentette a vádlottakat, a vádlót azonban alaptalan vádjáért megbüntette.

A szibériai nők.

Hogy hazakerültem a fogságból és most visszagondolok a messze Szibériában átélt, ihol egyhangúan szomorú, majd fenyegető veszedelmekkel viszontagságos esztendőkre, előttem a legkeserűbb emlékekkel teli múlt, emlékezetem legutóbbi három évének gyászkeretes galériájában mégis találok egy aranykeretes bájos képet, melynek visszaidézése a hála és tisztelet érzését éleszti föl szívemben: a szibériai nők iránt, Ne tessék diszkrétül mosolyogni, nyájias olvasó, mert ezekhez az emlékekhez nem fűződik semmiféle kaland vagy más efféle kellemes, de léha élmény. Én csak annak a lovagias kötelességnek teszek! ezúttal eleget, amely eltölt minden művelt embert, aki fogolyként élt Szibériában. Nem is a háború első hónapjaira gondolok, amikor még érdekes újság volt ott is a fogoly és a közönség – túlnyomóan hölgyek – virággal, csemegével, cigarettával és a fogoly füleinek keserű iróniá-ként hangzó Isten hozott-tal fogadták őket, hanem azokra a hosszú évekre, mikor az oroszok egyik csatát a másik után veszítették ellenünk és ezeknek következményeképpen represzáliaiakkal állottak boszút az ártatlan foglyokon. Ekkor építettek csak barakkokat, melyekkel megcsúfolták az embernek szánt hajlék nevét.

A szibériai nők ezekben a nehéz időkben is változatlanul, nemes szívre valló gyöngédséget és emberbaráti érzelmeket tanúsítottak irántuk. Eőleg a leányok! mert az asszonyok terjeik beioiyasa miatt aivan, namar koponyeget toroitottak és megfélemezve csak nemrég mutatott nyájasságukról, legnagyobbbészrt konok ellenségeinkké váltak. Minket okoltak minden bajért, vereségért és szerencsétlenségért, mely a háború miatt érte őket. Amelyik nőnek férje, vagy fia elesett, az engesztelhetetlen uszítóvá lett ellenünk.

De a leányok mindig sajnáltak és segítettek bennünket.

Sokáig nem fogom elfelejteni ezt a velem történt esetet. Szuronyos konvoj kísért fürdőbe. Akkor már nem volt szabad

fogoly tisztnek a gyalogjárón mennie, csak a kocsúton a boáiig érő sárban, ahol a kirgiz kocsisok és hajcsárok teleföcsesentették a megalázottan bandukoló foglyot – a közönség mulatságára. A kísérő ör úgy segített magán, ha nem volt kedve dagasztani a latyakban, hogy ő fönt ment a száraz gyalogjárón, a tisztnek pedig előtte, de lent a kocsúton kellett haladnia. De az én konvojom jámbor orosz volt, aki megengedte, hogy vele együtt mehessek a gyalogjárón. A város kellő közepén jártunk, amikor ránk kiáltott egy szembejövö orosz tiszt:

– Mars le!

A közönség megbotráncozott ekkora gorombaságon. De nekem le kellett szállanom a vastag sárba.

Néhány fiatal orosz úrileány haladt előttem. Mikor látták, hogy a tiszt lekergetett a járdáról, szégyenkezve elpirultak és szánakozva néztek rám. Majd egyet gondolva, ök is lejöttek a kocsútra és nemi sajnálva finom ruhájukat, néhány lépésnyire tőlem mentek a sárban. Becsületes szívük így adott elégtételt nekem. Gimnazista leányok voltak. Mikor elváltunk, tört németiséggel szóltak felém:

– Nicht verurteilen wegen diese Grobheit die alle Küssen. Wir nicht so denken.

Tisztelettel köszöntem a lovagias leányoknak.

1917-ben már egyáltalában nem volt szabad vásárolnunk semmiféle élelmiszert a boltokban. Ha mégis bementünk szerencsét próbálni, mert uzsoraáron adott némelyik kereskedö, mikor már kimérték és kifizették az árut, akkor kiáltott közbe az otromba konvoj:

– Nyilza! . . . Nem szabad!

Ilyen kirivó esetekben az orosz leányok segítettek rajtunk. Megvették ök a kívánt élelmiszert és föltűnés nélkül mellénk férközve, ügyesen köpönyegünk alá lopták. Sokszor zavarba hoztak bennünket, mert nem fogadták el a cikkek árát és mi nem tudtuk, hová küldjük el nekik.

Volt egy drogéria, mely állandóan zsúfolva volt vásárló úri nőekkel. Ide mentünk be fogkefét, vagy szappant venni, ha tulajdonképpen cukorra, vajra, sonkára vagy, efféle jó falatra vásott a fogunk. Megkértük valamelyik leányt, vagy megelőzve bennünket, ö kérdezte meg bájosan mosolyogva, hogy mi kellene és mindjárt készséggel elsietett. Nemsokára hozta a csomagot és kijátszva az orosz katona figyelmét, becsempészte bö zsebünkbe.

Kedves leányismerőseink később anyyira szíveseik voltak, hogy ha elfogyott az elemőzsiánk, csak írtunk nekik és ők beszerezték nekünk mindent. Az árut aztán elhelyezték a kijelölt üzletben. Volt egy német papírkereskedés Omszk-ban, az lett a mi élelmiszer-börzénk. Bementünk írószert venni, azt szabad volt és az orosz őr csak meresztette a szemét, hogy mire kell nekünk annyi papiros!! Nem tudta az együgyű ember, hogy a beavatott kereskedő együvé csomagolta az írószert a számunkra ott már előbb elhelyezett harapnivalóval. De sokszor áldottuk ezeket a kedves és találékony leányokat!

A kórházakban éhen halhattunk volna a hatóság és az orvosok felől. Itt is a leányok voltak a mi mentő angyalaink. Megvesztegették az öröket, csak hogy bejuthassanak hozzánk. Hoztak fehérneműt, élelmet, nyalánkságot, cigarettát és mind ezért nem akartak pénzt elfogadni.

És még írhatnék oldalszámra ilyen adatokat.

El kell azonban árulnom végre, amire valószínűleg gyanakszik néhány olvasóm, hogy volt szerelmi romantika is a fogságban, sőt sok tiszt meg is nősült és Szibériáiban született új magyar honpolgárokkal fog hazajönni.

Még csak valamit a szibériai – városi és középosztálybeli – nők jellemzésére.

A nők általában középtermetűek vagy, kicsinyek. Sok köztük a feltűnően szép – de valamennyi igen kedves. Barnák vagy szőkék, fekete hajú orosz nőt nem is láttam. Nagyon bájos, pikáns arcuk van, csak koráni hervadnak. Felsőtestük gyöngye növésű, csipőben szélesek, legnagyobb szépségük a – lábuk. Minden úri nőnek pici lábai van. Igen korán, úgyszólván még fejletlen korban mfänn'eik férjhez.

Az öltözködésben választékosak és jó ízlést mutatnak. Minden úri nő legújabb párisi divat szerint öltözködik. Valószínűleg hamarabb érkezik meg oda a divat, mint a posta. Különös: fényűzést fejtenek ki – a lábkultusszal. Valamivel térdén alul érő szoknyát viselnek, aztán jön a mindig pompás és drága selyemharisnya és végül a piskótalábon ragyogó finom lakktopánka, sokszor ezüstcsattal. A legcsikorgóbb – -45 fok – hidegben is áttört harisnyát és könnyű cipőt viselnek. Sok, de valódi francia illatszert használnak – és nemcsak ruháikat, de harisnyájukat és cipőiket is illatosítják. Talán sehol se fogy el annyi szépítőszert, mint orosz földön. Minden utcában van legalább egy drogéria és abban főleg kozmetikai szereket árulnak. Be ezeknek a jobbára kendőzött arcú nők-

nek, hamisság nélkül való jó szívük, aranyos kedvük és becsületes, gavalléros gondolkozásuk van.

Ami kulturális állapotukat illeti, az egészen egyedülálló a földön. Minden szibériai polgárleány végez legalább gimnáziumot. Nem csoda tehát, hogy sokkal több a gimnázium a leányok, mint a fiuk részére. A 140.000 lakosú Omszkban tizennégy leánygimnázium van, de fiuk számára csak kettő. De azért ne higgye senki, hogy azért tanulnak a leányok, mert abból akarnak megélni. A kultúráért tanulnak. És valóság, hogy Szibéria fejlődése a nők kultúrájára van alapítva. Minden orosz polgárleánynak van általános műveltsége, beszél két-három nyelvet, zongorázik, esetleg fest vagy énekel is. Művészi érzékük rendkívül fogékony. Ügyes és elmés csevegők. Társadalmi helyzetük még sem felel meg a férfiakénál felsőbb műveltségüknek. A legtöbb orosz férfi feleségét még ma is luxustárgynak tekinti, akinek az a hivatása, hogy mulattassa férjét. Tehát nem kell dolgoznia, de beleszólása sincsen a családi ügyekbe, amelyekben: a férj a teljes hatalmú úr. Sokszor bántóan kirí és szánalmat keltő, hogy faragatlan, tudatlan orosz férj mellett kell végigtengtetnie életét az európai műveltségű, jobb sorsra és különb élettársra érdemes nőnek. De ott a házasságokat a szülők kötik és nem a házastársak – és főleg anyagi nézőpontok irányadók.

Hazatérés szibériai hadifogságból.

I. Indulás Omszkból.

1918 május 24-én délelőtt 11-kor hagytuk el a tiszti fogolytábor. És ez a nap éppen péntekre esett, amit azért hangsúlyozzuk, mert a 'hozzáfűzött babona ezúttal bevált. Harminchatan voltunk szerencsés választottak; a tisztikarból, akik mindenféle csalafintaság és vesztegetési révén; belekerültünk az invalidusok transzportjába.

Indulásunkj napján szibériai felfogás szerint szép meleg idő volt, mert a nap perzselően sütött és a steppe felől fúvó forró szél csípős homokkal csiklandozta, arcunkat. Lelki állapotunk a lelkesült öröm képzelhető legmagasabb fokára hágott, hogy 2-4 évi keserves fogság után – végre mehetünk haza. Mióta élünk, így még nem örültünk. Annyira, hogy örömünket nemi volt képes egy fokkal se lejebb szállítani a vörös gárdisták minden körmönfont komiszkodása, hogy minél inkább megzaklassanak az utolsó percekben!. Mert bár mi tisztak, legkevesbbé sem voltunk „kívánatos elem” a hadifogságban az ő szempontjukból, mégis dühösek voltak ránk, hogy kisiklunk körmeik közül. Az ő szeretetreméltóságucnak köszönhetjük, hogy indulásunk csak a táborból eltartott reggeli fél 8-tól déli 11 órájig! Elhagyom azoknak a gonosz trükköknek felsorolását, amikkel bosszantott minket a
... ..
célom a részvételtetés, annál kevésbbé a neveltséges beállítás.

Végre elüvöltötte magát a komiszár, aki legjobb esetben marhapásztor volt a steppén:

– Pocsetiri!

Ez annyit jelent, hogy „négyesével fölállani.” Aztán egy még vadabb ordítással elkergette közelünkbe a búcsúzni akaró bajtársakat.

A kapu előtt állottunk tehát négyesével, várva, mikor nyílik meg előttünk az a rozzant deszkákból összetakolt, roz-

dás vasalásra kapu, amely szemeink előtt most a szabadság, a mennyország fényes aranykapuja. Mögöttünk sorakoznak a bérkocsik, rajtuk 3-4 zöldre festett, feketepántos tatarláda, melyekbe sebtében behánytuk azt a hitvány holmit, amit még meghagytak nekünk a pünkösdi rablaskor. Csak kezünkkel integethettünk búcsút az otthagzott bajtársaknak. Láttuk szemükben a végtelen szomorúságot, hogy ők még ott maradnak és ki tudja, mikor térhetnek haza.

Most már csakugyan kinyílhatott volna a kapu, de a tipikusan gazfickó-ábrázatú komizár gyanúsán kezdte vakarni tarkóját, ördögi mosolyra torzult mosdatlan képe és kajánul röhögte:

– Fölnyitni a ládákat!

Ó egek, hát meddig fog szemtelenkedni velünk a szabad orosz köztársaság eme nagytekántetű hivatalnoka?! . . .

Fölnyitottuk tehát ládáinkat és apatikuisan néztük, hogy turkálnak néhány darab fehérneműnk között a piszkoskezü vörös gárdista pribékek. Megvetéssel néztek végig rajtunk, hogy nem volt már semmink sem, amit érdemes lett volna élrabolniok.

Most nyílni fog a kapu – gondoltuk.

Be nem... A nagy örömben elfeledtük, hogy „Szi-csász” országban vagyunk, hol a „rögtön” szó orosz bevallás szerint három órát, hetet, hónapot, esztendőt . . . sőt esetleg sohát jelent.

Fölhangzott ismét a hadifoglyok előtt oly feledhetetlen emlékü kedves szó:

– Povierka! ...

Számlálás... Jámbor európai, ha te tudnád, mit jelent ez a bűvös erejű szó ebben a rettenetes birodalomban! Ebben a kicsi, zengzetes szóban rejlik minden hatalom titka, mely előtt megnyílnak még a hét lakattal zárt kincses ládák is... Ez a kicsi szó foglalja magában az orosz, állami közigazgatás kvintesszenciáját! Aki ehhez ért, abból legalább is generalis lesz . . . Csak az a baj, hogy kevesen értenek hozzá.

Hozzáfogtak tehát kisdéd csapatunk összámlálásához, reggel óta talán huszadszor.

– Raz, dva, tri . . . –

A komizár végezte ezt a főbenjáró funkciót, előbb balról jobbra, aztán jobbról balra. Mindig más szám jött ki. A tizedik próbánál kijelentette, hogy rosszul állunk, tehát újból állít minket és újból kezdi a számlálást . . . csak az az eredmény! Néhányan elmosolyodtak közöttünk, akik értettek

oroszul, mert észrevették, hogy a komiszár úr nem tud 30-ig számlálni.

Végre, mikor már vagy harmincadszor elvétette a számlálást, elégedetten kijelentette:

– Harasó!

Jól van . . . most mehetünk. És kinyílt a kapu. Sohse fogom elfeledni azt a pillanatot, mikor kiléptünk rajta és elhagytuk hároméves szenvedésünk helyét. Még a port is leráztuk csizmáinkról. És mentünk vígan, könnyedén, porosz-kálva a bokáig érő homokban, utánunk sorjában a bérkocsik. Jót nevtünk azon, hogy ládáink bársonyüléses kocsin utaznak az állomásra, mi pedig gyalogolunk. Ez a komikus kontraszt is eléggé jellemzi asz ottani viszonyokat. Az úr hozhat bérkocsit, de csak a kofferje számára!

Körülbelül három kilométert gyalogoltunk az állomásig. Utunk kiaszott réten át vezetett; csak itt-ott láttunk egy roskatag viskót a távolban és néhány borzasszörű legelesző marhát. Mindenfelé pusztulás és elhagyatottság! Egy bedőlt oldalú kútba majd beleesett a szomszédom. A nap most állott delelőjén és oly forrón tűzött, hogy a verejték cseppekben hullott le sapkáink; ellenzójéről. De azért dalolni tudtunk volna kimondhatatlan örömmünkben. Nem is kísérték szuronyos örök. csak az élén haladt az egészségügyi komiszár, egy hallgatag legény. Tudtuk róla, hogy magyar fiu és titokban a mi emberünk. Csak azért lett vörös gárdistává, majd komiszárrá, hogy hasznunkra lehessen. Állítólag a mi parancsnokunk beleegyezésével cselekedett így. De mióta megkezdődött a tisztek kicserélése és éppen az ő megbízói tértek haza a legelsők között, azóta folyton ott borongott szemében az aggodalom, fogják-e otthon majd méltányolni az ő szerepét és nem: fogják-e megvádolni árulással? A bíraskodás nem a mi feladatunk, de tartozunk annak beismerésével, hogy csakis az ő befolyása és titkos segítsége által térhettünk haza mi, kilencen, magyarok.

Jó félóra multán megérkeztünk az állomásra. Otromba nagy épület ez, melynek faláról levált minden vakolat. A körülötte álló fákon most fakadoznak a rügyek. A múlt héten még fagyott kegyetlenül, most meg már kánikulai meleg van. Ilyen bolond tartomány ez! A télből átmenet nélkül beugrunk a nyárba.

Az állomáson vigyorogva tartották markukat a maszatos izvoscsikok, hogy fizessünk minden láda után 10 rubelt, vagyis minden kocsisnak négy láda után 40 rubelt. A német

bajtársak rettenetesen donnerwettereztek, de végre is fizetni kellett.

A szanitárius vonat már készen állott a síneken. Elég csinos, fehérre festett vörös-keresztes kocsikból volt összerakva. Az orosz vracs (orvos) és tizenöt orosz ruhás, de gyanúsán cselák és polyák képű szanitéc már vártak minket, A magyar komiszár átadott minket a vracsnak számszerint s aztán elbúcsúzott tőlünk. Egyszerre fátyolos lett a nézése, de erőt vett magán.

– Nincs a tiszt urak között vasmegyei? – kérdezte. Akadt kettő is.

– Írjanak az apámnak, az isten megáldja érte. Egyetlen fia vagyok . . . 1914 óta vár haza . . . –

Felírtuk apja címét és megígértük neki, hogy hírt adunk apjának.

– Délután: háromkor indul az urak vonatja. Szerencsés utat kívánok . . . Üdvözlöm a hazát . . .

Aztán megindult vissza egyedül, lehorgasztott fővel.

Az orosz orvos rokonszenves arcú, fiatal, szőke férfi volt, aki szintén biztatott, hogy nemsokára indulunk és két hét múlva Petrogradba érünk. Boldogan elhittük neki, de legelőbb is enni szerettünk volna. Mivel azonban nem volt mit, elkezdtünk bámészkodni. Volt is mit. Egyszeribe körénk gyülekezett az invalidus legénység, mely már előbb oda érkezett. Lehetek hatszázan, közöttük sokan magyarok. Ők még inkább bámultak rajtunk, lefokozott, kirabolt, a régi nyalkaságból kiesett tisztteken! Mindegyik panaszkodott, hogy mennyit kellett szenvednie, de még több szóval sajnálkozott, hogy mire jutottunk mi. Még vigasztaltak is.

– Nem tesz az semmit . . . Előttünk csak tiszturak maradnak . . . És most megyünk haza, jóra fordul minden.

Megindult a kölcsönös kérdezősködés; de csakhamar az evésre terelődött a beszéd sora, A derék fiúk kerítettek vajat és kenyeret, sőt elég olcsó pénzen maguk gyártotta cigarettát is leveles dohányból. Erős volt, mint a paprika, de kitűnő szer az éhség ellen.

Most már föl is szállhatnánk a vonatra, gondoltuk mindnyájan. A legidősebb tiszt érdeklődni kezdett a vracsnál, hogy mikor indulunk. A vracs sűrűn csóválta fejét, vonogatta vállát és nem mert egyenesen szemünkbe nézni.

– Egy kis baj történt . . . Az egyik kocsinak kigyuladt a tengelye. Ezt most előbb meg kell javítani . . .

– Csinálják már? – türelmetlenkedtünk.

– Most tolják be a javító műhelybe.

Nagyon lehangolt az eset mindnyájunkat.

– Akkor várhatniuk három napig is, míg elkészülnek vele, – mondta ki egyikünk valamennyiünk aggodalmát.

A vracs azzal próbált vigasztalni minket, hogy azért az éjjel már benn alhatunk a vagonokban. Keserűn mosolyogtunk gyerekes beszédén, mert sejtettük, hogy valami huncutság lappang a váratlanul közbejött akadály mögött.

Eközben megérkezett az omszki dán vörös-keresztes megbízott felügyelete alatt dolgozó magyar-osztrák sütődéből a kenyér számunkra. Ez látja el a fogoly-transzportokat kenyérral, kétszersülttel. Jó keményre száradt kenyeret kaptunk, hogy a bicskánk majd beletörött, miikor megvágtuk.

– Mikorra ezt megrágjuk, haza is érünk, – jegyezte meg egy öreg tiszt.

De a kenyér keménységénél is nagyobb baj volt az, hogy a dán velünk megfizettette a fuvart, amire ráment majd minden pénzünk.

Az álldogálástól már fájt a lábunk, ezért leültünk és találgatni kezdtük, hogy mikor lesz készen a maródi-vaggon. Néhányan állandó hírszerző járőrszolgálatot teljesítettek és futkostak állomásfőnökhöz, onnan mozdonyvezetőhöz, majd a műhelybe s hozták a legtarkább jelentéseket. Délután ötkor hirtelen zápor kerekedett, amitől bőrig áztunk és annyira lehűlt a levegő, hogy dideregni kezdtünk. Még mindig nem volt szabad beszállanunk a kocsikba, tehát alájuk kuporodtunk.

Itt mellém tolakodott egy nyurga termetű, vöröshajú, szeplős arcú, csirkefogó nézésű szanitéc. Volt ilyen több is a vonaton, mind saját katonáink, de most orosz szolgálatban állottak. így kezdte beszédét:

– Úgy-e, az úr is zsidó?

Nagyon meg voltam hatva.

–. Honnan gondolja!

A galíciai gyanakodva nézett rám.

– Mert láttam a vracs listáján, hogy budapesti ...

Roppant mulattatott a galíciai következtetése.

– Nem találta el. De térjünk a dologra, mert sejttem, hogy maga nem erről akar velem beszélni . . .

Bátorításomra elmondta a galíciai, hogy, ő lebergi ke-

reskedő és hosszadalmasan, zavarosan sopánkodott sorsa fölött. Alig ügyeltem zsargon beszédére és végre is boszúsan rászóltam, hogy mondja el röviden, világosan, mi a baja, mert nem értem egy szavát se. Erre még mindig kertelve kivallotta, hogy fél hazajönni.

– Miért?

A galíciai sápadt ajakkal felelt:

– Mert azt mondják, hogy otthon mind felakasztják azokat, akik vörös gárdisták lettek a fogságban . . .

– Hát maga vörös gárdista!

Hosszú litániát mesélt nekem arról, hogy őt éheztetéssel és veréssel kényszerítették, hogy belépjen a gárdába . . . Ő ártatlan, híven harcolt hazájáért és császáráért, meg is sebesült... sohse lássa a feleségét, meg a gyerekeit, ha ez nem igaz . . .

Már a fronton tapasztaltam hogy ha a galíciai felesége és gyermekei emlegetésével esküdzik, akkor bizonyosan nincs neki se egyikből, se másikból, – de az még bizonyosabb, hogy merő hazugság, amit így bizonyít. Tehát végét szakítottam áradozó lamentációjának.

– Ha maga vörös gárdista lett, akkor lázadást és hazaárulást követett el, amiért felelősségre fogják otthon, vonni. Magárnak kell tudnia legjobban, mit hozhat föl védelmére.

Ezzel faképnél hagytam. Néhány hét múlva kisült róla, hogy cégéres vörös gárdista agitátor, aki haza akart jönni szanitéc áruhában, hogy itthon tovább hintse a konkolyt. Orsán azonban lefogta a katonai rendőrség. Később majd lesz még szó róla.

Eközben beesteledett s mi már igen fáradtak és álmosak voltunk. Most végre megengedte az orosz orvos, hogy beszálljunk a kocsikba. Szemre egészen csinos kocsik voltak, kétoldalt sorakozó sodronyágyakkal. Csak egy öreg hibájuk volt, hogy nem volt elegendő hely bennük számunkra, Két embernek kellett egy ágyban aludnia. Mind a harminchaton egy kocsiba kerültünk. A legénységnek még ennyi hely sem jutott, az ő kocsijaikban hárman szorongtak egy ember helyén. Nagyon el voltunk keseredve, de nem a kényelmetlen elhelyezés miatt, hanem mert elmúlt a nap a nélkül, hogy elindultunk volna.

– Ne búsuljatok, – vigasztalt egy öreg népfölkelő tiszt – pénteki napon nem tanácsos útra kelni.

Ebben megnyugodtunk és néhány perc múlva aludt az egész társaság.

*

* *

Május 25. Törődött testtel ébredtünk. Az éjjel csúnya szeles, hideg idő támadt, még hó is esett. „Mindenki duzzogott ágytársára, mert annyira hánykolódott alvás közben, hogy majd összetörte szomszédja bordáit. Mivel ezt mindenki joggal mondhatta társáról, végre is neveltünk rajta. Mikor ki akartunk szállani, reggeli toalettet csinálni, észrevettük, hogy le vannak zárva az ajtók.

– Mi ezt . . . Nyissák ki! – zajongtunk.

Az elősiető szanitéc jelentette, hogy nem: szabad senki-nek sem elhagyni a kocsit. Az éjjel két vonat érkezett s ezek most mellettünk állanak a síneken. Csak nézzünk; ki, de óvatosan és mindjárt meg fogunk érteni mindent. Csakugyan, az egyik oldalon egy; szintén invalidusokkal megrakott vonat vesztegelt. Utasai a novonikolajevszki szláv táborból jöttek. Meg se kíséreltük a közlekedést velük; mert nagyon idegenül néztek ránk. A másik oldalon egy irgalmatlanul hosszú, fegyveres katonákkal telezsúfolt hadivonat nyúlt végig. A nyitott, vagonokban ágyuk, gépfegyverek, lőszeres kocsik és egyéb hadi felszerelések. A katonák sötét gyűlölettel nézegettek minket.

– Kik ezek? Honnan jöttek? – kérdeztük a szanitécet.
|A polyák szanitéc félénken és halkán felelt:

– A cseh-tótok . . . Keletről jöttek . . .

Hát ezek azok a hírhedt árulok és rablólovagok, Giskra martalócainak méltó utódai! Kíváncsian mustráltuk őket. Számra lehetek másfélezren. Pompásan felszerelt csapat volt. Az ágyuk és gépfegyverek vadonatúj gyártmányok. Élelmiszert is bőven hoztak magúikkal. Az egyik vagonban sóvár szemek fölfedezték a ládászámra felhalmozott fehér kockacukrot. Szerettük volna közelebbről megfigyelni őket, de be voltunk zárva.

Boszúsan végeztük a reggeli toalettet a kocsiban, úgy ahogy lehetett. Aztán reggeliztünk pocsolyaszínű vízből készített teát és egy darab kenyeret. Ennek végeztével elküldöttük a szanitécet az orvosért. Az orvos udvariasan magyarázgatta intézkedését:

– Én csak az urak érdekében zárattam le a kocsikat, míg itt tartózkodnak a csehek. Ha kiszállanak a vagonból, nem állok jól semmiért se . . .

Tanakodni kezdtünk, egyikünk fején találta a azöget e megjegyrásával:

– Indíttassa el a vonatot. Hagyjuk itt a rokkant vagont. Ne adjunk alkalmat és időt a cseheknek, hogy belénk kössenek.

Az orvos zavarba jött.

– Az nem lehet. Nekem úgy kell átadnom a vonatot Petrogradban, ahogyan átvettem.

– Mikor lesz készen a sérült kocsí?

Az orvos némi gondolkodás után felelt:

– Ma szombat van és csak délig dolgoznak a munkások. Holnap pedig vasárnap, hat csak hétfőn fognak a javításhoz – füllentették.

Megnyúlt az ábrázatnkn.

– Mikor indulhatunk? – sürgettük.

– Hétfőn este ... – ötölt-hatolt az orvos.

Oly bizonytalan volt a hangja, hogy megértettük, maga sem tudja biztosan. Tovább tanácskoztunk és elhatároztuk, hogy megvesztegetjük, ha kell, az állomásfőnököt, a munkásokat, a mozdonyvezetőt, csak indítsák el mielőbb a vonatot. Az orvos maga is felbuzdult és majd elárulta magát.

– Legyenek meggyőződve az urak, hogy nekem sokkal nagyobb érdekeim; hogy mielőbb megérkezzünk Petrográdba ...

Elsietett, félve, hogy még többet kiszalajt a száján. Mi pedig azzal végeztük tanácskozásunkat, hogy kiszállunk a kocsiból, de óvatosak leszünk és figyelmeztetjük a legénységet is.

Akkor érkezett meg egy újabb cseh-tót csapat, de ezek gyalog jöttek. Vonatjuk valahol messze a nyílt pályáin állott Harci dalt énekelve vonultak a város felé. Jól megtermett, erős legények voltak, kékes színű vászon egyenruhába öltözve. Századokba osztva meneteltek egy-egy francia tiszta vezetése alatt, aki aprózva szedegette lábait, mert nem tudott lépést tartani velük. A francia tisztek ránk se néztek, de a cseh legények gyűlölködő pillantásokat vetettek felénk. Némelyik nem is állta meg haragos kifakadás nélkül.

– Ha végeztünk a városban azokkal, majd rátok kerül a sor, – fenyegetődztek.

Összenéztünk. Mit akarnak ezek velünk? Hírszerző járőreink szétfutottak és nemsokára vissza is jött az egyik, hírekkel megrakodva.

– A csehek keletről jöttek és keresztül akarják vágni

magukat Archangelszk felé. De a vörös gárdisták föltartóztatták őket és követelik tőlük, hogy adják át fegyvereiket. A csehek megtagadták a követelést és most harcra készülnek. Alig értettük meg az első hírt, már jött a másik:

– Omszktól Cseljabinszikiig a csehek hatalmában van a vasúti vonal... A töltés mentén rajvonalba fejlődve közelednek egymás ellen a csehek és vörös gárdisták. A gépfegyvereket már fölállították, most viszik az ágyukat ...

Mind a két hír nagyon fölizgatott minket, de első pillanatban nem is gondoltunk arra, hogy milyen veszedelmes helyzetben forgunk. Nem unatkoztunk már, sőt a fiatalabbak egyenesen el akartak rohanni, hogy közelebről láthassanak mindent. Tárgyalni kezdtük a lehetőséget, mert ismertük körülbelül mind a két ellenfél erejét. Egészen belemelegedtünk az esélyek megvitatásába, mintha csak a fronton lettünk volna.

Eldördült az első ágyúlövés, aztán a második, harmadik sa többi . . . Majd ropogni kezdtek a puskák és kattogtak a gépfegyverek... A mellettünk álló novo-nikolajevszki vonatból eddig is csak az orrát dugta ki néhány kíváncsi ember, most azt is behúzták ijedten . . . Észre se vettük, hogy rohan az idő és lassanként alkonyodik. Megérkezett az első sebesült-szállítmány, három vagon tele cseh sebesülttel... és utána a helyzet-jelentés a mi járőreink részéről:

– A vörösgárdisták viaszszórították a cseheket. A harc szűnőben a fokozódó sötétség miatt . . .

Mi is beszálltunk hát a kocsiba és vacsorázni akartunk, de meg kellett elégednünk egy darab kenyérrel, mert a tea ihatatlan volt. Éhesen és dühösen lefeküdtünk. Egyikünk se törődött többé se csehekkal, se vörös gárdistákkal... Csak volna egy darab jó falat, erről ábrándoztunk, míg elaludtunk.

Május 26. Nagyon rosszul aludtunk és kedvetlenül ébredtünk. Az éjjel hó esett, de reggelre kiderült. Első dolgunk volt kinézni az ablakon, hogy mi újság a külvilágban. Álmélkodva láttuk, hogy a csehek vonata már nincs mellettünk, a nikolajevszki invalidus-vonat ellenben lomhán és élettelenül nyújtózkodik a síneken, mint egy óriási szürke hernyó.

Járőreink kiszálltak híreket szerezni, mi pedig behívtuk a szanitécet.

– Mi újság?

A polyák hülyén vigyorgott:

– A maródi-kocsit most vitték próbaútra, de megint kigyulladt a tengelye.

Tehetetlen dühünkben sűrűn emlegettük az istennyilát, hogy csapna belé csehbe, vörös gárdistáiba és abba az átkozott vagonba. Bejött az orvos is, akinek leolvastuk az arcáról, hogy ő se aludt jól.

– Meg ma elindulunk – biztatott bennünket.

Már nem hittünk neki, mert folyton ellenmondásokba keveredett. Mindjárt ki is adta a rendeletet, hogy kapcsolják a vonat végére a sérült kocsit úgy, ahogy van. Majd kijavíttatja útközben valahol.

Megjöttek hírszerzőink is.

– Az állomásán nyolc vagon sebesült cseh fekszik. A csapatok visszavanultak néhány kilométernyire a várostól, erősítéseket várnak . . .

Nemsokára futva jött egy elkésett hírszerzőnk.

– A csehek el akarják venni vonatunkat, mert nem bírják elhelyezni sebesültjeiket . . .

Az orvos megjijedt, mi is nemkülönben. Azonnal intézkedett, hogy rakják föl a vonatra az élelmiszereket és a légénység is helyezkedjék el véglegesen a kocsikban. Amint készen leszünk, indulunk. Mi is segítettünk a munkában; hogy mielőbb elkészüljünk. Égett a munka a kezek alatt. Hánytuk fel a nyírfahasábokat a szerelvényre (mert Szibériában, sőt európai Oroszországban is ezzel fűtik a mozdonyokat) és a podgyász, élelmiszer is gyorsan föl volt rakva.

A végleges berendezkedés sokkal tovább tartott, mint gondoltuk. Különösen a kenyérre kellett sokáig várnunk, mert a dán megbízott ismét nem adott fuvart és órákba telt, míg keríthettünk. A hosszadalmas várakozás közben folyton az a veszedelem fenyegetett, hogy csakugyan elveszik vonatunkat. Elmúlt már dél, sőt alkonyodni kezdett. Ha a csehek beváltják fenyegetésüket, csak két lehetőség áll előttünk: vagy visszaszökünk a táborba, vagy a csehek ejtenek fogásba! Mi a harmadikat választottuk: megszökünk a csehek elől és megyünk haza – ha kell, gyalog . . .

Este 9-kor jött a hír, hogy ki kell szállanunk a vonatból. Mindjárt megérkezett hozzá a magyarázat is:

– A csehek aláaknázták az Irtis-hidat, nem lehet rajta átmenni, mert a levegőbe röpülnénk . . .

– Örültség! Nem igaz! – kiáltoztuk. – Ezzel maguk előtt vágnák el a hidat.

Elszántan körülvettük: az orvost.

– Indíttassa el azonnal a vonatot! . . . Ha a mozdony-

vezető nem mer velünk jönni; maradjon itt. Van köztünk gépészmérnök, aki tud bánni a mozdonyal.

Izgatott kapacitálás körött telt az idő és beállott az éjszaka. Ekkor végre, miikor már síri csönd feküdt az egész szibériai határra, a szelíd hold fehér fénnel öntött el mindenit és mi lemondással egyenkint visszahúzódtunk a kocsinkba ... alig érezhetően gurulni kezdett vonatunk. Meglepődve fölugrottunk ágyainkról, hogy meggyőződjünk, igaz-e? . . . Csakugyan gurultunk, de oly lassan és óvatosan, mintha a vaskerekek pamutba lettek volna göngyölve. . . Elértük az Irtis hídját. Széles ezüsttükör, rajta a beláthatatlan hosszú oszlopos híd . . . Vonatunk tapogatózva gördült rá . . . Nem szóltunk egy szót se, csak néztük merevem az Irtis óriási fehér tükrét . . .

Az a két perc, míg átértünk a túlsó partra, egy órának rémlett előttünk. Akkor már láttuk alattunk a szárazföldet, megkönnyebbülve föllélegzettünk. A mozdony is egy nagyot hördült, aztán gyorsabban kezdett lihegni és robogott velünk gyorsan észak felé – el ettől az átkozott helytől!

II. Útban Petrográd felé.

Azt hittük, túl vagyunk minden veszedelmen, hogy sikerült az éj leple alatt észrevétlenül kisiklanunk az omszki pályaudvarból a csehek körmei közül. De örömünk korai volt. Mivel a szibériai vasútvonal Omszktól Szamaráig a csehek hatalmában volt, ennél fogva kerülő utat kellett tennünk Tyumen felé, mely 500 versztnyire fekszik északra Omszktól. Feltűnően érezhető volt a temperatúrán, hogy északra megyünk, mert erősen fáztunk. Csupa hóval borított és jégcsapokkal fürtözött vonatokkal találkoztunk, melyeknek utasai nagy szemeket meresztettek a vöröskeresztes szürke vonatra.

Május 27-én d. u. 2 órakor Isim-en keresztül megérkeztünk Tyumenbe. Itt sokáig vesztegeltünk, mert feltartóztatták vonatunkat. Az a hír járt szájról-szájra, hogy a városban véres utcai harc folyik a cseh-tótok és vörös gárdisták között. Egy vonatnak se volt szabad tovább mennie, nekünk pedig szigorúan megtiltották, hogy kiszálljunk a kocsiból. Egyszerűen bezártak. Ma megismerkedtünk az orosz szanitárius vonat konyhájával is, az Isten akárhová tegye. Ebédre adtak egy tányér „scsi”-t, azaz káposztalevest, melynek csak színén

úszkált egy-két darabka Maggi-focoka nagyságú füstölthús-szelet és egy merőkanállal csiriziszagú és színű kását. De oly kiéhezettek voltunk, hogy ezeket is megettük mohó étvággal, sőt éhesek is maradtunk. Kenyeret kaptunk egy napra háromnegyed fontot, mely oly kemény volt, mint az aszfalt. Reggelire és vacsorára kijárt egy vödör „csaja”, zavaros színű forró víz, cukor nélkül. Élelmezésünk mindvégig ilyen volt, csak a kása színében jelentkezett némi változatosság. Első napon ugyanis fehér kását tálaltak, a másodikon szürkét, harmadikon lilaszínűt és ettől fogva mindig ebben a sorrendben.

Ebéd után, hogy még kellemesebben sziesztázhassunk, átköltöztetett a vonatparancsnok valamennyiünket egy harmadosztályú kocsiba, éppen abba, mely állítólag „tengelygyulladás”-ban szenvedett – és a legénységet az elsőosztályú kocsikba. Így követelte ezt a bolsevik demokrácia etikettje. Új lakásunk emeletes priccsekkel berendezett és ujjnyi vastag pizsokkal kárpitozott vagon volt. Mi 36-an tiszték és a sok-sok ezer poloska, tetű és légy állandó házi pörpatvarban lakunk együtt egészen Petrográdig.

Alkonyat felé bejött kocsinkba egy polgári rendőr és követelte, hogy igazoljuk magunkat, adjuk elő írásainkat. Elfogatási parancs volt nála minden olyan tiszt elleni, aki bármi okból gyanúsnak tűnik föl előtte. A bolsevikiek ugyanis nagyon félték az ellenforradalmár fehér gárdától, melynek száma napról-napra szaporodott és azt hitték, hogy a hadifogoly tiszték is velük tartanak, sőt ők az ellenforradalom titkos ügynökei. Szerencsére nem talált nálunk semmi olyan írást amin ne lett volna pecsét és az orosz előtt ez a fő. Azt már nem vizsgálta, hogy milyen pecsét, mert a borzasfejű tóváris valószínűleg nem is tudott olvasni.

Az a galíciai vöröshajú iszanitéc, kiről már volt szó, végre kimutatta foga fehérét. Izgatni kezdett a legénység között, hogy mi ki akarjuk dobni a vonatból a velünk jött szökevény legénységet, mert fogyasztják szűkös élelmünket. Mikor kérdőre vonta a legidősebb tiszt ezért az; alávaló hazugságért, pökhendi hangom fenyegetődött, hogy ne beszéljünk vele ilyen hangon, ment még orosz területen vagyunk s ha neki tetszik, kidobhatja a vonatból az összes tisztet. És ezt túr-nünk kellett az osztrák közlegénytől, mert különben még beváltotta volna fenyegetését. Előttünk csak egyetlen cél volt: Hazajutni mindenáron! Ezért készek voltunk elszenvadni minden nélkülözést, szenvedést, megaláztatást!

Itt bekompareált hozzánk a vonat géplakatos is egy

kis politikai traccsra. Igazi bolsevik fickó volt, megkenve minden huncutsággal. Nagy hévvel szavalt az ő népboldogító eszméikről, de mi nem álltunk kötelnek, mert előre figyelmeztetett bennünket egy megbízható szanitéc, hogy a politizáló tovaris agent provocateur. Csak egy megjegyzését iktatom ide, melyet rólunk magyarokról mondott:

– A magyarok olyanok, mint a japánok. Nagyon macsul harcolnak. Ők rontották el a mi háborúkat a Kárpátok alatt ...

Mozdonyunk szuszogni kezdett, ami annak volt jeje, hogy nemsokára indulunk. De indulás előtt még át kellett esnünk egy könnyen veszélyeséé válható incidensen. Dühös szitkok között berohant kocsinkba egy vörös-gárdista komiszár, szuronyos katonákkal. Fegyverek után kutatott... Elhült bennünk a vér, mert tudtuk, hogy egyik társunknál van browning-pisztoly, melyet számtalan motozás után se talált meg nála az orosz. Elfogatása óta mindig magánál rejtegette. Ha most megtalálják nála, mindnyájunkat letartóztatnak, mint veszélyes ellenforradalmárokat. Szerencsére nem bukant rá a komiszár. Utolsó pillanatban bajtársunk a csájás vödörbe dobta a pisztolyt. Mikor hosszú keresgélés után látta a komiszár, hogy evőeszközünk is csak fakanál és meggyőződött róla, hogy elég rongyosak vagyunk és rosszabbul vagyunk; elhelyezve, mint a legénység, elégedetten távozott.

Este elhagytuk Tyument és innen egyenest nyugatra fordult vonatunk. Most már tudtuk, hogy minden verszttel közelebb érünk haza!

Álmatlanul töltött éjjizaka után nagy-lassan becammogott vonatunk Jekaterinburgba május 29-én. Eddig is nyírfa-hasábbal fűtötték mozdonyunkat, de most már az is fogyatékn volt Mi lesz velünk, ha nem kapunk fát? Tíz órát töltöttünk veszteg ezen az állomáson és nem volt szabad még az orrunkat se kidugnunk a kocsiból. Jekaterinburg a vörös gárdisták főfészke. Ha megtudják, hogy fogoly tiszték is vannak a transzportban, legjobb esetben leszállítanak a vonatról és egy-két hónapig betesznek a „Tyurmá”-hoz címzett hotelbe, amely a legszigorúbb orosz börtön. Sokáig nem tudtuk, miért dühöngenek a gárdisták annyira a magyar és német tiszték ellen s nem akarják őket hazabocsátani, míg a legénységet akadálytalanul hazaszállítják. Itt megkaptuk rá a (magyarázaítot

Az állomáson elibénk került egy osztrák vörös gárdista, ki búcsúzni jött földieitől.

– Miért nem engeditek a tiszteket haza? – kérdeztük tole.

A vörös gárdista így magyarázta fontoskodva:

– A legénységet eresztyük, hadd menjenek haza dolgozni. De a tiszteken nem, mert azok csak tovább csinálják a háborút.

Hát ez nagyon ostoba kifogás volt, de éppen azért hittek benne oly szentül, s ragaszkodtak hozzá oly makacsul, mert annyira ostoba volt.

Az orosz vonatparancsnok azonban nem minket féltett a vörös-gárdistáktól, hanem a lisztrakományát. Ezen az állomáson fedeztük föl, hogy a vasútnak minden zegezuga liszttel volt megtömve. Még az ablaksülyesztő nyílások alatt is lisztes zacskók voltak. Ezért volt tilos tehát az ablakokat kinyitnunk!

Mivel nem szánhattunk ki a kocsiból, kézjelekkel magunkhoz csalogattuk a perionon báméskodó intelligensebb embereket. Már több napja észleltük, hogy minden állomáson lézengenek jobb öltözetű, de végtelen szomorú ábrázatú egyének. Ezek az orosz forradalom áldozatai. Azelőtt jómódú, előkelő állású urak vagy gazdag birtokosok, kereskedők voltak – most földönfutók. Mit keresnek ezek a pályaudvarokon! Talán várják a vonatot, amely majd viszi őket egy boldogabb, hazába!

Szívesen szóba álltak velünk és ki nem fogytak a panaszból. Borzalmas családi tragédiákat beszéltek el nekünk Némelyik városban valóságos vérfürdőt rendeztek a bolsevikiek a forradalom alatt, mintha ki akartak volna irtani minden intelligens és jómódú embert. E városok között Jekaterinburgban voltak a legveszettebb állapotok. Itt tartották bezárva a cárt is családjával együtt. Ezek a szomorúarcú férfiak már itt megsúgták nekünk titokban, hogy a cár nem él, agyonlőtték néhány nappal azelőtt, mikor híre jött, hogy a cseh-tót hadsereg már Omszknál van s jönnek kiszabadítani s újból trónra emelni a cárt.

Déltájban meglátogatott minket a svéd vöröskeresztes megbízott feleségével együtt, aki feltűnően szép, bogárszemű, barna menyecske volt. Röstelkedve sétáltak végig kocsinkon, látva a mi ordító nyomorúságunkat, csavargókhoz illő ruháinkat. Éppen ebédnél ültünk, térdünk között tartva a bádog csajkát és kezünkben az örökké emlékezetes fakanalat. A párisi divat szerint öltözött illatos delnő bájosan fintorította orrocscáját a levesből párologó faggyú szagára és néhány szót súgva

férjének, gyöngéden távozásra nógatta. Búcsúzáskor hódító mosolyt derített ránk és dallamos hangon mondta:

– Úgy-e örülnek? Nemsokára otthon lesznek a hosszú fogság után . . . Szerencsés utat! –

– Istenúgyse nem bánom, hogy három évig voltam fogságban. Különbösen sose láthattam volna ezt a gyönyörű aszszonyt! – rajongott az egyik.

– Én pedig visszamennék még három esztendőre Szi-bériába, ha velem jönne! – licitált feljebb egy másik.

– Megbolondultatok! – morgott egy öreg nép fölkelő tiszt. – Inkább küldte volna ide a szakácsnéját Vénusz ő nagysága valami jó harapnivalóval.

Délután, nem törődve a szigorú tilalommal, mégis kiszállottunk a kocsiból, hogy legalább szívhassunk egy kis friss levegőt és kinyújtóztathassuk gémberedett tagjainkat.

Míg fázósan összebújva beszélgettünk, óvatosan hozzánk szegődött egy Krisztus-arcú orosz polgár. Olyan végtelen szenvedés rítt le arcáról, mintha most szállott volna le a Golgotáról. Elmondta, hogy egész családját kiirtották a vörös gárdisták. Angyali jóságú felesége és öt szép gyermeke volt. Mind lemészárolták... És csak azért, mert azt hitték, hogy kincsei vannak, melyeket nem akar kiszolgáltatni a gárdista martalócoknak. Legelőbb egyetlen leányát, legkisebbik gyermekét lötték agyon.

– Add elő pénzedet, akkor megkegyelmezzünk a többinek – vallatták a hiénák.

De nem volt mit előadnia, mert már mindenéből kirabolta a csőcselék. Aztán egymásután kivégezték négy fiát, mindegyiknél megismételve előbbi felszólításukat. Mikor már feleségét is meggyilkolták, letérdelt holtteste mellé és úgy könnyögött a hóhéroknak:

– Siessetek . . . öljetek meg már engem is . . .

De a gárdista parancsnok gúnyosan röhögött.

– Nem ... Te életben maradsz, hogy annál nagyobb legyen szenvedésed. Te burzsuj kutya!

Mikor vége volt az égbekiáltó családirtásnak, azá őrzöngő csőcselék zeneszóval vonult tovább.

Borzongva hallgattuk a szerencsétlen ember beszédét, ki elsírta már minden könnyét, csak reszkető sápadt ajkai mutatták emberfölötti fájdalmát.

– Mit fog most tenni? – kérdeztük részvétellel.

Az orosz fölnézett az égre kiégett szemével.

– Meg szeretnék halni... De hiszem az Istent a ezért nem akarok öngyilkos lenni . . .

És ájtatosan lehajította fejét, vetvén magára sok keresztet.

Nem tudtuk mással vigasztalni, szó nélkül sorban kezét fogtuk vele. Mikor meghatottan elváltunk tőle, remegő hangon kért:

– Menekülni szeretnék innen . . . Ukrajnában rokonaim vannak . . .

Összenéztünk.

– Szálljon föl a vonatra és rejtőzzék el a legénység között. –

Szívből örültünk, mikor este 5 óra tájban elhagytuk ezt a borzalmas várost. El innen minél hamarabb és messzebb, erről a vérrel ázott földről! Már messzire jártunk a várostól, de mindenütt csak pusztulást láttunk. A szántóföldek mívelettemül heverték. Mindenfelé egyhangú, beláthatatlan terjedelmű szomorú síkság, rajta még a tavalyi szárazt fű és az idei hó. Csak itt-ott; zöldelt a gaz. Lesz-e erre aratás az idén! Miből fog megélni a nép! . . .

Sötét este volt már, mikor bekanyarodott vonatunk az Ural rengetegei közé. Sajnáltuk, hogy nem gyönyörködhetünk a vadregényes vidék szépségein, de kárpótolt érte a remény, hogy ha elérjük az Ural túlsó lejtőjét megszabadulunk végre örökre Szibériából, keserves fogságunk zordon színhelyétől.

III. Permtől-Petrogradig.

Május 30-án délelőtt 11 órakor Perm-ben voltunk, mely az Ural nyugati lejtőjének tövében fekszik. Az állomásépület előtt nagy élénkség uralkodott, a perron zsibongott a bábmész néptől Mivel kellemes napsütéses idő volt, kiugráltunk a kocsikból és elvegyültünk a nép közé nézelődni A tömegben lármázott Nyugat-Ázsiának csaknem; minden népfaja. Ez a város ugyanis a prémkereskedelem egyik legfőbb piaca. Volt itt orosz, tatár, kirgiz, szajéd, kalmük, baskír, æeremisiz turkmen, kínai... és ki tudná valamennyit fölismerni és fölso-rolni! Legényeink vásárló kedvet kaptak. Egyikük el is vesztette a nagy sokadalomban kis vászonzacskóját, melyben pénzét tartotta.

– Nyolcszáz rubel volt benne. Három évi fogság alatt megtakarított összes! keresményem – panaszkodott nekünk kétségbeesetten.

Sajnálunk, de nem segíthettünk rajta. Már el is felejtettük az esetet, mikor hozzánk jött az állomási milícia komisszára és egy zacskót mutatott föl.

– Ki vesztette el az urak közül pénzét!

Mindjárt gyanítottuk, hogy a mi (katonánk erszénye lesz az. Nagynehezen rábukkantunk az egyik kocsiban, ahol keservesen sopánkodott még mindig társai előtt. Nem akart hinni szemeinek, mikor parancsnokunk igazolása után visszakapta az erszényt teljes tartalmával együtt.

A legény szégyellősen előhúzott belőle ötven rubelt és átnyújtotta a komiszárnak.

– Annak adom, ha meg nem vetné, aki megtalálta.

A komiszár egy fakó orosz parasztot tuszkolt a jókedvű adakozó elé. Egymással szemben állott a két ember, mindakettő egyszerű, becsületesképű paraszt. Egyenesen néztek egymás szemébe.

– Nyet... pán – szólt az orosz és barátságosan kezét nyújtotta.

A két ember kezét fogott. Talán sosem láttatni boldogabb arcú két embert. Az egyik arca örült, hogy nagy kártól mentette meg felebarátját, a másik meg azon, hogy lám, milyen becsületes ember a felebarátja! Elmenőben sokáig tűnődtem azon, hogy melyiknek öröme lehetett nagyobb! Felelet helyett újabb kérdés tolt elém: Miért van háború? Hiszen az emberek szeretni is tudnák egymástT ...

Fölkeresett itt bennünket a svéd vöröskereszt megbízottja, aki magyar ember. Izgatottan kérdezősködött, hogy mi történt mostanában Szibériában, mert ők már egy hónapja nem kapnak onnan postát, sőt a futárjuk is csak a határig tud eljutni, onnan visszaküldik. Elmondtuk neki a legutóbbi eseményeket. Erre közölte, velünk nagy titokban, hogy a bolsevik kormány nemsokára néhány megbízható századot fog küldeni az omszki vörös gárdisták megfékezésére. Előre figyelmeztettük, hogy egy brigád is kevés lesz.

Ámbár egyetlen vonatot sem bocsátanak már keresztül az Urálon, mégis egyik vonat a másikat éri, melyek kelet felé igyekeznek. Tele vannak ínségesekkel, éhezőkkel, u. n. „bezsenek”-kel. Ezek előtt most Szibéria az Eldorádó földje, mert ott még van kenyér. És szegények nem bírnak tovább

utazni, itt Perm-ben megrekednek. A lakosság már oly sűrű itt, hogy maholnap itt is beáll az ínség.

Délután 5 órakor elindultunk Perm-ből és néhány perc múlva már a Káma folyó hídján robogott vonatunk. Elképedtünk a hatalmas folyam láttára, melyről nem is hallottunk eddig. Pedig a Káma már itt szélesebb, mint a Volga Sziszran-nál. Vízömege óriási, mikor a híd közepén voltunk, Bem láttuk egyik partját se. És ezen az impozáns folyamon most csak rozzant fahajók járnak . . .

Utunk ezentúl még sivárabb vidéken vitt keresztül, mint eddig. A szántóföldek parlagon hevernek, mert nem volt, aki fölszántsa és bevesse, őket. Nincs itt már semmi egyéb, csak tűzifa, de ez oly rengeteg mennyiségben, hogy föl se lehet becsülni. Perm óta egyebet se láttunk a kocsik ablakából, mint erdővágást és a törzsek között szépen fölrakott, szállításra kész tűzifát. Csupa, fenyő- és nyárfát. És ezt a tengernyi fát mind hadifoglyok vágják . . . télen!

Május 31-én megérkeztünk Glasov-on át Viatkárba, mely fontos vasúti csomópont. Óriási pályaudvara van, de a sín-párok között oly rengeteg a piszok, hogy nemsokára forgalmi akadályt fog okozni a (sok szemétdomb. Az állomási boltokban hallatlanul drágák voltak az élelmiszerek, ellenben a dohány olcsó. Lehetett kapni oroszon kívül amerikai, kínai, angol, egyiptomi, török, svéd és holland cigarettákat és szivarokat a legkülönbélebb fajtákból.

Másnap, június 1-én, Vologdá-n voltunk. Mindnyájan örvendezve fölléleggettünk, mert most már bizonyos volt, hogy akadálytalanul eljutunk Petrogradba – és onnan le délre már mi vagyunk az urak! Itt azonban még egy kellemtelen incidensen kellett átesnünk. Egy velünk jött cseh katonára följelentette az itteni miliciának, hogy sok szökevény fogoly jön velünk Ezeket leszállítottak. Egy osztrák főhadnagynak sikerült elbújnia a podgyászok között és ott szorongott mindaddig, míg elindult a vonat. De az áruló cseh mégis fölfedezte és figyelmeztettük a főhadnagyot, hogy bizonyosan letartóztatják a következő állomáson.

– Ne féljetekek... Még egyszer nem esem orosz fogságba, inkább meghalok – felelt elszántan a ládák közül.

– Hogyan akarsz menekülni? – kérdeztük aggódva.

– Ha már néhány kilométernyire löszünk az állomástól, nyissátok föl egy percre az ablakot.

Egy cédulára fölírta nevét és szülei címét, melyet átadott nekünk, hogy ha baja esnék, értesítsük őket. Mikor már

elhagytuk Vologdát, de a vonat még nem haladt teljes sebességgel, kinyitottuk az egyik ablakot. A főhadnagy kimászott a ládák közül, az ablakhoz ment és vizsgálódva kinézett rajta.

– Isten veletek – kiáltotta felénk.

És mielőtt megakadályozhattuk volna, kiugrott az ablakon, visszahagyvaládáját és minden egyéb holmiját. Biztosra vettük, hogy legalább is lábát törte... Néhány nap múlva találkoztunk vele Petrogradban a Newskij-Prospekt korzóján – egy csinos orosz hölgygel sétálva.

A vologdai állomáson, bár itt székelnek az összes diplomáciai képviselők, nem észleltünk élelkebb forgalmat. Csupán három vonat keltette föl figyelmünket. Az egyikben szerb katonák utaztak francia tisztek parancsnoksága alatt. Köztük feszengett egy szerb tábornok is cifra egyenruhában. A másik vonatban részeg orosz katonák danolva mentek haza szabadságra.

Legérdekesebb a harmadik u. n. „beasenci” vonat volt. Már eddig is találkoztunk ilyenekkel, de nem volt időnk tüzetesebben megnézni őket. Most jól megfigyelhettük őket, de jobb szerettük volna, ha sose látjuk az orosz „mozgósított nyomor”-t. A vonat csupa „tyepluskák”-ból, azaz nyitott marhakocsikból állott és ezekbe voltak begyömöszölve a menekülő inségesek, az éhezők. Asszonyok, férfiak, fiatalok és öregek és töméntelen sok gyerek. Mindnyájan soványak, sápadtak, lázas nézésűek és leírhatatlanul rongyosak és piszkosak. Erre még hideg idők jártak, éjjelenként keményen fagyott és ezek az éhes, beteg gyermekek egyszál ingben, mezítláb szorongtak a marhakocsikban. Dideregtek és szemükben lobogott a vérhas, a tífusz láza... Amint megállott vonatjuk, tódulva ugrottak le a kocsikból és rimánkodva, föltartott kezekkel rohadtak kocsink ablakai alá.

– Goszpoda, daváj hlep!... Uram, adj kenyeret!

Minden ablak alatt száz sovány, kékeres, reszkető kar meredezett föl hozzánk. Szemünk megtelt könnyel, mikor láttuk, hogy aszottmellű, összezsapzott hajú fiatal anyák erőlködve emelik felénk hervadt csecsemőiket. Apák nyakukba ültették gyermeküket és úgy jöttek versenyt futva a többivel. És mekkora tolongás, durva lökdösődés, lárma... Akik már nem fértek el kocsik előtt, azok messziről nyújtogatták kezüket és hangosan siránkozva kértek minket. Voltak intelligens, jól öltözött, szégyellős utasok is. Ezek udvariasan megemelve kalapjukat kértek:

– Uram, veszünk kenyeret minden áron.

Összeadtuk minden kenyerünket és az ablakokhoz állva kiosztottuk a szerencsétlenek között. Először a gyerekeknek, aztán az asszonyoknak s végül a férfiaknak adtunk. De fölháborító volt látnunk, hogy akadtak felnőttek, kik erőszakal kicsavarták a kenyeret a gyermekek kezéből és ott a helyszínen mohón fölfalták.

Egyik öreg bajtársunknak még szegetlen kenyere volt, melyet Omszkból hozott magával és titokban eldugdosott a szükség napjaira. Ő is előszedte most a rejtett kincset és kiállott vele a kocsi ajtajába. Az éhes gyerekek szószerint térdre borultak előtte és úgy tartották föl kis kezeiket. Vajjon mi előtt borultak le, a jószívú öreg tiszt előtt, vagy a hónapok óta nem látott szép fehér cipő előtt! !... Az öreg népfölkelő családapa megjelölte a kenyeret a kereszt jelével és elkezdte osztani a leszelt darabokat. Ezt a jelenetet festőnek kellett volna látni, leírni nem lehet... Mikor már minden kenyerünket kiosztottuk, még mindig maradt éhes gyerekek kenyér nélkül. Ezek között elosztottuk szigorúan őrzött néhány kocka cukrunkat.

A legénység követte példánkat és jól esett tapasztalnunk, hogy jóllehet a magyarok voltak a legszegényebbek, mégis ők voltak a legadakozóbbak. Mindenüket odaadták.

Mikor már nem volt többé semmi elosztani valónk se, kiszállottunk kocsinkból és széjjelnéztünk a „tyepluská”-k között. Jó istenem, micsoda nyomortanya volt ez! Egymás hegyinhátán heverték a marhakocsikban ágyak, asztalok, ezek, edények, evőeszközök, rongyok és rengeteg sok piszok... Az egyik ágyban beteg gyermek nyögdécselt; alóla a szalmazsákból kócos tehénke ráncigálta a szalmát. A sarokban öszszegyült szemétdomb mellett egy éhes süldő visított. A kocsi közepén asztal mellett ült egy öreg szemüveges orosz és áhítatosan olvasott valami ócska gyűrött könyvből. Szakálla taktusra mozgott olvasás közben. Háta mögött tarka szentkép lógott a kocsi falán. A tyepluska balfelében nyitott tűzhely, állott, körülötte többnapos ételhulladék hevert: csontok, tojáshéj, kifőtt tea, burgonyahéjja... A belső sarokban Spanyolfal mögött repedt üvegű, de elegáns keretű tükör, előtte sápadtarcú csinos leány fésülte borzas haját. Tetszeni akart nekünk... Mellette a szekrény tetején, kalitkában egy madárka énekelte buzgón a nyomor rapszódiaját. A legsötétebb zugban százéves banya guggolt és aprófából szított tűzön

füstös kis cserépbögrében melegített kétujjnyi tejet. Őlében pompás angoramacska dorombolt.

– Kinek melegíti a tejet? – kérdeztem.

Az anyóka szemrehányón nézett rám és mogorván lelt:

– A macskámnak.

Irgalmas ég, az ágyban fekvő gyermek már haldoklik s éhségtől és ez a vén boszorkány kedvenc macskájának adja az utolsó csésze tejet! Ilyen oktalan és szívtelen az ember még a végső nyomorban is. Korholni szerettem volna az aszszonyt, de úgysis hiába lett volna, otthagytam tehát szótalán felháborodással ...

Június 2-án Cserepovjec és Ivánka állomásokat érintve már közel jártunk Petrográdhhoz. Utóbbi állomáson hallottuk, hogy a cseh-tótok elfoglalták Omszkot véres utcai harc után. A vörös gárdisták legnagyobb része már a harc folyamán elesett, akiket élve elfogják, azokat halomra lötték. A volt rabtartóink valószínűleg már nem is élnek...

Június 4-én reggel az igénytelen kis állomáson kicsi híjja vasúti baleset érte vonatunkat. A sínek között álldogálva beszélgettünk. Éppen egy vonat érkezett Petrograd felől. Egyszerre, csak elkiáltja magát egyik emberünk:

– Hisz ez a vonat egyenest nekünk jön!

És rohant a váltóhoz. Elszánt mozdulattal sikerült még idejében más sínre vezetni a vonatot,. Magyar fiú volt megmentőnk, itthon vasutas.

Katonáinak itt csapták az utolsó vásárt. Mivel márt teljesen kifogytak pénzből és elemózsiából, eladogatták ruháikat és fehérneműiket, hogy ne érkezzenek meg az orosz fővárosba pénz nélkül. Egy élelmes magvar katona ebben a községben ruhakereskedést és szabóműhelyt nyitott. Minden vonat elé kijön és összevásárolja a hazautazó foglyok ruháit, melyeket busás nyereséggel ad tovább.

Rossz szemmel néztünk rá és szemrehányón kérdeztük:

– Miért teszi ezt? – Hisz leszed embereinkről minden ruhát!

A magyar öntudatosan felelt:

– Ha nem én veszem meg ruháikat, megveszi az orosz és a haszon itt marad. De én hazaviszem a pénzt.

És eldicsekedett, hogy már tekintélyes tőkét hozott össze.

– Derék dolog, amit cselekszik. Ezzel is gyarapítja a

magyar nemzeti tőkét. Jó vásárt! – szólt helyeslőleg, egy közgazdászunk.

Petrograd közvetlen közelében ismét nagy veszedelemben forgott vonatunk. Finom ólmos eső esett és ettől csuszamlós lett a pálya. A talajnak pedig emelkedése van, úgy hogy dombnak kell fölmennie a vonatnak. Lapátokkal hányták katonáink: a homokot a mozdony elé. De így se ment, a kerekek egy helyben forogtak és már-már kezdett a vonat lefelé gördülni. A katonák kiugráltak a kocsiból és marékkal szórták a földet az összes kerekek mögé... Végre segítségünkre, jött egy mozdony, majd egy második is és így sikerült nagynehezen fölbaktatni a pályán.

Mikor fölértünk a tetőre, onnan pillantottuk meg először Petrogradot... Rengeteg sok gyári kémény mered az égbe, de egyik se füstölög. Félóráig haladtunk, míg eljutottunk a külváros házai közé. Mindenütt halomszámra hevert a szemét és a házak kerítése, falai dűledeztek. Első tekintetre észrevenni, hogy a lakosok nagyobb része elköltözött, vagy kihalt. A házakon már alig van vakolat, egykori színüket csak sejteni lehet. Az ablakok üvegtáblái bezúzva és papirossá! beragasztva. Embert alig látni. Jó ideig mentünk már, de ezalatt csak két csodálkozó embert, három gazosba kivert sovány gebét, egy tehenei s egy bor jut láttunk.

Néhány perc még és vonatunk vöröskeresztes barakkok között robogott. Jobbról-halról hosszú utcákat alkottak a barakkok. Csupa kórházak és átutazó hadifoglyok szállásai.

Áthaladva ezen a barakkvároson, este 8 órakor megérkeztünk a varsói pályaudvarra. Petrogradban voltunk.

IV. Petrogradban.

Június 4-ének éjszakáját még a pályaudvaron töltöttük a vasúti kocsikban. A dán vöröskeresztes delegatus megnyugtatót, hogy eljön értünk reggel és bevisz mindnyájunkat a kórházba, ahol tiszta szobát és puhára vetett ágyat kapunk. Néhány napig Petrogradban maradunk, jó dolgunk lesz. Csillagjainkat is felvarrhatjuk, mert itt már mi vagyunk az urak!

Éhségtől korgó gyomrunkat egy csésze keserű csajával és egy darab fekete kétszersülttel csillapítván, nyugodni térünk a már megszokott kemény priccsekre. Vártuk az éjszakát, hogy besötétedik és elalszunk. De csak nem lett sötét.

Reggelig nappali világosság volt. Mi ez? Megállott a nap? Csak most eszméltünk arra, amit már rég észrevehettünk volna, hogy északi Oroszországban ebben az évszakban nincs is sötét éjszaka. Éjfélkor is lehet újságot olvasni. Másnap ilyenkor már a főváros szívében csatangoltunk és először éreztük azt a furcsa impressziót, melyet egy nappali világosságban alvó város kelt. Úgy rémlett nekünk, hogy a holdban járunk, valamely megdermedt mietropoliisban. Ez a petrogradi fehér éjszakák csodálatos varázsa.

Már hajnalban! kiszállottunk a kocsikból, hogy széjjel-nézzünk. Sehol egy lélek. A varsói pályaudvar, mely békeidőben a legforgalmasabb, ma olyan, mint egy üres hangár. Nem utazik innen senki, se nyugatra, se délre, mindenki kelet felé menekül: Szibériába – az éhség elől. Hét óra körül előbújtak valahonnan az orosz vörös keresztet ápolónők. Csinosak voltak és fiatalok, de feltűnően lengén öltözve. Didegve, de mégis bájosan mosolyogva üdvözöltek minket:

– Drasztujtye...

Később meggyőződünk róla, hogy nem kacérságból öltöznek olyan átlátszó ruhákba, hanem mert nincsen más. Egész Petrogradban nincsen szövet. Az úri dámák egyéb anyag híján, fölös ingeikből varratnak kosztümöket. Petrograd hölgyei mostanában csaknem kivétel nélkül fehér vászonruhában járnak, mint a sportladyk, de nyakukról ezreket érő coboly- vagy hermelinboa lóg.

Csakhamar híre ment, hogy hadifogoly tiszték érkeztek. Sietve jöttek, előbb egyenkint, majd csoportokban – az éhező lakosok. De most már az úri osztályból. Minden álszemérmel legyőzve ostromoltak kérő szavaikkal.

– Uraim, önök Szibériából jöttek, a fehér kenyér hazájából. Hónapok óta nem ettünk már ehető kenyeret,. Adjanak nekünk, szívesen megfizetjük, amit kívánnak...

Képzelfelhető, mennyire rösteltük magunkat, mikor úri nők kértek tőlünk olyasmif, ami már nekünk se volt. Hosszas keresgélés után találtunk néhány darab száraz kenyeret. Szégyenkezve mutattuk:

– Csak ez van...

Mohón, csillogó éhes szemmel néztek a száraz kenyérre és hálálkodva fogadták tőlünk. Mivel pénzt nem fogadtunk el, néhány kockacukrot erőltettek ránk.

Engem egy dandy külsejű fiatal ember szólított meg kenyérért. Nekem volt még egy fél fehér cipóm, melyet nyolc rubelért vásároltam egy katonánktól előbbi napon. Szívesen

felajánlottam az orosz gentlemannek, cserébe nyolc kockacukorért. Nem volt nála és szomorúan eltávozott. Néhány perc múlva már volt gazdája a fél fehér cipónak és én boldogan szürcsöltem a rámpásra ülve a forró – édes teát. Mire elfogyasztottam pompás reggelimet, ismét előttem állott az előkelő, sápadt ifjú, diadalmasan mutatva markában a nyolc kocka cukrot.

– Hazasiettem és szerencsére találtam! még ennyit – jelentette örvendezve.

Úgy éreztem magamat, mint aki nagy bűnt követett el. Zavartan feleltem neki, hogy én már túladtam a kenyéren.

– De hiszen én lefoglaltam... Azért szaladtam haza a cukorért... Otthon már úgy megőrültek neki, – kesergett az ifjú és kicsordult a könnye.

El szerettem volna sülyedni szégyenletemben. Bizonyára nem értettem meg előbb szavait de most késő részemről a mentegetődzés. Becsület dolga, hogy ne rontsam el a család örömét. Sorra jártam bajtársaimat és elmondva nekik esetemet, most én könyörögtem kenyérért. Végre sikerült szereznem dohányért egy még nagyobb darab, fehérebb és frissebb cipót. Ujjongva tértem vissza a kétségbeesetten álló fiatalemberhez és kezébe nyomtam a kenyeret, mert nem is hitte, hogy neki adom. A cukrot, hiába erőltette, nem fogadtam el. Melegen szorongatta kezemet és könnyezve mesélte«, hogyan fognak örülni kis testvérkéi a szép fehér kenyérnek. Nekem is szemembe szökött egy könnycsepp.

– Akkor csak siessen... Isten áldja mindnyájukat. –

És a jószívű bátya kabátja alá dugva a kenyeret rohant haza...

Nyolc órakor megjött a dán és kihurcolkodtunk a kocsikból. Bár sokat szenvedtünk a szűk és piszkos kocsikban, mégis meghatottan váltunk meg tőlük, mert 12 napos utazásunk alatt valóságos otthonunkká váltak. Bevezettek bennünket egy óriási terembe, mely egykor étterem volt, de most csak kecskelábú asztalokkal és lócákkal volt bútorozva. Nehéz szag és millió légy zümmögése hullámozott a levegőben. Mire elhelyezkedtünk az asztalok mellett, már jöttek a lengeöltözékű orosz vörös kereszties leányok és hoztak számunkra fatálcákon forró teát bádognakban, egy-egy kocka cukrot és betonkeménységű barna kétszersültet. A leányok kedvesen csicseregve kínáltak:

– Pazsaulsztea goszpoda csaj pity... Tessék urak teát inni... –

Reggeli után hátunkra vettük batyunkat és villamoson elmentünk a 109. számú kórházba. Útközben vajmi keveset láttunk a városból, mert zsúfoltan álltunk a kocsikban. Sebaj, majd lesz időnk megnézni a várost, vigasztaltuk magunkat. Félórai utazás után megérkeztünk egy négyemeletes, hatalmas, új épület elé. Penzióknak készült, de most hadifoglyok számára szolgál lakásul. A kórház, jobban mondva katonai szálló, saját katonai parancsnokságunk alatt állott.

– Hároméves fogság óta ma fogunk először szobában és ágyban aludni! –

Így kiáltattunk föl örömmel, mikor elfoglaltuk a hóféherre meszelt, vaságyas szobákat. Azonnal lefeküdtünk és a takarók alá bujtunk.

Délben egy órakor felköltött egy tiszt szolga, hogy menjünk az irodába jelentkezni s aztán ebédelni. Kellemesen hatott ránk, hogy magyar szolgálkat kaptunk és az egész kórházban minden felírás magyar és német volt. Birodalmi német és osztrák bajtársaink nagy szemeket meresztettek, mert eddig mi magyarok a fogságban csak az „ausztricki” gyűjtőnév alatt szerepeltünk és a magyar nyelvet „fanyelv”-nek mondták, melyet nem lehet megtanulni s ezért nem is érti senkise a magyarokon kívül. Most hát megértették, hogy a magyar nyelvnek éppen annyi joga van, mint a németnek és a magyar nem „ausztricki”. Osztrák bajtársaink mégis vasvilla szemeket meresztettek a magyar felírásokra...

Ebédre a legjobb ebédet kaptuk, melyet ebben az évben főztek Petrogradban. Állott pedig ez egy tányér füstölt heringlevesből, olajjal főzött hajdinakásából és egy darab kenyérből. A kenyér elköltése után nem győztük kipiszkálni fogaink közül a szálkát.

Éhesen fölkelünk az asztal mellől és csalódottan bókkoltunk jobbra-balra:

– Mahlzeit... Mahlzeit... –

A „Mahlzeit” szóra egyszerre földerült arcunk, mert eszünkbe jutott, hogy mennyit mulattunk a fogságban ezen a szón. Nem bírtuk megérteni, miért használja a német ezt a szót köszöntés gyanánt a nap minden szakában és minden helyen. Talán azért, mert folyton az evésre gondol?!

Míg ezen tréfálództunk, belépett ebédlönkbe egy feltűnően szép ápolónő.

– Kérem a tiszt urakat, jöjjenek föl az irodába, hogy beírjuk személyi adataikat, mert holnap kommisszió elé állanak –

Elfeledtük megkérdezni, hogy mikor és miféle komisszió éhé kell államink, mert majd leesett állunk a csodálatlótól.

– Ejnye de takaros fehércseléd! – szólta el magát egy deresedő hajú népfölkelő huszártiszt, aki minden nő láttára összeütötte sarkantyúját és pödörni kezdte bajuszát.

Felső testét is szerette volna amúgy rangosan ringatni a csípőjében, de ebben sajnos, megakadályozta Szibériában szerzett reumája, mint ő mondta.

– Megvolt az neked már otthon is, te vén csatár – boszantották barátai, ha efféle meghíusult kísérletek után dörmögve panaszkodott az öreg huszár.

A női szépséget hadifogoly tiszték tudják legjobban méltányolni és ezért természetes, hogy mindnyájan a gyönyörű tündér köré tolakodtunk és csillogó szemmel bámultuk. A huszár legelől.

Egyszerre megszólalt hátulról egy bajtárs, ki már hónapok óta itt feküdt betegen s csak most épült föl.

– Hátrább az agarakkal, fiúk. Ez az ápolónő egy lett bárónő . . . Ketten vannak itt testvérek. Jó lesz vigyázni a nyelvetekre ... –

Mindnyájan még egyszer mélyen meghajoltak és hódolattal köszöntünk a liliomtermetű, hajnalarcú és csillagszemű istennőnek. Nekünk az volt . . . A dereshajú délceg huszár olyan kifogástalan kamarási meghajlást kivágott, hogy pálcásfiú korában sem különbet. A gyönyörűség lett bárónő pedig megértően mosolyogva távozni készült . . .

– Kik menjenek először? – kérdezte egy gyomorhajos osztrák kapitány.

A bárókisasszony hódító gráciával a mi huszárunkra mutatott:

– A magyar urak . . . –

Volt nagy visszahőkölés és megrökönyödés az osztrák bajtársak között. Hogy lehetséges ez? Hiszen a magyar urak eddig mindig utoljára kerültek sorra! . . . De mi nem törődünk velük, hanem gárdaként sorakoztunk a szép bárónő körül és diadalmasan kivonultunk. Az utolsó nem mulasztotta el mégegyszer odakiáltani az elképedt bajtársaknak:

– Nahát . . . –

Bent az orvosi szobában már várt ránk az orosz orvos, az egészségügyi komiszár. A vizsgálat merő formaság volt. Úgy látszik, hogy egyezmény volt a kormányok között, mely szerint a szökevényeket is elismerik invalidusoknak. A ve-

lünk jött sok szökevény félóra alatt annak rendje és módja szerint valóságos belső titkos invalidus lett. Orvosi vizsgálat közben több komikus jelenet adódott elő.

Piros pozsgás arcú fiatal szökevény került sorra.

– Mi baja? – kérdi az orosz orvos.

A fiatal tiszt hirtelenében nem tudott mit felelni. Szomszédja, nagy kópé, súgott neki valamit.

– Arteriosclerosis... Érelmeszesedés. –

Az orvos nagyot nézett, de hűségesen beírta a mondott bajt Neki mindegy.

Jött egy másik makkegészséges tiszt

– Ön is beteg! – csodálkozott az orvos.

– Igen . . . vojnoplennitiszem van.

Az orosz (majdnem hanyattdőlt székében. Ilyen betegségről sose hallott. Felvilágosították, hogy mi így neveztük el a fogságban szerzett kedélybetegséget. „Vojnoplenni” oroszul hadifogolyt jelent.

Az orvosi vizsgálat után felolvasták előttünk a házi rendet, melyből az érdekelt minket leginkább, hogy este tízig szabadon járhat-kelhet mindenki a városiban. Tíz után csak az akinek van kimaradási engedélye. De ilyet is kaphat bárki éjféltután egyig. Természetes, hogy mindenki kért.

A cédulákkal kezünkben rohantunk szobainkba.

– Gyertünk a városba! – visszhangozta a kórház valamennyi folyosója.

Mindenki öltözködött és csinosította magát. Csoportok keletkeztek, programok készültek.

– Hova mentek!

– Színházba . . . kávéházba . . . moziba... operába . . . cári palotába . . . kikötőbe . . . múzeumba . . . templomba. –

Csak egy öreg népfölkelő maradt most is nyugodt.

– Szamarak vagytok . . . Én a kocsmába megyek és először is jóllakom. –

Félóra múlva üres lett a kórház. Csak a szépséges bárókisasszonyok maradtak otthon, hiába hívtuk őket az operába. De a mosolyukból láttam, hogy szívesen jöttek volna, ha kerítettünk volna egy gardedámot. De honnan? . . . Hetykebajuszú öreg huszárunk kárpótolta azután őket az otthonmaradásért. Legkorábban jött haza és óriási virágbokrétát hozott nekik a magyarok nevében. Ottlétünk alatt nem is mosolyogtak másokra, csak a magyarokra. Többi bajtársaink mind májbajosak lettek az irigységtől.

A kórház előtt van a villamos végállomása. Itt fõlszálltam és mindjárt kellemes meglepetésben részesültünk. A kalauz nõ, mert itt is azok voltak és sokkal udvariasabbak, mint a budapestiek, nyájasan kérdezte tõlünk:

– Vojnoplenni?

– Da . . .

– Nem fellett fizetnünk.

– De szép szokás! . . . Talán nem kell fizetnünk a színházban és a kávéházban se? – reménykedett egyik társunk, akinek zsebében kevés volt már a „gyengi”, de annál több a mulató szándék.

— Én a villamoson fogom bejárni a várost – határozta el egy zsugori bajtárs, akinek még most is volt fehér cipója és cukorja.

Elsõ utam az egyetemhez és a körülötte levõ archeológiai és etnographiai múzeumokba vitt, mert legközelebb estek hozzánk. Boszúságomra zárva találtam õket. Az egyetem ócska, sárga épület, akárcsak egy dohánygyár. A múzeumok már érdekesebbek; hatalmas falai és lóræsszerű ablakai miatt bárki erõdnek nézhetné õket.

Innen már gyalog mentünk tovább, keresztül a Néva-deltán. Szép napos idõ volt, amely csábított a sétáira. Átkelünk három szép vashídon és egyszerre elénk tárult a Néva-part gyönyörû panorámája. Hatalmas paloták sora . . . aranykupolás templomok . . . óriási méretû szobrok . . . parkszerű terek... Ezek fölött uralkodnak a cári Téli palota, az Admirális palotája és a Szent Izsák-bazilika.

Egészen elmélyedtem a történelmi levegõjû cári negyed nézésébe . . . Micsoda borzalmas események tomboltak itt néhány hónappal ezelõtt . . . És most ragyogó verõfényben úszott minden. A vértócsák fõlszáradtak, a halálhörgés elnémult és a zöldvizû Néva éppúgy folyik tovább, mint azelőtt ... Társam fölrázott merengésébõl s a Névára mutatott.

– Te . . . oda nézz! –

Éppen a híd elõtt feküdt nagy lomhán öt kisebb hadihajó. Valamelyik tengeri ütközetbõl vonszolták õket ide, mert csúnyán össze voltak lódözve. Az egyiknek egész fõdélzetét és összes kéményeit elsöpörte az ágyútûz, másiknak végig föl volt hasítva az oldala, belé lehetett látni a gyomrába. Valamennyi vörös volt már a rozsdától. Hajléktalanok ütöttek benne tanyát és egykori büszke zászlódísze helyén most ki-

mosott fehérenműt lengenett a tenger felől fújó szél. A part hosszában uszályhajók és gőzösök, rozszant állapotban és rengeteg szeméttel megrakodva. A Néva kikötője, mely nemrég még félelmetes hadihajók, pompás óceánjáró gőzösök és gazdagon megrakott kereskedelmi hajók vízi szalonja volt, ma csak egy piszkos csatorna, egyetlen hajó se jár rajta. Olyan képet mutatott, mintha valami katasztrófális vihar idesorolt volna a tengerről, minden roncsot, piszkot és hulladékot. Egykor fölséges látvány lehetett a két part panorámája, impozáns palotaival, toronymagas ívlámpáival, közöttük a hajóktól zibongó Néva folyóval, – esti világítás mellett... Mentünk tovább a hídon. Az utolsó lámpaoszlop tövében a hídfőnél kis leány kuporgott és ölében tartott valamit skatulyában. Kockacukor volt . . . Lehetett vagy húsa kocka. Felkiáltottam örömben.

– A múzeumokban ritkaságokat kerestünk ... s íme most keresetlenül is rábukkantunk arra, ami ma a legbecsebb ritkaság Oroszországban –

A kis leány elé toppantunk, ki ijedtében mindkét kezével befödte a cukrokat.

– Hogy adod a cukrot?

– Hetven kopek. –

Szó nélkül odaadtam neki egy rubelt, vissza se kérve harminc kopeket. De hosszúra nyúlt ábrázatom, mikor a kisleány átnyújtott nekem . . . egy kockát. Mikor észrevette, hogy én csak állok ott, mint a sóbálvány, az ujjaival is mutogatva mondta:

– Csak egy kocka hetven kopek –

Időm se volt kifakadni a hallatlan drágaságon, mert jött egy másik vevő és megvette a megmaradt 19 kockát húsz rubelért. Orosz elv, hogy aki egynél többet vesz valamely áruból, drágábban fizeti. Aki többet tud venni, az fizessen is többet . . . így védekeznek itt a kapzsi tőkések ellen.

A hídról jobbra fordulva, végigmentünk a Néva-korzón, mely faburkolattal van borítva, mint a mi Andrassy-utunk. Csak néhány éhesarcú inasgyerekkel, kopottruhás hivatalnokkal és naplopó matrózzal találkoztunk – és egy örülten száguldó autóval. Ezt csak azért jegyzem meg, mert valószínűleg ez volt volt egyetlen autó Petrogradban. Két nap alatt nem láttunk mást, de az az egyetlen egész nap száguldott. A korzóról betértünk balra a Szent Izsák-térre. Ennek az óriási térnek közepén, tíz lépcsőnyi magas terrason fekszik a Szent Izsák-bazilika, mely Petrogradnak legnagyobb, legrégebb és

legtisztább stílusú temploma. A bazilika óriási terméskötömbökből épült, négy sarkán masszív tornyok és ezek között hatalmas öblű, aranyozott kupola díszítik. Mind a négy oldalán van szárnyas kapuja, előttük oszlopos árkádok, melyek kedvelt sétahelyek. Az ajtók vert bronzból valók, domborművük bibliai jeleneteket ábrázolnak. Órákig el lehet nézni ezeket a gigantikus és legapróbb részeiben is művészi bronzkapukat . . . Belépve a főhajóba, megállottunk a bámulattól. Első pillantásunk a kupola öblére esett, melynek levegőjében egy 4 pud súlyú ezüstgalamb úszik kiterjesztett szárnyakkal a Szentlelket ábrázolva. Hátterében a kupola belső felületén a Szent Atya és Fiúja vannak mozaikból kirakva. Lent pedig a bazilika mozaikparketijén üvegházban őrzik a templom modeljét 40 pud – 640 font – vert ezüsből készítette egy nagy művész valamely jámbor hívő fogadalmából. A templomi oltárképei csupa csiszolt mozaikművek. Oszlopai jáspisből, lapis lazuliból és malachitból vannak faragva és összeróva. Benn van egy aranyozott domborművű kapu, mely a templom kincstárát zárja el. Ez a kapu valószínűleg a világlegszebb és legdrágább kapuja. Ezüsből van kovácsolva. Az oltárok körül ölmagas és embervastagságú ezüst kandeláberrek, aranyból való örökmécsesek, berámázott arany és ezüst reliefek drágakövekkel kirakva. Ha már a petrográdi templomok ilyen gazdagok, milyenek lehetnek a moszkvai, kazáni híres egyházak! . . .

Szinte szédülve a bazilika óriási arányaitól és kincseinek gazdagságától, kiléptünk a szabadba. A sekrestyés leolvasta arcunkról a hatást és önérzetesen mondotta:

– Ide járt a cári udvar misét hallgatni.

És tartotta a markát borraivalóért.

Keresztülvágva az I. Miklós- és Sándor-téren, mindkettő közepén emelkednek a cárok hatalmas bronzszobrai, kiértünk a Newiszky Proszpekt-re, Petrograd leghosszabb és legszebb utcájára. A hatalmas boulevard, az orosz fővárosközepe, fényes nappal csaknem néptelen volt. Csak az út közepén vonult el nagy robajjal egy vörösgárdista őrjárat. Mire vigyáznak ezek? Itt minden oly csendes ... Az emberek még hangosan se mernek beszélni az utcán.

Délután 6 óra volt már és igen megéheztünk. Megszólítottunk egy intelligensnek látszó orosz férfit.

– Van-e itt a közelben kávéház vagy vendéglő?

Az orosz csodálkozva nézett ránk.

– Van... De a vendéglőkben 48 rubel egy kétfogásos ebéd és nem fogják megenni, olyam rossz. A kávéházakban pedig csak zenét lehet hallgatni és feketét vagy szörpöt inni.

Benyitottunk egy kávéházba, mely inkább tejsarnok volt. Leányok szolgálnak ki benne.

– Kérünk kávét.

A leány hozott egy-egy poharat és hozzá decis üvegekben tejes kávét.

– Süteményt is kérünk.

A leány nagyot bámult és a kasszára mutatott Ott állottak a sütemények egy kis üvegharang alatt, ötkoronás nagyságú kis édes pogácsák. Öt darabot választottam ki tányéromra. Kávé és sütemény nagyon hamar eltűntek gyomrunkban.

– Fizetünk!

– Mit tetszett fogyasztani?

– Két pohárka kávét és öt süteményt.

– Huszonkét rubel.

–???!

Bajtársaim Zsolnáig boszantottak az 55 koronás uzsonnával, mely után még éhes is maradtam.

Elrontott kedvvel léptem ki az utcára. Itt egészen megváltozott az élet ezalatt. Az utca megtelt sétáló közönséggel. Este 7 óra volt, de a nap még magasan állott és végigöntötte fényével a korzót. Belevegyültünk mi is a parfümös, gondtalanul hullámozó áradatba. A sétálók túlnyomó része nő volt . . . Feltűnően szép, fiatal leányok, kik kíséret nélkül mentek túlságosan kivágott ruhákban. A kevés férfi mind sápadt és borotvált arcú. Semmi férfiasság rajtuk. Nem is oroszok voltak, hanem ittrekedt internacionális kalandorok. Az egész Newsizky-Proszpekt hemzsegett az éjszakai élet pillangóitól és denevéreitől. Csak most bújtak elő odúikból . . .

Jobbra-balra ragyogó kirakatok. De csak fényüzési cikkeket láttunk bennük. Ékszereket, prémeket, dísztárgyakat, csipkéket, női toaletteket, szobrokat és képeket. Talán nincs is más üzlet a Netwszky-Proszpekten békében se.

Este 10 óra lett, de még mindig nappal volt és a publikum máris ritkulni kezdett. Mindenki sietett szánházba vagy zenés kávéházba. Mi is bementünk tehát a Café Concert-be. Ez Petrogradnak legfényesebb kávéháza. Pompás bor- és perzsaszőnyeg-garnitúráival úgy hat, mint egy előkelő kaszinó társalgója. Az asztalok nem állanak olyan banálishan szabályos glédában, mint a mi kávéházainkban, hanem pál-

mabokrok körül. Vannak szobrok és szökőkutak is benne, de falán kevés a tükör. A hölgyek mesés értékű toalettekben és prémiekben, az urak estélyöltözetben ültek intim csoportokban. Itt is női kiszolgálás volt, de ezek a nők oly graciózus eleganciával szolgáltak ki, mintha valamely jótékony cél érdekében ajánlkoztak volna erre és csupa grófnők volnának.

Az egyik kiszolgáló hölgy, látva, hogy idegenek vagyunk, franciául szólított meg és oly kedvesen hozta és kínálta a megrendelt gránátalma-szörpöt, mintha az ő vendégei volnánk saját lakásán.

Megszólalt a zenekar. Meglepetve összenéztünk.

– Hiszen ezek cigányok! . . . Még pedig magyar cigányok ...

Magyar nótákat játszott és a közönség élvezettel hallgatta. Láttuk a kócsagtollak ritmikus rezgésén, hogy át is érezték ... A primás, isten tudja miről, fölismerte magyar voltunkat, mert a zeneszám után sietett hozzánk és örvendezve üdvözölt.

– Hogy megy a dolgta! – kérdeztük.

– Nem panaszkodhatom . . . Többet keresek itt esténként, mint Berkes Béla a mágnáskaszinóban lóversenyek idején. De mégis szeretnék már hazamenni.

– Hát miért nem jönnek?

– Nem enged a gazdánk. A komiszár se ad propuszkát. Ő is itt szokott mulatni. Azt mondja, hogy minket nem eresztenek, ránk szükségük van. Jó volna már hazavinmi azt a sok pénzt, amit itt kerestünk, mert még elköltjük ebben a drága világban.

– Majd szólunk a dán konzulnak.

A publikum felől kezdtünk kérdezősködni és a cigány meglepő információt adott.

– Idejár a Petrogradai rekedt előkelő társaság. Alig van már miből élniök. Lassankint eladogatják bútorait, ékszereiket, ruháikat . . . és abból tengődnek. Külföldi rokonaiktól is kapnak néha pénzt a konzulátusok útjára.

Aztán a kiszolgáló nőkre hívta föl figyelmünket.

– Ezek itt mind arisztokrata hölgyek ... A cári udvartartáshoz tartoztak. Mikor a cárt elfogták, egész udvarát széjjelkergették ... Az udvarhölgyek csaknem mind koldusbotra jutottak. Most így tartják fenn magukat . . . Vannak az utcasarkon is ilyen sorsra jutott udvarhölgyek, kik most gyufát, újságot vagy cigarettát árulnak.

A hallottak után keserű lett a gránátalma íze. A cigány nagyot nézett, hogy gyorsan fizetünk és távozzunk. Nem bírtuk tovább nézni ezeket az ártatlanul megalázó statusba jutott nőket ...

V. Indulás Petrogradból.

Június 6-án megtudtuk, hogy csak két napig maradunk még itt s aztán ismét megyünk tovább, de most egyenesen haza... Ki kell még használnunk tehát ezt a kevés időt, hogy megnézzük legalább a legfontosabb látnivalókat.

Ebed után rohantunk ki a városba, egyenesen a cári paloták felé. A híres Téli palota a Néva partján fekszik. Négy emeletnél is magasabb, pedig csak egy emelete van. Egyáltalán nem mondható szépnek, de kolosszális tömegével fejedelmi hatást gyakorol. Frontja van olyan hosszú, mint a Kossuth Lajos-utca. Az egész palota vörös téglából van fölépítve, csak a szegletek, kapuk és a kapunagyságú ablakok keretei, meg az erkélyek fehérés színűek. Ezek faragott terméskőből valók. A tető párkányán köröskörül embernagyságú márványszobrok állanak, mint őrtálló katonák. Nem emlékszobrok, hanem mitológiai alakok. Közönséges kőfaragó-munka ... Hanem a palotát körülvevő kovácsolt vastkerítés – remekmű. Olyan óriási területet foglal körül, hogy vadaskertet lehetne vele körülkeríteni. Már c̄ddig megállapítottuk, hogy Petrogradban vannak talán a földön létező legszebb bronzkapuk és vaskerítések.

Be akartunk lépni a főkapun. Egy katona utunkat állotta.

– Nyilza! . . . Nem szabad . . . Jeszt propuszka! ... Van írás!

Természetes, hogy nem volt De segítségünkre jött egy kopott feketefrakkos úr, aki talán miniszteri vagy nagykövetségi hivatalnok volt a cár idejében, mert tipikus diplomatafej nyugodott merev nyakán és kancellári stílusban beszélt a francia nyelvet. Egy mellékkapuhoz vezetett, melynek jobb oldalán pénztár volt.

– Tessék jegyet váltani.

Fizettünk 3 rubelt, de nem tudtuk még, mire. Láttuk, hogy mások is váltanak jegyet, tehát mentünk utánuk. Az idegen velünk, de úgy hallgatott, mint egy diplomata. Hosszú, márvánnyal burkolt és aranyozott csillárokkal ékes fo-

lyosókon, termeken haladtunk végig, A szőnyegetek, bútorokat és képeket már régen elhordta a rabló csőcselék. A téli palota azonban még így is „cári” palota. Az utolsó kilincsig grandiózus benne minden. Már jóideje mentünk a bazilika-méretű szobákon végig, míg megérkeztünk egy óriási terembe, mely el volt sötétítve, csak néhány villamoskörte égett benne. Meglepődve, körülnéztünk. Hol vagyunk ?

Kísérőnk halkan fölvilágosított.

– Ez volt a trónterem ... Most mozi van benne... Mindjárt kezdődik az előadás.

Fel szerettünk volna kacagni. A trón még állott korona nélkül s körülötte a bíborbártsonyos székek. Ezeket nem hurcolták el, mert ugyan kinek a szobájában férték volna el? Nem régen még a cár foglalt itt helyet családjával együtt ünnepélyes fogadások alkalmával, most fésületlen és mosdatlan tovarisok terpeszkedtek rajta, szítták a mahorkát vagy ették a napraforgómagot és buzgón köpködtek... Elment a kedvünk végignézni a programot.

Aki megváltotta a mozijegyet, az akadálytalanul végigjárhatta a cári palotát. Csak a cári család egykori belső termeibe nem juthattunk be, mert egy komiszár ütött benne tanyát családjával együtt. Mekkora piszok volt itt!... A kristályfogantyús vízvezeték alatt moslékos tócsa volt. Eleget láttunk...

Kilépve a Téli palota hátsó kapuján, egy óriási rondón kellett átmennünk, melyet a téli palota és a vele szemben álló Flotta-épület szárnyai alkotnak. Azelőtt itt tartották napon-ta az őrségváltást nagy parádéval, most tűzifarakások és szénkupacok hevernek rajta szanaszét. A tér közepén óriási obeliszk áll, tetején és tövében a tengerészet szokásos szimbólumaival. A Flotta-palota, tulajdonképpen matrózkaszárnya és különösen hangzik, de sokkal -szebb es impozánsabb, mint a cári palota. Szintén vörös téglából épült, karéjformájú szárnyai csaknem átkarolják a Téli-palotát. A Flotta-épületnek nagyszerű és eredeti frontja van. A közepe sokkal magasabb, mint a szárnyak és hatalmas, boltozott átjáró vezet ki alatta a Newszky-Proszpektre. Az épület homlokán, fönt a tetőn áll a szigonyos Neptun hatlovas fogatával és mitológikus kíséretével, fehér márványból faragva. Ez a legszebb szobormű Petrogradban.

A Téli palota és a Flotta-palota falai erősen meg vannak rongálva, de csak géppuskával és kézfegyverekkel lőhették,

mert nagyobb rés nincsen rajtuk. Az egyes tégladarabok sűrűn ki vannak töredezve és az ablakok üvegtáblái behúzva.

Nem messze van innen a Megváltó temploma a Jekaterinszkája-kanál utcában. Azon a helyen építették, hol bombamerénylet áldozata lett II. Sándor cár. Ez a fogadalmi templom rendkívül fantasztikus épület. Van vagy 15 tornya, mindegyik másféle stílus és színű... gótikustól retekformájúig és türkiszkéktől rubintvörösre. A torony gombjától le a tővéig Színes majolikalapokkal van befödve. Bronzkapui csodaművek, az ötvösművészet remekei. Amint beléptünk, majd felkiáltottunk ámulatunkban. A templom belső felülete – 10.180 m² – a kupolától le a falak tővéig csupa mozaikmű. Jézus élete vonul végig itt szemünk előtt csodálatos művészettel összerakott és üdeszínű mozaikképekben. Az oltárképek sötétebb tónusú csiszolt mozaikképek, oly mesteriek, hogy olajfestménynek vélhetők. A pádimentom szintén mozaik. Az oszlopok itt is, mint a Szt.-Izsák bazilikában, jáspis, malachit és lápisz lazuli kövekből valók. A templomi legnagyobb kincsei a fogadalmi képek. Ezek átlag 2500-3000 cm² nagyságú igazgyöngyből, rubint-, smaragd-, zafír- és briliánsokból hímzett képek vert aranykeretben. Egy-egynek értéke meghaladja az egy millió rubelt. Legszebb és legnagyobb a doni kozákok által följánlott kép, melyet kozák nők hímeztek. Azután a Kazán városáé. Legérdekesebb képe, csiszolt mozaik, a baloldali mellékhajó oltárán van. Jézust ábrázolja a menyországban¹, trónján, amint fogadja Sándor cárt lovagi öltözetben.

A főhajó elején van az a hely, ahol megölték Sándor cárt. Úgy hagytak mindent a 2 m² területen, ahogy a merénylet idejében volt. Látni ma is a primitív kövezetet és a csatorna egy részét. Fölötte kupolás baldachin emelkedik tiszta csiszolt jáspisból. A baldachin széleiről örökmécsesek függenek merő aranyból és ezüsből. A baldachin tetején 2 méter magas kettős kereszt van uráli topázból.

Ez a templom oly misztikus hatást gyakorol a nézőre, hogy heteik múlva se lehet szabadulni tőle. Aki látta, sohse felejt el és nagyon sokáig vele alszik, vele ébred. Mikor távoztunk a templomból, oly bágyadtaknak éreztük magunkat, mintha súlyos operációt állottunk volna ki nagy vérvesztéssel.

A sekrestyés mosolyogva jegyezte meg:

– Megesik, hogy elájul némelyik látogató, olyan szomorú és szép ez a templom.

Oly fáradtak voltunk, hogy a közelben levő Péter Pál egyházat már csak futólag néztük meg. Ez Petrogradnak másik legrégebbi temploma, történeti emlékek valóságos múzeuma.

Hosszabb séta után elmentünk még a Marinszki-színházba. Egy orosz operát és balletet adtak. A zene és ének gyönyörű, a játék művészi, a tánc tündéri és – a színház zsúfolásig tömve volt.

Teljesen kimerülve mentünk haza a fehér éjszakában úszó városon végig – gyalog, mert az egyfogatú kocsisa 100 rubelt követelt a félórás útéért.

Másnap késő délben keltünk és mindjárt csomagoltunk. Ebéd után sorakoztunk podgyászainkkal együtt a kórház előtt és vártunk az indulás boldog percére ... Végre délután 5 órakor villamosra szállottunk. A lett bárókisasszonyok sokáig lobogtatták utánunk zsebkendőiket, de a német bajtársak mogorván búcsúztak, mert nekik ott kellett még maradniok.

Megérkezve a pályaudvarra, ismét végig kellett szenvednünk – remélhetőleg utoljára – az oroszországi utazás első momentumának, a beszállásnak végtelen szekatúráit, Szászországban magára a beszállásra kell annyi idő, mint nálunk utazásira Pozsonytól Brassóig. A beszállástól indulásig ismét annyi... És nekünk előbb még át kellett esnünk a podgyászvizsgálaton és néhány povierkán! Egy nagy váróterembe gyömöszöltek bennünket, 700-an felül voltunk a kegyénységgel együtt és vártunk. Ha egyebet nem, de várni megtanult minden fogoly... Este, fél 6-tól vártunk reggeli 5-ig. Mindenki végigdőlt a piszkos pallón és feje alá véve kis ládikáját vagy batyuját, aludt az egész szibériai társaság.

Éjfél után kezdték a podgyászvizsgálatot. Egyenkint mentünk egy kis szobába, hátunkon a ládával a vizsgáló kommisszió elé, mely állott egy női és két férfi komisszárból. Ropant lassan ment a dolog, mert a ládákat fölforgatták fenekéig és minden tárgyat végigszaglászta, mint a fináncok. Alig egy óra múlva kidőlt a két férfi komisszár és női kollégájuknak engedték át a motozást. Ez volt szerencsénk. Az orosz hölgy igen szép, elegánsan öltözött fiatal asszony volt, ki látható szégyenkezéssel végezte feladatát. A nézéséből megérezzük, hogy szimpatizál velünk. Motozás alatt kezünkre járt és maga sietett elrejtetni a két komisszár vigyázó szeme elől a tilos dolgokat. Mikor az én ládámra került a sor, biztos voltam benne, hogy elkobozzák tartalmának felét, mert sok tilos

holmi volt benne. De a szép asszony örök hálára kötelezett, semmit se vett el tőlem. Dohánycsomagjaimra bukkanva, egy negyedfontos csomagot kezébe vett és kérdezte:

– Úgy-e, nincsen több dohánya?

Volt három kiló és ő nagyon jól látta.

– Tessék utánanézni – feleltem mosolyogva.

Buzgón motozott fehérneműim között és eközben ügyesen eldugta a többi hét csomagot.

Sikerült szereznem Petrogradban néhány doboz hal-konzervet.

– Mi ez?

– Konzerv.

– Ezt csak betegeknek szabad magukkal vinniök egy dobozzal.

– Gyomorhajós vagyok – füllentettéin.

– Az más – szólt és nevetve mutatott a többire.

Ugyanilyen szeretetreméltó csalafintasággal játszotta ki a komiszárok figyelmét, mikor a prémek, selymek és egyéb tilos holmik kerültek elő a láda fenekéről.

Nagyon örültünk, hogy ily «imán megy a vizsgálat és mindegyikünk egy őszinte bókkal adózott a bájos orosz hölgy-mok. Pénztárcáinkat nem is kutatta át, csak kérdezte, hogy mennyi pénzünk van. Mindent elhitt,

Már végén jártunk a podgyászvizsgálatnak, mikor egy váratlan incidens majd elrontott mindent. Egy vonat érkezett időközben, mely orosz csererokkantakat hozott Pszkov felől Németországból. Éppen ott szállottak ki, ahol folyt a vizsgálat. Meg kell vallani, hogy az orosz foglyok siralmas állapotban leledztek. Legtöbbjük csak egy szál ingben, gatyában és facipőben volt. Az orosz katonák eleinte csak kíváncsian bámészkodva körülállták minket, aztán megjegyzéseket tettek, később már haragos fölkiáltások hallatszottak a hátsó sorokból.

– Ezekből nem vesznek el semmitse! Minket mindenből kifosztottak!

– El kell venni tőlük is mindent!

– Húzzák le róluk a csizmákat!

– Szedjék le a köpenyegét, zubbonyt, nadrágot ezekről is!

– Vetköztessétek le őket!

A komisszió megriadt az egyre növekedő tömeg fenyegető lármájától. Néhány konvojt küldtek ki, hogy oszlassa

szét őket. De azok a katonák pártjára állottak. Erre a két komisszár is mellettük nyilatkozott

– Igazuk van. Nézzétek meg őket, nincs is ruhájuk. Nektek pedig új csizmáitok és ruháitok vannak!

Ezt már nem hagytuk szó nélkül.

– Az új ruhákat itt kaptuk Petrogradban a dán vöröskeresztől. A mi országunk fizette ki ennek az árát... Miért sem adtok ti is a ti katonáitoknak¹?

De hiába magyaráztuk ezt a dühös tömegnek és a rosszmájú komiszároknak. Az emberek már dulakodni kezdtek... Néhány katonánkat megrohanták és le akarták vetköztetni. Azok persze nem hagyták magukat.

Ebben a válságos pillanatban mentő gondolatuk támadt a dán vöröskeresztes megbízottaknak és – az orosz hölgynek. Valami cselben állapodtak meg, amihez azonban meg kellett nyerniök a két komiszárt is. Nem tudom, hány száz vagy ezer rubelbe, került ez, de sikerült. Kitanították tehát az egyik vastagfejű komiszárt és az körülbelül ilyen beszéddel csillapította le a lázongó tömeget:

– Követeléstek teljesen jogos. Ha tőletek elszedtek minden ruhát, mi is elveszünk ezektől mindenit. Szálljatok be tehát nyugodtan a kocsikba és várjatok. Az elkobzott ruhákat szét fogjuk osztani köztetek,

– Da... da!... Harasó! ... Ocsén haraisó! – helyeselt a tömeg és beszállott a kocsikba.

Mikor bent voltak mindnyájan, a komiszárok; elindították a vonatot és elvitték az egész tömeget Petrograd valamelyik külső állomására.

A katonák csak későn vették észre, hogy becsapták őket. A vonat már gyorsan robogott velük... Ezer ököl nyúlt ki az ablakokon és a tehetetlen düh ordítása túlharsogta a vonat dübörgését... Szegényeknek igazuk volt, de nem velünk szemben.

A könnyen végzetessé válható incidens után végre reggel 5 óra tájban beszállhattunk a már készen álló orosz vonatba és 6 órakor elhagytuk Petrogradot.

VI. Petrogradból hazáig.

Június 8-án reggel indultunk hideg, szeles időben Petrogradból. Vonatunk még piszkosabb és rozogább volt, mint amilyennel jöttünk Szibériából. Talán nincs is már tisztességes vonat egész Oroszországban. Úgy látszik, hogy a modern

forradalmak legelső következménye az, hogy, tönkreteszik a vasúti kocsikat és vágányokat. Mily botor az ember! Nem gondolja meg, hogy a vasút a kultúra szekere.

Kosztunk oly komisz volt, hogy magunknak kellett élelmeznünk magunkat. Akinek nem volt pénze, koplalt és azzal vigasztalta magát, hogy úgyse tart már sokáig, legfőlebb egy-két hétig. Velünk együtt utazott ugyan a dán vörös kereszt egyik megbízottja, egy elegánsul öltözött szőke; fiatal ember, de ennek minden idejét lefoglalta az a nagy gond, hogy miként illegesse magát tagadhatatlanul remek szabású bricsesszéiben, finom szarvasbőr kamásnijában és hogyan forgassa jól ápolt ujjai között ezüstgombos lovaglópalcáját, hogy minél több becsületet szerezzen a dán vörös keresztnek. Egyébként első pillantásra megállapítottuk, hogy soha életében nem ült lovon. Mirért csatolt föl hát akkor cipőire sarkantyút? Hogy a vonatot sarkantyúzza vele gyorsabb tempóra? Úgy tapasztaltam eddig, hogy a vörös kereszties megbízottak túlnyomóan elegánsul öltözött, egészséges fiatal emberek – és mindegyik előszeretettel visel bricseszt, sarkantyút és lovaglópalcát, nemcsak nálunk Magyarországon, hanem lám, külföldön is. És nagyon előkelők s büszkék. A mi dán vörös kereszties lovagunk egyszerűen szóba se állott velünk, nem hogy azzal törődött volna, mit eszünk és min alszunk. Neki szalonkocsija volt és számára külön főztek a konyhán. Nekünk csak a jóféle ételek illatából jutott. Idős, beteg és a lovak úrnál bizonyára magasabb rangú tisztjeink kását ebédelték és a forradalom kitörése óta nem takarított szemetes kocsikban, kemény priccseken aludtak.

Volt azonban vonatunknak egy különös érdekessége, mely nyájas derűt terjesztett a rideg kocsikban. Az egész orosz egészségügyi kíséret – leszámítva néhány fiatalembert – csupa fiatal, eleven és szénire is takaros fehérmépből állott. Még az orvos is nő volt.

– Hogy van az, hogy a parancsnoktól kezdve az ápolókig mind nőket osztottak be hozzánk? – kérdeztük tőlük az ismerkedés után.

A leányok csintalanul fölnevettek.

– Petrográdban nincs már férfi ... – felelték tréfásan.

Hiszen igaz, hogy az orosz fővárosban feltűnően több a nő, mint a férfi, de mindjárt tudtuk, hogy más lesz ennek az oka. Egy-két nap múlva, miután összebarátkoztunk már, kivallották az igazságot.

– Mi menekülők vagyunk. Ukrajnába igyekeztünk. Nem állott más mód rendelkezásunkra, ha célhoz akarunk jutni, mint hogy jelentkezzünk ápolónői szolgálatra. Megvesztegetéssel sikerült elérnünk, hogy éppen ehhez a transzporthoz osszanak be, . . .

– És az a néhány fiatal ember!

Erre a kérdésre mélyen elpirult néhány bájos ápolónő.

– Menyasszonyukat kísérik, – mondotta halkán az egyik nem érdekelt leány.

Később elmondották még, hogy a bolsevik kormány teljesen betiltotta a szabad személyforgalmat még a belföldön is. Az a rémlátásuk van, hogy aki utazik, az ellenforradalomban agitál. Pedig aki teheti – és vesztegetéssel mindent el lehet érni ma is orosz földön – menekül a bolsevik komiszárok és a vörös gárdisták garázdálkodásai elől. Az új orosz köztársaság tehát, mely szabadságot ígért a népnek, a cári abszolutizmusnál is zsarnokibb, mert az uralkodó önkénye helyébe a felelőtlen tömeg terrorja lépett. A bolsevik köztársaság „szabad” polgárai csak szovjet-igazolvánnyal és engedéllyel utazhatnak a legártatlanabb családi ügyben is. A mi vonatunk orvoshölgye és ápolónői ukrajnai illetőségűek voltak. A moszkvai egyetem orvosi fakultásán tanultak. És a forradalom! kitörése óta nem tudtak hazatérni otthonukba. Be kellett államiok ápolónőknek invalidus foglyokat szállító, vonathoz és azonfelül vesztegetniök, hogy visszajuthassanak hazájukba. Erőszak és vesztegetés járja tehát most is Oroszországban, ép úgy, mint azelőtt.

Mikor látták a leányok, hogy ámulva hallgatjuk beszédjüket, nevetve toldották még hozzá:

– Csak arra vagyunk kíváncsiak, ki vezeti majd vissza ezt a vonatot a határtól! . . . A mozdonyvezetőtől kezdve mindnyájan menekülők vagyunk és a végállomáson mi is kiszállunk s megyünk tovább . . . haza!

Ezen már mi is kacagtunk.

Ilyen környezetben elég kellemesen utaztunk és észre se vettük, hogy mily lassan haladunk. A szállítmány orvosparancsnoka egy 22-23 éves, alacsony, barna hölgy volt. Társnői magasztalták, hogy ügyes sebész. Faggattuk, hogy milyen irányban megyünk. Varsó vagy Baranovicsi felé? Maga se tudta. Állomástól-állomásig irányították a vonatot arra, amerre lehetett menni. A vonalak ugyanis nagyon meg vannak rongálva, részben a háború, részint a forradalom ideje-

hol és csak most javítgatják őket. Az apróbb vidéki fiókforradalmak ma is napirenden vannak és ha egyebet nem is végeznek, a vasúti vágányokat okvetlenül fölszedik, hogy ne jöhessenek nyakukra büntető csapatok. Egy vonat vezetője se tudja, eljuthat-e oda, ahova indult. Óriási vargabetűket csinált vonatunk. Hol keletnek, majd nyugatnak, sőt nagy ijedelmünkre északra is fordult, de legkevesebbet ment dél felé, amerre kellett volna. Háromnapi tapogatódzás után egyszerre csak azzal leptek meg minket, hogy Moszkvába kell mennünk! Megnéztük a térképet. Ám eddigi tempóban legalább két hétig kellene döcögnünk – vissza! De Oroszországban semmi se biztos. Homlokegyenest ellenkező parancsok kergetik egymást; sokan rendelkeznek de kevesen engedelmeskednek. Minden községben van szovjet és az parancsolni akar egész Oroszországnak. Egy ilyen kis állomási kupaktanács adta a parancsot a mi vonatunknak, hogy menjen Moszkvába. De mozdonyvezetőnk tudta, kikkel van dolga. Félnapig vesztegeltünk az állomáson és mikor beállott az éjszaka s a bölcs szovjet tagjai már aludtak, a kedélyes masiniszta hosszút fűtyült gőzsípjával és elszántan megindult délnyugatnak, – a parancsolt északkeleti irány helyett. Ebben a kívánt irányban aztán, ha lassan is, de biztosan megmaradtunk.

A vidék, melyen átmentünk, sivár képet mutatott. Nem láttunk egyetlenegy csinosabb falut, de meg majort vagy tanya-t se. A szántóföldek nagyrészt ugaron heverték. Pedig de szép fekete földek vannak erre! Az épületek emberi kezek-től lebontva, vagy az idő viszontagságaitól rombadőlve. Én-szülöttektől hallottuk, hogy a németek ledöntötték a jó házakat, csak azért, hogy hazaszállíthassák a fa- és téglanya-got. Igaz-e, vagy sem, ki tudná most megállapítani, de tulajdon szemünkkel láttuk, hogy Orosz-Lengyelország úgy fel van dűlva és kifosztva, mintha vandálok harcoltak volna benne.

A hosszú napokat és estéket csája-zsúrokkal ütöttük, agyon; Az igaz, hogy elfogyott már utolsó kocka-cukrunk is, de velünk voltak a kedves ápolóleányok, kik vidám csevegés-sel édesítették keserű teánkat. Sokáig nem fogom elfelejteni azokat az invalidus szoarékat, amiket rendeztünk utazás köz-ben. A kupékban egymás hegyin-hátán heverték a batyuk és ládák. Főnt a szegletben hüvelyknyi faggyúgyertya pislo-gott, hogy láthassuk, milyen vastag a füst. Lent á batyukon és ládákön tarkáava ültünk egymás mellett kopottruhás, bo-

rostásarcú tiszték és fehérekötös, bóbitás, pirosarcú ápolónők. Kíváncsian kérdezgettek, hogyan éltünk a fogságban. Mikor valamelyikünk jóízű humorral elmondott egy-egy esetet a változatos nyomorúságból, nagyokat neveltünk rajta mindnyájan. Különösen azon mulattak, hogy a fogságban magunk főztünk, mosogattunk, súroltunk és varrtunk.

– Önök nagyon szigorú férjek lesznek akkor, – jegyezte meg az egyik meggyőződéssel.

– Miért?

– Mert megtanulták a háztartás minden ősinját-binját...

– Ez igaz . . . de ebből nem lesz veszedelem az aszszonyoknak, legfőlebb multság . . .

Volt még a vonaton kívülünk százharminc internált is, jobbára nők. Ezek két vagonba voltak összeszorítva. Alig láttuk őket, mert ritkán mozdultak ki kocsijaikból. Ha aztán valamelyik állomáson mégis kiszálltak élelmiszert venni, nehezen bírtuk visszatartani nevetésünket ruházatuk miatt. Úgy festett ez a társaság, mint egy elzüllött színész-trupp, mely egyéb öltözet híján jelmezeit húzza föl. Európa és Ázsia utolsó századának minden divatját láttuk rajtuk. Én leginkább egy 17-18 éves leányon tudtam mulatni, mert minden darab ruhája más divatú volt és dacára nagy bolero-kalapjának és lakkfélcipőjének, a lábszárain nem volt harsnya, pedig kurta szoknyát viselt.

Egy igénytelen állomáson moszkvai újságokhoz jutotunk. A „Pravda” című bolsevik hivatalos lap szenzációs táviratot közölt első oldalán, vastag betűkkel.

– Woronezs-ben a gimnáziumi és reáliskolai diákok ragadták magukhoz a hatalmat. A fölfegyverzett gyerekek rémuralmat vezettek be. A kormány csapatokat küldött ellenük, de a diákok eltorlaszolták magukat az utcákban. A városban véres harc folyik...

Woronezs Moszkva közelében fekszik és jelentékeny város. Petrográdban ugyan láttunk már 12 éves lovas gárdista fiút és 15 éves katonaleányt, de a Pravda híre mégis meglepett minket, pedig eléggé leszoktunk erről fogságunk alatt.

Június 10-én reggel végre megérkeztünk Orsá-ba, mely az utolsó orosz állomás. A városban igen mozgalmas élet volt. Itt gyülekeztek a szökevények, internáltak és mindenféle gyülevész nép, mely élőködik orosz, német és hadifoglyon egyaránt. A benszülött lakosság a legnagyobb nyomorban volt. Mindent elharácsolnak tőlük a németek és

nemi törődtek azzal, miből él meg a nép. Így panaszolták nekünk a lakosok.

– Ez lehetetlen . . . Hiszen akkor előbb-utóbb a németek fognak éhezni, mert nem lesz miből termelni! – feleltük kételkedve a panaszkodóknak.

Egy polgár megmagyarázott nekünk aztán mindent.

– A németek nagyon ravaszul csinálják. Összeírták házszám szerint, hogy kinek van tehene, disznaja, kecskéje, gyümölcsöse ... és kiszámították, mennyi tejet ad a tehen, mennyit tojik a tyúk, stb. és mindenkinek házszám szerint be kell adni termelését a rekviráló bizottságnak. Eladni vagy levágni semmit sem szabad az ő engedélyük nélkül. Aki eldug valamit, attól elkoboznak mindent . . .

Ez az alapos, organizált és kényelmes rekvirálás. Így aztán nem csoda, hogy mindenütt meggyűlöltek a németeket, ahol vendégszerepeltek.

A város végén, az országúti sorompón innen és túl állott az orosz és német őrs. Az orosz szó nélkül átengedett minket, de a rohamsisakos német katona zordonan ránk rivallt:

– Halt! Nicht erlaubt –

Kérdéseinkre nem is felelt, pedig tudta, hogy a szövetséges hadsereg tisztjei vagyunk. Haragosan visszafordultunk az állomásra, ahol ezalatt érdekes dolgok történtek. A dán vöröskeresztes delegátus néhány fegyveres katonarendőrrel sorra járta legénységünk vagonjait és azokat, kik Szibériában vörösgárdisták voltak, azonnal lefogták. Csúnya jelenet volt.

Otthagytuk az állomást és elszéledtünk a drótsövénnyel elkerített területen, ahol mozoghattunk. Egyszerre csak katonazene hangja ütötte meg fülünket. A hang irányában mentünk és csakhamar egy pavillon előtt állottunk, melynek terraszán német tiszték söröztek.

– Ide bemegyünk egy pohár sörre ... a kamerádokhoz! – kiáltottunk fölvidulva.

De mielőtt beléphettünk volna a parkba, egy német altiszt elénk sietett és feszesen közölte velünk:

– Eintritt nur für Offiziere gestattet –

– Wir sind auch Offiziere –

– Aber keine reichsdeutsche ... –

– Nagyot nyeltünk és a katonabanda hangjai mellett hosszú orral elkotródtunk egy tanulsággal gazdagabban. De

ezt a benyomást is jól elraktároztuk a többiekhez, melyeiket még fogságban, gyűjtöttünk a német bajtársaikról.

A bekerített tér egyik felén kirakó vásárt csaptak az odavaló lakosok. A gyepen kiterítve heverték finom francia toalettszappanok, amerikai cérnagombolyagok, különleges dohány és cigaretta dobozokban . . . Félóra alatt kiárusítottak mindent, mert mindnyájan televásároltuk zsebeinket.

Egynapi pihenés után elhagytuk Orsá-t és másnap, június 11-én Molodecsno-ban voltunk;. Ez a hely volt a hadifoglyok és internáltak egyik gyűjtő-állomása. A tábornak valószínű nagyvárosi berendezése van. Utcák, terek, templom, temető, színház, mozi, kávéház, kaszinó, vendéglő, különféle kereskedések, nyilvános könyvtár, olvasószoba . . . található benne, A német parancsnokság mellett működött benne egy magyar-osztrák kirendeltség is.

Hej Molodecsno! Nem fogunk téged elfeledni sohasé! Te voltál az örökké emlékezetes hely, hol legközelebről megismertük a német militarizmus brutális szellemét, a német bajtársak példátlan vendégszeretetét ...

Mikor bevonultunk a barakkokba, a német ordonánc ilyen szemtelen szavakkal fogadott:

– Aztán el ne vigyék magukkal a takarókat!

Már az orosz mintára berendezett piszkos és szűk kamara is rossz benyomást keltett bennünk, de a pimasz heszszeni legénynek hallatlanul vakmerő gorombaságára fölforrt bennünk a méreg. Szó nélkül kidobtuk és rohantunk parancsnokságunkhoz elégtételért. A főhadnagy-parancsnok csak ímmel-ámmal felelt panaszunkra és igen halkán ezt felelte a közöttünk legidősebb alezredesnek:

– Nem segíthetek az urakon. A németek ilyen bánásmódja itt napirenden van. Felfogásuk szerint egy német közlegény rangidősebb egy magyar vagy osztrák tisztnél...

Képzeltető, mennyire meghatott minket a parancsnok gyámoltalansága. És míg ezen tűnődtünk, eszünkbe jutott, hogy hazánkban tejbe-vajba fürösztik a német tiszteket és ha végigmegy Budapesten egy monoklis junker, úgy néznek rá, mint egy bálványra. Nekünk pedig adtak lakásul dohos és takarítatlan barakkot, élelmezésül reggel egy bádogsésze feketét, ebédre egy tányér kásalevest és másfél heringet, vacsorára ismét egy csésze feketét . . . A német legénységi kintinban akartunk étkezni és egy pohár sört inni, de ezzel utasítottak vissza:

– Nur für die reichsdeutsche Mannschaft.

De megengedték, hogy megnézzük a legénységi konyhát és meggyőződünk róla, hogy a hesseni század legénysége naponta húslevest, húst, főzeléket vagy tészta-t és fejenként egy liter sört menázsizott ebédre!

A barakkok körül az út mentén gypágy volt. Másnap korán reggel még ágyban voltunk, hallottuk egy német tiszt bömbölését:

– Wer drauf tritt, Mannschaft oder Offizier... Wurst ... hau drein! –

Mindezeknek az volt a következménye, hogy szóba se állottunk a német kamerádokkal, nem is köszöntöttük egymást.

Este elmentünk a színházba s magunkkal vittük az orosz ápolónőket. A német kultúra itt szégyent vallott. Szemétdarabokat és triviális kabarétréfákat adtak műkedvelő német tisztek és altisztek. A program klúja egy egyfelvonásos színdarab volt, mely a német katonát dicsőítette, a franciát és angolt becsmérelte.

Tartózkodásunk utolsó napján iszonyatos robbanás kergette ki a tábor népét a barakkokból. A katasztrófa közvetlen a vasúti állomás mellett történt. Belsőültek robbantották föl a németek lőszerraktárát. Mint megtudtuk, ilyen esetek gyakran fordultak elő a németektől megszállott területen. Két vagon halott és sebesült volt a robbanás áldozata, nagyobb részük az internáltak közé tartozott.

Másnap, június 15-én, indulás előtt egy magyar vöröskeresztes ápolónő emléktárgyakat osztott ki közöttünk: Károly király arcképét, egy noteszt és 10 darab sportcigaretta-t. Ez volt az egyetlen adomány, melyben részesültünk kétévi fogság alatt a mi vöröskeresztünkől. Innen már saját vonatonkon utaztunk és el kell ismernünk, hogy pompás kocsikat bocsátottak rendelkezésünkre. Tisztek elsőosztályú, legénység másodosztályú hálófülkét kaptak. Beszállás előtt még egyszer búcsúzni akartunk az orosz ápolónőktől, de sajnálatunkra csak hült helyüket találtuk. Az orosz vonat ott állott a síneken üresen, gépész és minden őrizet nélkül.

Délután 2 órakor, lukullusi ebéd után, megindult vonatunk és ettől fogva jó kedvben, kitűnő ellátásban, bársonyos kereveteken heverészve és illatos cigaretta-t szíva repültünk haza az előre elképzelt boldog viszontlátás örömeinek szárnyain . . . Török basa kényelmével néztünk ki a nagy üveg-

táblás ablakokon és talán belső lelki állapotunk okozta az optikai csalódást, vagy csakugyan így volt, nem tudom, de utunk mentén mindenütt napfényben úszó kalászos földeket, barátságosan integető csinos házakat, falvakat láttunk. Úgy tetszett nekünk, mintha a szálldogáló madarak vidám énekét is hallanók . . . Június 16-án, gyönyörű nyári időben, befutott vonatunk Ivangorod állomására. Itt díszszázad és katonabanda fogadott minket. Kiugráltunk a kocsikból és boldogan szorongattuk az üdvözlésünkre elősiető tisztek kezeit. Egy altiszt cigarettát, (a másik vörös bort és aminek legjobban örültünk, egy magyar bajtárs, hírlapokat osztott szét közöttünk.

Este 6 órakor Radotai-ban voltunk, hol épen nyári multság volt a vasúti vendéglő kertjében. Szépséges lengyel leányok, asszonyok és nyalka hadtápos tisztek vigadtak az asztalok körül. Énektől, zenétől és kacagástól volt hangos a levegő. És mekkora bősége az ételnek és itálnak!

Június 17-én, Teschenbe érkeztünk, ahol nagyon elszomorított bennünket az a látvány, mikor éhes gyerekek megrohanták a vonatunkat, kényérért rimázkodva. Ez rossz előjel volt.

Úgy terveztük, hogy a határon kiszállunk és elénekeljük a Himnuszt; de ebből nem lett semmi, mert akkor már mélyen aludtunk. Csak Zsolnán ébresztettek föl éjjel 1 órakor, hogy szálljunk ki és vonuljunk be a karantén-táborba. Ez alaposan lehütötte kedvünket, de főleg az, hogy másfél óráig kellett dideregve álldogálnunk a hideg éjszakában. Komoran eszméltünk arra a keserű tudatra, hogy ismét beleestünk a közös hadsereg slendrián és rideg adminisztrációjába . . .

Tartalomjegyzék.

	Oldal
A foglyok sorsa a forradalomig.....	3
A magyarok az égben laknak	14
Az orosz leány	22
Szibériai kórházban	31
A forradalom alatt és vitán	56
Fogoly tiszték élete Szibériában.....	77
Omszk.....	87
A kirgizek:	93
Kirgiz mesék és mondák	100
A szibériai nők.....	108
Hazatérés szibériai hadifogságból	112